

~~અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.~~

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત વડી અદાલતમાં અમદાવાદ ખાતે

રિટ અરજી (જનહિત અરજી) ક્રમાંક ૧૦૮/
 સન ૨૦૧૬

સાથે

વિશેષ દીવાનીમાગરિક અરજી ક્રમાંક ૮૮૦૪ સન
 ૨૦૧૬ સાથે

વિશેષ માગરિકદીવાની અરજી ક્રમાંક ૮૬૫૫ સન/
 ૨૦૧૬

સાથે

વિશેષ માગરિકદીવાની અરજી ક્રમાંક ૮૭૪૦ સન/
 ૨૦૧૬

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટેઃ

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી આર. સુભાષ રેડ્ડી

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વિપુલ એમ. પંચોલી

=====

૧	સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પ્રતિનિધિઓને ચુકાદો જોવા માટે મંજૂરી આપી શકાય કે કેમ ?	
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભ માટે મોકલવાનું કે નહીં ?	
૩	શું લોર્ડશીપ્સ ચુકાદાની શુદ્ધ નકલ જોવાની ઇચ્છા રાખે છે ?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અંગે અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે?	

=====

=

દયારામ ખેમકરણ વર્મા પુત્ર ખેમકરણ વર્મા....અરજદારો

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧....પ્રતિવાદીઓ

=====

ઉપસ્થિતિ:હાજરી:

ડબ્લ્યુપી(પીઆઈએલ) નં ૧૦૮ / ૨૦૧૬: શ્રી આઈએચ સૈયદ સાથે શ્રી રાહુલ શર્મા, અપીલકર્તા તરફથી વકીલ શ્રી કમલ બી ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે શ્રીમતી એસકે વિશેન, એજુપી

શ્રી પી.કે. જાની, વધારાના એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી એમ.એલ. શાહ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ માટે સરકારી વકીલ; શ્રી અમિત પંચાલ સાથે સુશ્રી શિવાની રાજપુરોહિત, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ માટે વકીલ

વિશેષ નાગરિક અરજી નં. ૮૮૦૪ સન ૨૦૧૬:

અરજદારો તરફથી શ્રી એસ.એન. શેલાત, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રીમતી વી.ડી. નાણાવટી, વકીલ; પ્રતિવાદી નં. ૧ તરફથી શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે શ્રીમતી એસ.કે. વિશેન, સહાયક સરકારી વકીલ સાથે શ્રી પી.કે. જાની, વધારાના એડવોકેટ જનરલ સાથે શ્રીમતી એમ.એલ. શાહ, સરકારી વકીલ; પ્રતિવાદી નં. ૫ તરફથી શ્રી અમિત પંચાલ સાથે શ્રીમતી શિવાની રાજપુરોહિત, વકીલ; પ્રતિવાદી નં. ૬ થી ૮ તરફથી શ્રી મિહિર ઠાકોરે, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રીમતી અમૃતા એમ. ઠાકોરે, વકીલ

વિશેષ નાગરિક અરજી ક્રમાંક ૮૬૫૫ ઓફ ૨૦૧૬:

અરજીકર્તા તરફથી શ્રી બીટી રાવ સાથે શ્રી વિજય નાંગેશ, વકીલ; પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ તરફથી શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે શ્રીમતી એસકે વિશેન, એજુપી સાથે શ્રી પીકે જાની, વધારાના એડવોકેટ જનરલ સાથે શ્રીમતી એમએલ શાહ, સરકારી વકીલ; પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ તરફથી શ્રી અમિત પંચાલ સાથે શ્રીમતી શિવાની રાજપુરોહિત, વકીલ; પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૬ થી ૮ તરફથી શ્રી મિહિર ઠાકોર, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રીમતી અમૃતા એમ. ઠાકોર, વકીલ

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૯૭૪૦ ઓફ ૨૦૧૬:

શ્રી શાલિન મહેતા, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી હેમાંગ એમ શાહ.

અરજદાર તરફથી વકીલ શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી એસકે વિશેન, એજુપી સાથે શ્રી પીકે જાની, વધારાના એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી એમએલ શાહ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ તરફથી સરકારી વકીલ શ્રી અમિત પંચાલ સાથે સુશ્રી શિવાની રાજપુરોહિત, હસ્તક્ષેપકર્તા તરફથી વકીલ.

=====

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વિપુલ એમ. પંચોલી

તારીખ : ૦૪/૦૮/૨૦૧૬

સી.એ.વી. ચુકાદો-

(પ્રતિ : માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી આર. સુભાષ રેડ્ડી)

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરાયેલ આ અરજીઓના સમૂહમાં, ગુજરાત અધ્યાદેશ ક્રમાંક ૧ સન ૨૦૧૬ને પડકારવામાં આવ્યો છે, જેમાં રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોમાં તથા રાજ્યની સેવાઓ હેઠળની નિમણૂકો અને પદોમાં અનામત ન ધરાવતા વર્ગોના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં અનામતની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૨. કારણ કે અરજીઓના આ સમૂહમાં સામાન્ય પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે, તેથી અમે બધી અરજીઓની એકસાથે સુનાવણી કરી છે અને આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેમનો નિકાલ કરીએ છીએ. અરજીઓના આ સમૂહના નિકાલ માટે, અમે વિશેષ સિવિલ અરજી ક્રમાંક ૮૮૦૪ ઓફ ૨૦૧૬ ને મુખ્ય મામલા તરીકે હાથ ધર્યો છે અને ઉક્ત અરજીઓની સમાયેલ તથ્યોનો સંદર્ભ લીધો છે.

૩. સન ૨૦૧૬ ની વિશેષ નાગરિક અરજી નં. ૮૮૦૪ બે અરજદારો દ્વારા તેમના વાલીઓ મારફતે દાખલ કરવામાં આવી છે, જેઓએ ૧૦ + ૨ અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ કર્યો છે અને તબીબી પ્રવાહમાં પ્રવેશ મેળવવાની આશા રાખી છે, નીચે મુજબની પ્રાર્થનાઓ માટે:-

“(એ) લોર્ડશીપ્સ વર્તમાન અરજી સ્વીકારીને મંજૂર કરે તેવી કૃપા કરે;

(બી) લોર્ડશીપ્સ મેન્ડેમસનો રિટ અથવા મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો અન્ય કોઈ રિટ, મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જાહેર કરીને સન ૨૦૧૬ ના ઓર્ડિનન્સ ૧ ની જોગવાઈઓને ભારતના બંધારણથી પર અને કાયદેસર રીતે અમાન્ય જાહેર કરે તેવી કૃપા કરે અને પ્રતિવાદીઓને સન ૨૦૧૬ ના ઓર્ડિનન્સ ૧ ની જોગવાઈઓનો તાત્કાલિક અમલ કરવાથી રોકે તેવી કૃપા કરે.

(સી) હાલની અરજાની સ્વીકારણી તથા અંતિમ સુનાવણી બાકી રહે ત્યાં સુધી, લોર્ડશીપ્સ તાત્કાલિક અસરથી ૨૦૧૬ ના વટહુકમ ૧ ના અમલ પર સ્થગિતી ફરમાવે અને પ્રતિવાદીઓને ૨૦૧૬ ના વટહુકમ ૧ ની જોગવાઈઓનો અમલ કરવાથી પ્રતિબંધિત કરે તેવી કૃપા કરે.

(ડી) વર્તમાન અરજાની સ્વીકાર પ્રક્રિયા અને અંતિમ સુનાવણી બાકી રહે ત્યાં સુધી, લોર્ડશીપ્સ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૪ અને ૫ ને સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગ માટે ૧૦% અનામત આપવાની અનામત નીતિ અમલમાં મૂકતા અટકાવવા પ્રસન્ન થાય.

(ઈ) ન્યાયના હિતમાં યોગ્ય અને અનુચિત માનવામાં આવે તેવી કોઈપણ અન્ય તથા વધુ રાહત કૃપાપૂર્વક મંજૂર કરવામાં આવે. ”

૪. રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોના અનામત તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોનું અનામત, અનામત ન ધરાવતા વર્ગોની આર્થિક રીતે નબળી વર્ગોના હિતમાં, જે વિવાદિત અધ્યાદેશ દ્વારા જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેની વિવિધ કલમોનો ઉલ્લેખ કરતાં પહેલાં, વિવાદિત અધ્યાદેશ જારી થવા સુધી દોરી લાવનાર કેટલાક પૃષ્ઠભૂમિ સંબંધિત તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે એમ અમે માનીએ છીએ.

૪.૧ સરકારની નોકરીઓ અને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અનામત પ્રદાન કરવાની બાબતે પાટીદાર તથા અન્ય સમુદાયો તરફથી લાંબા સમયથી માંગણી કરવામાં આવી રહી હતી. આ માંગણીઓને અનામત માટે વિચારવામાં આવી ન હોવાથી

આંદોલન/ચળવળ પણ કરવામાં આવી હતી. સામાજિક જૂથો અને સમુદાયો તરફથી ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અનામતની માંગ કરતી આવી રજૂઆતો પર વિચાર કરવા માટે સરકારે શ્રી નીતિન પટેલના અધ્યક્ષપદ હેઠળ માનનીય મંત્રીઓની ઉચ્ચ સત્તાસમિતિની રચના કરી હતી. ઉચ્ચ સત્તાસમિતિએ તા. ૨૫.૪.૨૦૧૬નો પોતાનો અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો, જે નોંધપોથી પર મૂકવામાં આવ્યો છે. સમિતિના અહેવાલના અવલોકનથી જણાય છે કે સમિતિએ પાટીદારો તથા અન્ય સમુદાયો, જાતિઓ અને સંસ્થાઓ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ આશરે ૨૨૫ રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો હતો. ઉચ્ચ સત્તાસમિતિની રચના થયા બાદ સરદાર પટેલ સેવા ટ્રસ્ટ નામના એક ટ્રસ્ટ તરફથી પણ રજૂઆત પ્રાપ્ત થઈ હતી. ઉચ્ચ સત્તાસમિતિને અનામત સંબંધિત અન્ય રજૂઆતો પણ પ્રાપ્ત થઈ હતી, અને આવી રજૂઆતોમાં કરવામાં આવેલી માંગણીઓ નીચે મુજબ હતી:

(એ) ગુજરાતમાં, કૃષિ અને પશુપાલન સાથે સંકળાયેલા વિવિધ સમુદાયો, જેમ કે અંજના ચૌધરી, કોળી પાટીદાર અને દક્ષિણ ગુજરાતના પાટીદારોને અનુસૂચિત જનજાતિ વર્ગમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે અને તેઓ અનામતના તમામ લાભો ભોગવે છે, જ્યારે કડવા-લેઉવા પાટીદાર અને કચ્છી પાટીદાર સમુદાયોને અનામતનો લાભ મળતો નથી. તેમનો એવો મામલો છે કે, તેઓ પણ કૃષિ પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલા હોવા છતાં, તેઓને પણ અન્ય પછાત વર્ગોમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ.

(બી) ખાતેદાર તરીકે રહેવાનું બંધ કરનાર પાટીદારોને ૫% અનામતનો દાવો કરતાં વિશેષ અનુવર્તી વર્ગ (એસબીસી) માં સમાવેશ કરવો જોઈએ.

(સી) ખુદ્દી શ્રેણી/અનામત વિનાના વર્ગ માટે નિર્ધારિત પદો/બેઠકો અનામત વિનાના વર્ગ/જાતિ માટે અનામત રાખવામાં આવવી જોઈએ.

(ડી) શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને નોકરીઓમાં આરક્ષણ જાતિના માપદંડના આધારે નહીં પરંતુ આર્થિક માપદંડના આધારે આપવામાં આવે, તેવી અને રાણે કમિશનનો અહેવાલ સંપૂર્ણરૂપે સ્વીકારવામાં આવે તથા આર્થિક માપદંડના આધારે આરક્ષણ પ્રદાન કરવાની પદ્ધતિ રચવામાં આવે તેવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

(ઈ) પટેલોને અન્ય પછાત વર્ગ (ઓબીસી) શ્રેણીમાં સમાવવાના રહે અને આવી અસામાવેશની સ્થિતિમાં, આરક્ષણની નીતિ સંપૂર્ણપણે રદ કરવામાં આવવી જોઈએ.

(એફ) રાજસ્થાન, મહારાષ્ટ્ર, મધ્ય પ્રદેશ અને બિહારમાં પાટીદારોને એસઈબીસી/ઓબીસીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે અને તે જ આધારે, આવા લાભો ગુજરાતમાં પણ વિસ્તરિત કરવામાં આવવા જોઈએ.

(જી) કેટલીક શ્રેણીઓમાંથી આવતાં ઉમેદવારો નોંધપાત્ર સંખ્યામાં સામાન્ય શ્રેણીની પોસ્ટો/બેઠકો પ્રાપ્ત કરતા હોય, તો તેઓને પછાત ગણાવી શકાતા નથી; તે હેતુસર સરકારે સર્વે હાથ ધરવો જોઈએ અને જે જાતિઓ હવે સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત રહી નથી, તેમને અનામત શ્રેણીમાંથી દૂર કરવી જોઈએ.

(એચ) અનામત માટેની જોગવાઈ સંપૂર્ણપણે આર્થિક માપદંડના આધાર પર હોવી જોઈએ, કારણ કે અનુસૂચિત જનજાતિ, અનુસૂચિત જાતિ અને અન્ય પછાત જાતિઓમાંથી કેટલીક જાતિઓ/જૂથો પણ અનામતનો લાભ લેતા આવ્યા છે, જ્યારે તુલનાત્મક રીતે વધુ પછાત જાતિઓ/જૂથોને તેનો લાભ મળ્યો નથી.

૩. બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, સોની, વૈષ્ણવ, વાણિક, ભાવસાર જેવી જાતિઓ આર્થિક રીતે અત્યંત પછાત છે, તેથી આ જાતિઓને ઓબીસીમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ.

(જે) અનામતનો લાભ એક પેઢીમાં પરિવારના માત્ર એક જ વ્યક્તિને અને માત્ર એક જ વાર આપવો જોઈએ.

૪.૨ અનામતની માંગણીઓ તથા ઓબીસી શ્રેણીમાં સમાવેશ વગેરે ઉપરાંત, આર્થિક સ્વરૂપની એવી માંગણીઓ પણ હતી કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગના ઉમેદવારોને આપવામાં આવતા તમામ લાભો સામાન્ય શ્રેણીના ઉમેદવારોને પણ આપવામાં આવે; સરદાર પટેલ વિકાસ બોર્ડની રચના કરીને પાટીદાર વિકાસ આયોગની રચના કરવામાં આવે; રૂપિયા ૫૦૦ કરોડથી ઓછી ન હોય એવી વિશેષ બજેટ જોગવાઈ કરવામાં આવે; આર્થિક રીતે નબળા પરિવારોને આવા બોર્ડ મારફતે વેપાર અને રોજગાર માટે ધિરાણ/અનુદાન આપવામાં આવે;

આર્થિક રીતે અનામતવિહોણી શ્રેણી માટે મફત તાલીમ અને સુવિધાઓ તેમજ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓમાં ઉપસ્થિત થવા માટેની સગવડો આપવામાં આવે; અનામતવિહોણી શ્રેણીના ઉમેદવારોને આવી પરીક્ષાઓ માટે ફી તરીકે ઊંચી રકમ ચૂકવવી પડે છે, જ્યારે અનામત શ્રેણીના ઉમેદવારોને મુક્તિ આપવામાં આવે છે; આવી મુક્તિ અનામતવિહોણી શ્રેણીને પણ આપવામાં આવે અથવા આવી ફી માટેનો ધોરણ બધાને સમાન રાખવામાં આવે; આવા પ્રશ્નોના વિચાર માટે આર્થિક અનામત આયોગની રચના કરવામાં આવે; ઉચ્ચ વર્ગ વિકાસ આયોગની રચના કરવામાં આવે અને તમામ વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ, ગણવેશ, પાઠ્યપુસ્તકો, શૈક્ષણિક ધિરાણ, યુવતીઓના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે વાહનો આપવામાં આવે તેમજ વધુમાં આર્થિક રીતે નબળા પરિવારોને વેપાર અને રોજગાર માટે ધિરાણ/અનુદાન આપવામાં આવે. અનામતવિહોણી શ્રેણીના એવા લોકો, જે કીમી લેયરનો ભાગ નથી, તેમને વિદેશમાં અભ્યાસ માટેની સહાય સહિત, અન્ય પછાત વર્ગોને ઉપલબ્ધ તમામ લાભો આપવામાં આવે. કુંવરબાઈ નુ મામેરું, શિષ્યવૃત્તિઓ વગેરે જેવી વિવિધ સરકારી યોજનાઓ જાતિ અથવા સમુદાયના સંદર્ભ વિના આર્થિક માપદંડના આધારે આપવામાં આવે.

૪.૩ શિક્ષણ સંબંધિત મુદ્દાઓને લગતી અન્ય વધુ માંગણીઓ પણ હતી કે વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિઓ, શૈક્ષણિક ઋણો, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીનીઓને વાહન આપવામાં આવે; મેડિકલ કોલેજોમાં બેઠકોની સંખ્યા વધારવામાં આવે, ઉચ્ચ તાલીમ સંસ્થાઓમાં અનામત દૂર કરવામાં આવે અને અનુદાનિત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સુધી અનામતનો વિસ્તાર કરવામાં આવે; સેવાઓ અને પદોમાં બઢતીમાં અનામત દૂર કરવાની તેમજ તમામ વર્ગો માટે ઉચ્ચતમ વયમર્યાદા એકસરખી કરવાની માંગણીઓ પણ હતી.

૪.૪ રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો તથા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ સંબંધિત અનામત માટેની આવી વિવિધ પ્રકારની માંગણીઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સમિતિએ વિવિધ પ્રશ્નોનું વિશ્લેષણ કર્યું હતું. અહેવાલમાં જણાવ્યા મુજબ, સમિતિ સમક્ષ રહેલી માંગણીઓનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે સમિતિએ નોંધ્યું હતું કે સરકારે અગાઉથી જ મુખ્યમંત્રી યુવા સ્વાવલંબન યોજના અમલમાં

મૂકી છે, જે અનામતવિહોણી વર્ગના પ્રતિભાશાળી યુવાનોને ગુણવત્તા અને આવકના આધારે નાણાકીય આધાર અને સહાય પૂરી પાડે છે, અને તે યોજના હેઠળ જેમના કુટુંબની આવક રૂપિયા ૪.૫ લાખથી ઓછી હતી એવા પરિવારોના બાળકોને પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે વિવિધ પ્રકારની સહાય આપવામાં આવતી હતી, અને ત્યારબાદ સરકારે યોજનાનો લાભ વિસ્તૃત કરવા માટે વાર્ષિક આવકની મહત્તમ મર્યાદા રૂપિયા ૬ લાખ સુધી વધારી હતી. વધુમાં, મુખ્યમંત્રી યુવા સ્વાવલંબન યોજના હેઠળ રાજ્ય સરકારે તમામ જાતિઓ અને સમુદાયોના વિદ્યાર્થીઓને તેમની પ્રતિભા અને કુટુંબની આવકના આધારે ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે નાણાકીય સહાય પણ પૂરી પાડી હતી. સમિતિએ નોંધ્યું હતું કે વિદ્યાર્થીઓને નાણાકીય સહાય મંજૂર કરીને સરકારે આવા લાભો આપ્યા હોવા છતાં, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશમાં અનામત અને સરકારી નોકરીઓમાં સીધી ભરતી સંબંધિત આવા પ્રશ્નો હજુ ચથાવત્ છે.

૪.૫ સમિતિ સમક્ષ રહેલી માંગણીઓના સંદર્ભમાં, જે યોજનાઓ પહેલાથી અમલમાં હતી અને આવક મર્યાદા હેઠળના વિદ્યાર્થીઓના હિતાર્થે ઉપલબ્ધ હતી, તેમનું વિશ્લેષણ કર્યા બાદ સમિતિએ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે આવકના માપદંડના આધારે અનામત અંગે કોઈ નિશ્ચિત નિર્ણય લેવો જરૂરી અને યોગ્ય છે. સમિતિએ તેના અહેવાલમાં નોંધ્યું કે માત્ર આર્થિક સહાય જ અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે પછાત વર્ગના યુવાઓને શિક્ષણ અને રોજગારની પૂરતી તકો પ્રદાન કરવા માટે પૂરતી નથી. પાટીદારોને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગમાં સામેલ કરવાની માંગના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતાં સમિતિએ આ અનુભવ્યું કે પાટીદારો સાથે સાથે સમાજની અનામત વિનાની શ્રેણીની અન્ય ઘણી જાતિઓના યુવાઓ પણ કુટુંબની નબળી આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિના કારણે ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સરકારી નોકરીઓ મેળવવામાં મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી રહ્યા છે. સમિતિએ નોંધ્યું કે અનામત વિનાની શ્રેણી તથા સામાજિક રીતે આગળ પડતા વર્ગોના આર્થિક રીતે નબળા કુટુંબો ઉચ્ચ શિક્ષણની તકોથી વંચિત હોવાને કારણે તેમની જાતિઓના કુલ વિકાસમાં પાછળ રહી જાય છે. સમિતિએ ન્યાયમૂર્તિ રાણે આયોગ દ્વારા કરવામાં આવેલી તે ભલામણોનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં આર્થિક માપદંડના આધારે અનામતની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. સમિતિએ વધુમાં નોંધ્યું કે અનામત વિનાની શ્રેણીના ગરીબી રેખા નીચેના (બીપીએલ) કુટુંબોના

બાળકોને પ્રાથમિક શિક્ષણમાં પ્રવેશ માટેની જોગવાઈ શિક્ષણના અધિકાર અધિનિયમના અમલીકરણ અને અમલવારીથી કરવામાં આવી છે. તેમ છતાં, સમિતિએ નોંધ્યું કે અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા કુટુંબોના વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અનામતની કોઈ જોગવાઈ નથી. સમિતિએ વધુમાં નોંધ્યું કે સમાજ કલ્યાણ વિભાગ અને આદિજાતિ વિકાસ વિભાગ યુવાઓના સ્વરોજગાર માટે અનેક યોજનાઓ ચલાવી રહ્યા છે, પરંતુ આવી યોજનાઓ અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગના યુવાઓ માટે ઉપલબ્ધ નથી; પરિણામે, તેમને મુખ્યત્વે સરકારી નોકરીઓ પર નિર્ભર રહેવું પડે છે. સમિતિએ નોંધ્યું કે ઉચ્ચ શિક્ષણ અને રોજગારની તકોના અભાવે અનામત વિનાની શ્રેણીના યુવાઓમાં નિરાશા વ્યાપી ગઈ છે અને તેથી અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક તથા આર્થિક રીતે પછાત વર્ગોને પહેલાથી અપાયેલા અનામત વગેરેના લાભોને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડ્યા વિના, અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને લાભો આપવામાં આવવા જોઈએ. તેથી સમિતિએ ભલામણ કરી કે સરકારની સેવાઓમાં નિમણૂકોમાં અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ૧૦% બેઠકો અનામત રાખીને વિવિધ જાતિઓ અને સમુદાયોના તમામ આર્થિક રીતે નબળા કુટુંબોને ન્યાય આપવામાં આવે તો જ આવા જટિલ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ શક્ય બનશે અને તે હેતુ સિદ્ધ કરશે. આ રીતે, સમિતિએ નીચે મુજબની ભલામણો કરી:—

સમિતિની ભલામણો:—

આ બધી બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, આર્થિક રીતે નબળા અનામતવિહીન વર્ગના યુવાનોની શૈક્ષણિક અને આર્થિક પ્રગતિમાં અવરોધ ન ઊભો થાય, તેમને શિક્ષણ અને રોજગાર પ્રાપ્ત કરવાની તક મળે, અન્ય કોઈપણ સમુદાય સાથે અન્યાય ન થાય અને તે છતાં વંચિત વર્ગોના વિકાસની નીતિનું પાલન જળવાઈ રહે તેમજ “સૌનો સાથ, સૌનો વિકાસ” ની ભાવના અખંડિત રહે, તે હેતુથી સમિતિ નીચે મુજબ ભલામણ કરે છે:

અનામત ન હોય તેવી શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગને (જેનાં કુટુંબની વાર્ષિક આવક રૂપિયા ૬.૦૦ લાખ છે) સરકારી સેવાઓમાં નિમણૂક માટે તેમજ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે આ દ્વારા ૧૦ ટકા અનામત આપવામાં આવે છે. આ લાભ તેમને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ (એસઈબીસી) ને આપવામાં આવતા અનામતના લાભના ધોરણ મુજબ આપવામાં આવશે. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે, તે રૂપિયા ૬ લાખની વર્તમાન આવક મર્યાદા તથા આગળવર્ગના સામાજિક અને આર્થિક રીતે પછાત વર્ગ માટે સામાજિક ન્યાય અને અધિકારીકરણ વિભાગ દ્વારા હાલમાં અમલમાં રહેલી સ્થાયી સૂચનાઓને અનુરૂપ રહેશે.

૪.૬ અરજદારો જેનીથી વ્યથિત છે તેવી આક્ષેપિત અધ્યાદેશની વિવિધ કલમોનો ઉલ્લેખ કરતા પહેલાં, અમે આક્ષેપિત અધ્યાદેશ સાથે સંલગ્ન કરાયેલ નિવેદનનો પણ ઉલ્લેખ કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

૪.૭ આક્ષેપિત અધ્યાદેશ સાથે સંલગ્ન નિવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય સરકાર રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ તથા પદોમાં નિમણૂકોમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો માટે અનામતની નીતિ અનુસરી રહી છે અને અમલમાં મૂકી રહી છે, અને આવા વર્ગો માટેની અનામતની નીતિના અસરકારક અમલીકરણના પરિણામે, ઉક્ત વર્ગોને આવરી લેતા વ્યક્તિઓની ચુકિતસંગત સંખ્યાને સામાજિક તેમજ શૈક્ષણિક રીતે અમુક હદ સુધી લાભ મળી રહ્યો છે, અને રાજ્યમાં આ વર્ગો માટેની વર્તમાન અનામતની નીતિ ચાલુ રાખવાની છે. તે જ સમયે, સમાજની અનારક્ષિત શ્રેણીઓના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોએ આર્થિક રીતે સશક્ત ઉચ્ચ સ્તર સાથે સ્પર્ધા કરવામાં પોતાની અસમર્થતા વ્યક્ત કરી છે અને તેના પરિણામે આવા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તેમજ રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોના પ્રશ્નમાં પોતાના પ્રતિનિધિત્વની દૃષ્ટિએ પોતાને વંચિત અનુભવે છે. નિવેદનમાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સર્વસમાવેશક વિકાસ માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું અને

સમાજની અનારક્ષિત શ્રેણીઓના આવા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોની ચુકિતસંગત જરૂરિયાતને સંબોધવી સરકારની પ્રથમ કર્તવ્ય છે જેથી તેઓ પણ સરકારની નીતિઓના ફળમાં હિસ્સેદાર બની શકે. તેથી, સરકાર એવું આવશ્યક માને છે કે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો સિવાય સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોમાં નિમણૂકો માટે આર્થિક સ્થિતિના આધાર પર દસ ટકા અનામત આપવામાં આવે.

૫. હવે અમે પડકારવામાં આવેલા આદેશના સંબંધિત ઉપબંધોનો ઉલ્લેખ કરીએ છીએ. પડકારવામાં આવેલા આદેશના ઉપબંધ ૩ થી ૮ નીચે મુજબ છે:

“૩. રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોનું અનામત. – રાજ્યની તેવી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ માટેની વાર્ષિક મંજૂર ક્ષમતા અંગેનું અનામત, જેમ નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેમ, આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે દસ ટકા રહેશે.

૪. રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોનું અનામતકરણ. – (૧) આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોનું અનામતકરણ દસ ટકા રહેશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આવી અનામત બઢતીના મામલાઓમાં લાગુ પડશે નહીં.

૫. કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં અનામત નહીં. – કલમ ૪ માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જે પદ કોઈપણ સંવર્ગ અથવા ગ્રેડમાં એકમાત્ર (અલગ પડેલું) હોય, તે પદ અંગે કોઈ અનામત રહેશે નહીં.

૬. અનામત માટેના માપદંડ. – આ અધ્યાદેશના હેતુઓ માટે, આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે કલમ ૩ અને ૪ હેઠળની અનામત રાજ્યમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને લાગુ પડતા માપદંડ મુજબ રહેશે.

૭. નિયમો બનાવવાની સત્તા. – (૧) રાજ્ય સરકાર, રાજપત્રમાં જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરીને, આ અધ્યાદેશના તમામ અથવા કોઈપણ હેતુઓને અમલમાં મૂકવા માટે નિયમો બનાવી શકે છે.

(૨) આ કલમ હેઠળ બનાવવામાં આવેલા તમામ નિયમો, તેઓ બનાવવામાં આવ્યા બાદ શક્ય તેટલી વહેલી તકે, રાજ્ય વિધાનમંડળ સમક્ષ ઓછામાં ઓછા ત્રીસ દિવસ માટે મૂકવામાં આવશે અને તેઓ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા રદ કરવામાં આવવા અથવા જે સત્ર દરમિયાન તેઓ આમ મૂકવામાં આવ્યા હોય તે સત્રમાં અથવા તેના તરત અનુસરી રહેલા સત્રમાં રાજ્ય વિધાનમંડળ જેવો ફેરફાર કરે તેવા ફેરફારને આધીન રહેશે.

(૩) રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા આ રીતે કરવામાં આવેલ કોઈપણ ઘટાડો અથવા ફેરફાર રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે, અને ત્યારબાદ તે અમલમાં આવશે.

૮. મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની સત્તા. – જો આ ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવામાં કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થાય, તો રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરાયેલા આદેશ દ્વારા, તેવી મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે જરૂરી જણાય તેવી, આ ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય તેવી જોગવાઈઓ કરી શકશે: શરતે કે, આ ઓર્ડિનન્સ અમલમાં આવેલ તારીખથી બે વર્ષની મુદત પૂર્ણ થયા બાદ એવો કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં. ”

પ.૧ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨(એ) માં “આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો” શબ્દની વ્યાખ્યા એવી કરવામાં આવી છે કે તેનો અર્થ સમાજના એવા તમામ વર્ગો એવો થશે, જેમાં અનામત વિનાની શ્રેણીના એવા વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, જે કલમ ૬ હેઠળ નિર્ધારિત માપદંડોને પૂર્ણ કરતા હોય. કલમ ૨(ઈ) માં “અનામત વિનાની શ્રેણી” શબ્દની વ્યાખ્યા એવી કરવામાં આવી છે કે તેમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની અનામત શ્રેણીઓમાં ન આવતા તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થશે.

૬. કેસના તથ્યો તરફ આવતા, અરજીદારોની સંખ્યામાં આવ્યું છે કે અરજદાર ક્રમાંક ૧ સુશ્રી દુલારી મહેશ બસર્ગેએ પોતાની ૧૨મી વિજ્ઞાન સેમેસ્ટર પરીક્ષા ૯૩.૭૫% સાથે પાસ કરી હતી. તેમણે જીસીઈટી પરીક્ષા પણ પાસ કરી હતી અને ૧૨૦માંથી ૯૯% ગુણ મેળવ્યા હતા. અરજદાર ક્રમાંક ૨ એ પણ પોતાની ૧૨મી કક્ષા પૂર્ણ કરી હતી અને ૯૮.૯૭ પર્સેન્ટાઈલ ગુણ મેળવ્યા હતા તથા જીસીઈટી પરીક્ષા, ૨૦૧૬ માં ૯૬.૮૭% મેળવ્યા હતા અને બંનેએ મેડિકલ/ઈજનેરી અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ મેળવવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. રિટ-અરજી દાખલ કરવામાં આવી તે સમયે, મેડિકલ અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ આપવા માટે સરકાર દ્વારા રચાયેલી ગુજરાત પ્રવેશ સમિતિ તરફથી કોઈ સૂચના બહાર પાડવામાં આવી નહોતી. પરંતુ પ્રવેશ સમિતિએ તકનીકી અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ આપવા માટે તા. ૨૨.૫.૨૦૧૬ની જાહેરાત બહાર પાડી હતી. વર્ષ ૨૦૧૬ માટે બેચલર ઓફ ઈજનેરી અને ટેકનોલોજિકલ અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશની પ્રક્રિયા પણ નોંધ પર મૂકવામાં આવી છે.

૬.૧ પડકારવામાં આવેલ ઓર્ડિનન્સમાં જે રીતે અનામતનો અમલ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે, તે મુજબ અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે ૧૦% બેઠકો અનામત રાખવામાં આવી છે. પ્રવેશ પુસ્તિકાની કલમ-૬ બેઠકોના અનામત વિષે જોગવાઈ કરે છે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:-

“૬. બેઠકોનું અનામત:- (૧) પ્રવેશના હેતુસર, ગુજરાત મૂળના અને નીચે દર્શાવેલ વર્ગોમાં આવતાં ઉમેદવારો માટે નીચે મુજબના પ્રમાણમાં બેઠકો અનામત રાખવામાં આવશે, એટલે કે:-

(એ) અનુસૂચિત જાતિઓ : ૭% (બી) અનુસૂચિત જનજાતિઓ : ૧૫%
 (સી) સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો, જેમાં કોઈપણ જાતિની વિધવાઓ અને અનાથોનો સમાવેશ થાય છે : ૨૭% અનારક્ષિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો : ૧૦%

(૨) અનામત બેઠક પર પ્રવેશ મેળવવા ઇચ્છતા ઉમેદવારને સંબંધિત વર્ગમાં સમાવેશ થયાનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું ફરજિયાત રહેશે, પરંતુ

સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને અનુસૂત ઉમેદવારને જાતિ પ્રમાણપત્ર ઉપરાંત ક્લીમી લેયરમાં અસામેલ હોવા અંગેનું પ્રમાણપત્ર પણ રજૂ કરવું ફરજિયાત રહેશે.

(૩) ગુજરાત સરકાર દ્વારા સત્તાપ્રદાન કરાયેલ સત્તાધિકારી દ્વારા યથાવિધિ મહોર લગાવી, હસ્તાક્ષર કરી અને જારી કરવામાં ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી કોઈ જાતિ પ્રમાણપત્ર માન્ય ગણાશે નહીં.

(૪) ક્લીમી લેયરમાં સમાવેશ ન થયાનો અર્થ દર્શાવતું કોઈ પ્રમાણપત્ર, ગુજરાત સરકાર દ્વારા સશક્ત કરાયેલ સત્તાધિકારી દ્વારા યથાવિધિ સ્ટેમ્પ કરાયેલ, હસ્તાક્ષરિત અને જારી કરાયેલ ન હોય, તો માન્ય ગણાશે નહીં. આવું પ્રમાણપત્ર તે શૈક્ષણિક વર્ષમાં, જેમાં ઉમેદવાર પ્રવેશ મેળવવા માંગે છે, તેની ૧લી એપ્રિલના રોજ અથવા ત્યારબાદ જારી થયેલું હોવું જોઈએ. જો ઉમેદવાર ઉપનિયમ (૨) હેઠળ આવશ્યક એવા પ્રમાણપત્રો નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેની ઉમેદવારી અનામત રહિત વર્ગ હેઠળ પ્રવેશ માટે વિચારવામાં આવશે. (૫) (૬) જો અનામત વર્ગનો ઉમેદવાર ગુણક્રમ મુજબ અનામત રહિત બેઠક પર પ્રવેશ મેળવે, તો તેની પસંદગી અનુસાર તેને અનામત રહિત બેઠક પર પ્રવેશ આપવામાં આવી શકે. અનામત વર્ગના ઉમેદવારને અનામત બેઠક પર આપવામાં આવેલ પ્રવેશ (૭) આ હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સશક્ત કરાયેલ સત્તાધિકારી દ્વારા તેને આપવામાં આવેલ જાતિ પ્રમાણપત્રની ચકાસણીને આધીન રહીને માન્ય રહેશે. જો ચકાસણી દરમિયાન જાતિ પ્રમાણપત્ર અમાન્ય હોવાનું જણાય, તો તેને અનામત બેઠક પર પોતાના પ્રવેશનો દાવો કરવાનો અધિકાર રહેશે નહીં અને જો તેને પહેલેથી જ પ્રવેશ આપવામાં આવ્યો હોય, તો એવો પ્રવેશ રદ કરવામાં આવશે. એવા ઉમેદવારનો પ્રવેશ, ગુણાધારિત પાત્રતાની શરતે, અનામત રહિત ખાલી બેઠકો ઉપલબ્ધ હોય તો ચાલુ રાખી શકાય.

(૮) અનામત વર્ગોના તમામ ઉમેદવારોને તેમના સંબંધિત અનામત બેઠકો પર પ્રવેશ આપ્યા બાદ, અનામત વર્ગની ખાલી રહેલી બેઠકો અનામત ન હોય તેવા વર્ગની બેઠકોમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવશે.”

ક.ર વિવાદિત વટહુકમ જાહેર થયા બાદ, ૧લા પ્રતિવાદી-રાજ્યએ ઠરાવ ક્રમાંક એસ.એસ.પી./૧૨૨૦૧૬/૨૭૧૪૩૬/એ, તા. ૬.૫.૨૦૧૬નો પસાર કરીને બહાર પાડ્યો. ઉપરોક્ત સરકારી ઠરાવ દેખીતાં રીતે વટહુકમની કલમ ૮ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને બહાર પાડવામાં આવ્યો હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, જે રાજ્ય સરકારને વટહુકમની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા માટે રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધિ કરીને આદેશ બહાર પાડવાની સત્તા આપે છે. તા. ૬.૫.૨૦૧૬ના ઉપરોક્ત સરકારી ઠરાવનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ વાંચે છે:-

ઠરાવ

૧. આ અનામતના હેતુસર અનારક્ષિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો એવા વર્ગો/વ્યક્તિઓ રહેશે, જે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ તથા સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોમાં આવતા ન હોય અને જેની ગણના આ સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિની કૉલમ-૩ માં દર્શાવાયેલ વર્ગો/વ્યક્તિઓમાં થતી ન હોય. અનારક્ષિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે, ૨. પ્રમાણપત્ર આ ઠરાવ સાથે જોડાયેલ પરિશિષ્ટ - એ માં દર્શાવેલ નમૂનામાં રહેશે અને નિર્ધારિત અરજીપત્રક પરિશિષ્ટ - બી માં જોડાયેલ નમૂનામાં રહેશે.

૩. અનામત વિનાના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગના પ્રમાણપત્રો જારી કરવા માટેના સક્ષમ અધિકારીઓ તે જ અધિકારીઓ રહેશે, જેઓને સમયાંતરે બિન-ફીમી લેયર પ્રમાણપત્રો જારી કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હોય. આવા પ્રમાણપત્રો જારી કરવા માટે મુખ્યત્વે નીચેના અધિકારીઓ છે:
(૧) જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ / અતિરિક્ત જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ / કલેક્ટર / ઉપ આયુક્ત / ઉપ કલેક્ટર / અતિરિક્ત ઉપ આયુક્ત / પ્રથમ વર્ગના સ્ટાઈપેન્ડિયરી મેજિસ્ટ્રેટ / ઉપ વિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ / તાલુકા મેજિસ્ટ્રેટ / કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટ / અતિરિક્ત સહાયક

કમિશનર (પ્રથમ વર્ગના વેતનભોગી મેજિસ્ટ્રેટથી નીચા નહીં હોય તેવા) (૨) મુખ્ય પ્રેસિડન્સી મેજિસ્ટ્રેટ / અતિરિક્ત મુખ્ય

પ્રેસિડન્સી મેજિસ્ટ્રેટ / પ્રેસિડન્સી મેજિસ્ટ્રેટ (૩) મામલતદાર

(તહસિલદાર) ના હોદ્દાથી નીચા ન હોય તેવા મહેસૂલ અધિકારી.

(૪) ઉપવિભાગીય અધિકારી (૫) તાલુકા વિકાસ અધિકારી (૬) જિલ્લા ઉપનિદેશક (વિકાસશીલ જાતિઓ) અને જિલ્લા સમાજ કલ્યાણ અધિકારી (વિકાસશીલ જાતિઓ) ૪. અનામત વિનાના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પ્રમાણપત્રો જારી કરવાની પ્રક્રિયા, બિન-કીમી લેયર પ્રમાણપત્રોના કેસમાં જે પ્રચલિત છે તે જ રહેશે.

૫. આ અનામતનો લાભ ગુજરાત રાજ્યના મૂળ વતની એવા અનારક્ષિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગના વ્યક્તિઓને ઉપલબ્ધ રહેશે.

૬. આવા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પ્રમાણપત્રોની માન્યતાની અવધિ, ગેર-કીમી લેયર પ્રમાણપત્રોના કિસ્સામાં જેમ હોય છે તેમ, તે જારી કરવામાં આવે તે નાણાકીય વર્ષોને સમાવીને ત્રણ વર્ષ રહેશે અને જો કોઈપણ પરિમાણોમાં કોઈ ફેરફાર થાય, તો ઉપરોક્ત સંદર્ભિત ક્રમાંક નં. (૧૨) સામે દર્શાવ્યા મુજબ તા. ૨૬/૦૪/૨૦૧૬ ના જી.આર.માં જોગવાઈ મુજબ, તે બાબત અંગે સક્ષમ સત્તાધિકારી સમક્ષ સ્વૈચ્છિક રીતે જાહેર કરવાની જવાબદારી વાલી/વિદ્યાર્થી/અરજદાર/ઉમેદવારની રહેશે.

૭. જ્યારે સક્ષમ સત્તાધિકારી અનામત વિનાના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોનું પ્રમાણપત્ર આપવા ઈનકાર કરે અથવા આવું ખોટું પ્રમાણપત્ર જારી કરવામાં આવે, ત્યારે અપીલ સત્તાધિકારીઓ ઠરાવ તા. ૦૨/૦૬/૨૦૧૪ માં ક્રમાંક સંખ્યા સામે દર્શાવ્યા મુજબ નીચે મુજબ રહેશે.

(૯) ઉપર ઉલ્લેખિત મુજબ (૧) જો નિર્ણય મામલતદાર દ્વારા લેવામાં આવે, તો અપીલીય સત્તાધિકારીઓ પ્રાંત અધિકારી/ડેપ્યુટી કલેક્ટર/અસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર રહેશે.

(૨) જો નિર્ણય પ્રાંત અધિકારી/ ડેપ્યુટી કલેક્ટર/ સહાયક કલેક્ટર દ્વારા લેવામાં આવ્યો હોય, તો અપીલીય સત્તાધિકારી જિલ્લા કલેક્ટર રહેશે.

(૩) જો નિર્ણય જિલ્લાધિકારી દ્વારા લેવામાં આવ્યો હોય, તો અપીલ અધિકારીઓ રાજ્ય સ્તરની તપાસ સમિતિ રહેશે.

૮. ઉપર ઉલ્લેખિત ક્રમાંક નં. (૧૦) સામે દર્શાવ્યા મુજબ, તા. ૨૬/૦૩/૨૦૧૫ના સુધારિત ઠરાવ દ્વારા રચાયેલ રાજ્ય સ્તરીય ચકાસણી સમિતિ પાસે આવા અનામત વિનાના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પ્રમાણપત્રોની ચકાસણી કરવાની જવાબદારી રહેશે. પ્રવેશ અને ભરતીના તબક્કે આવા પ્રમાણપત્રોની ચકાસણી કરાવવાની જવાબદારી શૈક્ષણિક પ્રવેશ આપતી સંબંધિત સંસ્થા, ભરતી સમિતિ/આયોગ/ભરતી એજન્સી અથવા સક્ષમ નિયુક્તિ સત્તાધિકારી પર રહેશે.

૯. આવા પ્રમાણપત્રોની ચકાસણી કરવાની પ્રક્રિયા હાલ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના પ્રમાણપત્રો તથા બિન-કીમી લેયર પ્રમાણપત્રોના મામલે જે રીતે છે, તેવી જ રહેશે.

૧૦. ઉપરોક્ત સંદર્ભિત ક્રમાંક (૭) સામે ઉલ્લેખિત તા. ૨૭-૪-૨૦૧૦ના ઠરાવમાં જોગવાઈ મુજબ, સ્થાનિક સ્તરે આવા પ્રમાણપત્રો જારી કરવામાં ઊભી થતી મુશ્કેલીઓનું નિવારણ કલેક્ટર અધ્યક્ષસ્થાને આવેલી સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવશે.

૧૧. આ સંદર્ભે નોંધપોથીનું સંરક્ષણ કરવાનું જવાબદારી સંબંધિત સક્ષમ સત્તાધિકારીની રહેશે. આ ઠરાવ અને નીતિ ભારત સરકાર હેઠળની ૧૨. અનામત નીતિ માટે લાગુ પડશે નહીં.

૧૩. સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના મામલામાં નોન કીમી લેયર પ્રમાણપત્રોની નીતિના સંદર્ભમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા જ્યારે અને જે તેવા ફેરફારો કરવામાં આવશે, તે જ અનામત વિનાના પ્રમાણપત્રોના મામલામાં અનુરૂપ જરૂરી ફેરફારો સાથે લાગુ પડશે

આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો પણ.”

૬.૩ અરજીજી જણાવાયું છે કે, છેલ્લા વર્ષ સુધી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે તથા રાજ્ય સેવાઓ હેઠળના રોજગાર અને પદો માટે અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે કોઈ અનામત ન હતી, અને મનસ્વી તથા ગેરકાયદેસર એવા આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ દ્વારા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશના હેતુસર ઉપલબ્ધ બેઠકોના ૧૦% ભાગથી તેમને વંચિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અરજદારોનો મામલો એવો છે કે આપું ઓર્ડિનન્સ બંધારણની કલમ

૧૪, ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ તેમને બાંહેધરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉદ્ધંધન કરે છે અને મનસ્વી છે તથા બંધારણીય યોજના અને બંધારણની રચનાના વિરુદ્ધ જાય છે. તેમનો એવો મામલો છે કે કલમ ૧૪ હેઠળ બાંહેધરી આપવામાં આવેલી સમાનતા બંધારણના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોમાંનું એક છે અને પ્રવેશ તથા રોજગાર બાબતે રાજ્યની નીતિ અને કાર્યવાહી એવી બંધારણીય યોજનાના માળખાની અંદર હોવી જોઈએ. તેમનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ હેઠળ આપવામાં આવેલી અનામત અયોગ્ય છે અને ગુણવત્તાના બલિદાનનું પરિણામ લાવતી હોવાથી જાહેર હિતના વિરુદ્ધ જાય છે. અરજદારોનો વધુમાં એવો મામલો છે કે એવો લાભ માત્ર અનામતના હેતુસર તથા અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને પછાત વર્ગોની પ્રગતિ માટે બંધારણની કલમ ૧૫(૪) અથવા કલમ ૧૬(૪) હેઠળ વિશેષ જોગવાઈ કરવા માટે જ બલિદાન થઈ શકે, પરંતુ આર્થિક માપદંડના આધારે અન્ય કોઈ વર્ગીકરણ કરવા માટે નહીં. જણાવાયું છે કે, ઓર્ડિનન્સ દ્વારા ૪૯% બેઠકો યથાવત્ રાખવામાં આવી છે, અર્થાત્ અનુસૂચિત જાતિઓ માટે ૭% બેઠકો, અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે ૧૫% અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો માટે ૨૭% બેઠકો, અને તે ઉપરાંત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે વધુ ૧૦% અનામત આપવામાં આવી છે, જે મળીને ૫૯% થાય છે, અને બાકીના સમુદાયો પાસે માત્ર ૪૧% બેઠકો માટે જ સ્પર્ધા કરવાની રહે છે, જેના પરિણામે ગુણવત્તાનું બલિદાન થાય છે અને તે વિશાળ જાહેર હિતમાં નથી. આ વિષયક ન્યાયનિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરતાં, ઇન્દ્રા સાહ્ની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૪૭૭, તથા એમ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ એસ.સી. ૭૧, ના મામલાઓમાં જણાવાયું છે કે અનામતનો ટકા ઉપરોક્ત મામલાઓમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલી ઉચ્ચતમ મર્યાદા-સીમાના વિરુદ્ધ છે. અરજદારોનો વધુમાં એવો મામલો છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું તેમ ત્યાં કોઈ અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર અસ્તિત્વમાં ન હતું, જે સરકારને કાયદાની ઘોષિત સ્થિતિનું ઉદ્ધંધન કરવા માટે બાધ્ય કરે; તેથી આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ અમાન્ય ઠરાવી રદ કરવા યોગ્ય છે. તેમનું કહેવું છે કે અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગને અનામત આપવાના હેતુસર કોઈ વર્ગ રચવા માટે આવક માપદંડ બની શકતી નથી અને તે

બંધારણ ઉપરનો છેતરપિંડીપૂર્ણ પ્રયોગ છે તથા બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળ નાગરિકોને બાંહેધરી આપવામાં આવેલા અધિકારોનું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન કરે છે. અરજદારોનું એવું પણ કહેવું છે કે કોઈ પ્રાયોગિક આંકડાકીય માહિતી અને સામગ્રીના અભાવે સમિતિએ રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો અને અનામત માટે ભલામણ કરી, અને આવી કરાયેલ ભલામણો સરકાર દ્વારા તરત સ્વીકારી લેવામાં આવી, જેના પરિણામે આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ બહાર પાડવામાં આવ્યું. પરિમાણિત કરી શકાય એવા આંકડાઓ તથા પ્રાયોગિક અભ્યાસના અભાવે, વિશેષ કરીને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તથા રાજ્ય હેઠળની નિમણૂકો અને પદો માટે અનામતિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને અનામત અમલમાં મૂકવાના હેતુસર, કાયદા દ્વારા આવું કોઈ ઓર્ડિનન્સ જારી કરી શકાય નહીં.

૬.૪ અરજદારોનું એવું પણ કહેવું છે કે રાજ્ય સરકારે તા. ૭મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ અને તા. ૫મી એપ્રિલ, ૨૦૧૬ના ઠરાવો બહાર પાડ્યા છે, જેમાં માતા-પિતાની આવક રૂપિયા ૪,૫૦,૦૦૦/- સુધી હોય એવા બાળકોને ફી વગેરેની ચુકવણી માટે લાભ આપવામાં આવ્યો છે અને તેના પ્રભાવને જોવાની રાહ જોયા વિના, નોંધપર ઉપલબ્ધ કોઈ સ્વીકાર્ય સામગ્રીના અભાવે, વિવાદિત અધ્યાદેશ પહેલેથી જ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્ત આધારોએ, તે જને ભારતના બંધારણની વિરુદ્ધ સત્તાતીત જાહેર કરીને વિવાદિત અધ્યાદેશને રદ કરવાની જાહેરાત માંગવામાં આવે છે તથા પ્રતિવાદી નં. ૧-રાજ્યને વિવાદિત અધ્યાદેશ નં. ૧ ઓફ ૨૦૧૬ની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકતાં રોકવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૭. સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગના વધારાના સચિવશ્રીએ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧-રાજ્ય તરફથી જવાબમાં સોગંદનામું રજૂ કર્યું છે. જવાબના સોગંદનામામાં ભારતના બંધારણની કલમો ૧૪, ૧૫, ૧૬ તેમજ કલમો ૩૮, ૩૯ અને ૪૬ હેઠળની બંધારણીય જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે સોગંદનામામાં ઉતારવામાં આવી છે. અરજદારે અરજી દાખલ કરેલા વિવિધ આક્ષેપોને નકારતાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અંદાજે જૂન-જુલાઈ, ૨૦૧૫ દરમિયાન સમાજના વિવિધ નબળા વર્ગો, જે અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની અનામત શ્રેણીઓમાં

આવતાં નહોતાં, તેઓએ એવી લાગણી વ્યક્ત કરી હતી કે આર્થિક રીતે સક્ષમ અને સમાજના ઉચ્ચ વર્ગોની સરખામણીએ તેમની સામે ભેદભાવ થાય છે, અને તેના પરિણામે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોમાં તેમની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં અસમર્થતા રહે છે. આવા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિત માટે કંઈક કરવાની માંગ સાથે રાજ્ય સરકારને રજૂઆતોની શ્રેણી કરવામાં આવી હતી. આવી રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લઈને રાજ્ય સરકારે સરકારના ઠરાવ તારીખ ૧૩.૮.૨૦૧૫ દ્વારા ૫ માનનીય મંત્રીઓથી બનેલી એક ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિની નિમણૂક કરી હતી. ઉક્ત ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિએ શૈક્ષણિક પ્રવેશ અને રોજગારના મુદ્દે સમાન સ્પર્ધાત્મક પરિસ્થિતિ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે આવી રજૂઆતોનો વિચાર કર્યો હતો અને વિવિધ પક્ષકારોને મૌખિક રીતે સાંભળ્યા હતા. આવા વિચારવિમર્શના પરિણામે, તેમની ફરિયાદોનું નિવારણ કરવા માટે, રાજ્ય સરકારે તારીખ ૭.૧૦.૨૦૧૫ના સરકારના ઠરાવ દ્વારા ગુણ અને આર્થિક સ્થિતિના આધાર પર પ્રતિભાશાળી અને જરૂરિયાતમંદ વિદ્યાર્થીઓને નાણાકીય સહાય આપવાની નીતિ ઘડી હતી, અને ઉક્ત નીતિમાંથી ઊપજતા આવા લાભો શ્રેણીભેદ વિના તમામ ઉમેદવારોને પાત્ર ગણવામાં આવ્યા હતા. તારીખ ૭.૧૦.૨૦૧૫ના સરકારના ઠરાવ દ્વારા ઘડવામાં આવેલી આવી નીતિ માત્ર પ્રવેશના મામલે નાણાકીય સહાયની મંજૂરી સાથે સંબંધિત હતી અને તે સંપૂર્ણપણે પ્રતિભાશાળી વિદ્યાર્થીઓ સુધી મર્યાદિત હતી. ત્યારબાદ તારીખ ૫.૪.૨૦૧૬ના અન્ય એક સરકારના ઠરાવ દ્વારા અગાઉના ઠરાવોના વ્યાપમાં વધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેથી માન્યતાપ્રાપ્ત ડિગ્રી અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ મેળવવા ઈચ્છતા ડિપ્લોમા વિદ્યાર્થીઓને પણ તેનો સમાવેશ થાય. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય સરકારે તારીખ ૭.૧૦.૨૦૧૫ અને ૫.૪.૨૦૧૬ના સરકારના ઠરાવો બહાર પાડી આવા પગલાં લીધા હોવા છતાં પણ, સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોમાં રાજ્યભરમાં અસંતોષની સામાન્ય લાગણી યથાવત્ હતી. આ સંદર્ભમાં સરકારને બહુ મોટી સંખ્યામાં રજૂઆતો પ્રાપ્ત થઈ હતી અને આવી રજૂઆતોનો વિચાર કરીને તેમની ફરિયાદોનું નિવારણ કરવા માટે રાજ્ય સરકારે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રી માનનીય શ્રી નિતિન પટેલના અધ્યક્ષસ્થાને ૫ માનનીય મંત્રીઓથી બનેલી ઉચ્ચ અધિકાર સમિતિની ૧૧.૩.૨૦૧૬ના રોજ નિમણૂક કરી હતી; સમિતિએ ૨૨૫ રજૂઆતોનો વિચાર કર્યો હતો, જેમાં સામાજિક, જાતિ આધારિત અને સામુદાયિક જૂથોએ શૈક્ષણિક

સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવતી વખતે તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોની બાબતમાં તેમના સામે થતો ભેદભાવ અને ભોગવવી પડતી મુશ્કેલીઓ અંગે પોતાની વ્યથા વર્ણવી હતી. સમિતિ સમક્ષ વિચારણા માટે રહેલા પ્રશ્નોનો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. સમિતિએ આર્થિક રીતે નબળા વર્ગ માટે (કુટુંબની વાર્ષિક આવક રૂ. ૬ લાખ) સરકારી સેવાઓમાં અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે ૧૦% અનામતની ભલામણ કરી હતી.

૭.૧ જવાબમાં દાખલ કરાયેલ સોગંદનામામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઉપરોક્ત અહેવાલ તા. ૨૫.૪.૨૦૧૬ના રોજ રાજ્ય સરકાર સમક્ષ સર્વોચ્ચ સ્તરે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ આ મુદ્દા અંગે વધુ ચર્ચા તા. ૨૯.૪.૨૦૧૬ના રોજ યોજાયેલી મંત્રીમંડળની બેઠકમાં થઈ હતી. મંત્રીમંડળે વિવિધ મુદ્દાઓ પર વિસ્તૃત ચર્ચા અને વિચારવિમર્શ કર્યા બાદ એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ આપવામાં આવેલ અનામતને અશુભ રાખીને, અનામત વિનાની શ્રેણીના નબળા વર્ગોને સમાન તકનું ક્ષેત્ર ઉપલબ્ધ કરાવવા હેતુસર, અનામત વિનાની શ્રેણી માટે ૧૦% ની હદ સુધી વર્ગીકરણ નિર્ધારિત કરવા માટે અધ્યાદેશ જાહેર કરવાની બાબતે ગુજરાતના મહામહિમ રાજ્યપાલશ્રીને વિનંતી કરવામાં આવે. જવાબમાં દાખલ કરાયેલ સોગંદનામામાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે વિધાનસભાનું સત્ર ચાલુ ન હોવાથી, ત્યારબાદ સમગ્ર ફાઈલ તા. ૧.૫.૨૦૧૬ના રોજ ગુજરાતના મહામહિમ રાજ્યપાલશ્રીને મોકલવામાં આવી હતી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧૩ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, ગુજરાતના મહામહિમ રાજ્યપાલશ્રીએ સંતોષ પામી અધ્યાદેશ જાહેર કર્યો હતો. ત્યારબાદ, અધ્યાદેશની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવા માટે વિવિધ પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા.

૭.૨ એવું જણાય છે કે તે પછી સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગે તારીખ ૬.૫.૨૦૧૬નો એક સરકારી ઠરાવ બહાર પાડ્યો, જેમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત, અધ્યાદેશના અમલીકરણ માટે માર્ગદર્શિકાઓ ઘડવામાં આવી હતી. ઉક્ત સરકારી ઠરાવમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અનામત રહિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં પ્રમાણપત્રો જારી કરવા માટે વર્ગીકરણો ઘડવામાં આવ્યા છે.

તારીખ ૭.૫.૨૦૧૬ના પરિપત્રાત્મક સૂચનોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં પણ અધ્યાદેશની જોગવાઈઓના બંને અનામત રહિત નબળા વર્ગોની ભરતીને નિયંત્રિત કરતા માપદંડો નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં, તારીખ ૭.૫.૨૦૧૬, ૧૨.૫.૨૦૧૬, ૧૭.૫.૨૦૧૬ અને ૧૮.૫.૨૦૧૬ના પરિપત્રાત્મક સૂચનોનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૭.૩ ડિગ્રી એન્જિનિયરિંગ/ડિપ્લોમા એન્જિનિયરિંગ તથા સર્ટિફિકેટથી ડિપ્લોમા એન્જિનિયરિંગના પ્રવાહમાં આવેલી વિવિધ ટેકનિકલ વ્યાવસાયિક અભ્યાસક્રમોનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રવેશ પ્રક્રિયા પહેલેથી જ શરૂ થઈ ગઈ હતી અને એન્જિનિયરિંગ ડિગ્રી અભ્યાસક્રમોમાં કુલ બેઠકો અંદાજે ૭૦,૭૯૯ જેટલી હતી અને તેના પ્રતિસાદરૂપે ૪૭,૮૯૭ ઉમેદવારોએ નોંધણી કરાવી હતી અને છટણી પછી ૪૬,૯૪૧ ઉમેદવારો પ્રવેશ માટે પાત્ર ઠર્યા હતા અને અનારક્ષિત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને સંબંધિત ૮૬૪૩ ઉમેદવારોની ગુણક્રમ યાદી તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

૭.૪ અરજદારો દ્વારા અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુખ્ય વાંધાના જવાબમાં, જવાબી સોગંદનામામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રવેશ અને નિમણૂકોના મામલે આર્થિક રીતે નબળા વર્ગ માટે બેઠકોના ૧૦% ભાગનું નિર્ધારણ, સ્ટ્રિક્ટો સેન્સુ, ‘અનામત’ નથી, પરંતુ રાજ્યના નાગરિકોની સામાન્ય/ખુદી/બિનઅનામત શ્રેણીમાં વધુ એક વર્ગીકરણ છે. અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપો, જેના દ્વારા પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશને પડકારવામાં આવ્યો છે, તેનો ઇનકાર કરતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય વધુ હકદાર લોકો સુધી પહોંચવા માટે બાધ્ય છે અને સૌથી વધુ હકદાર કોણ છે તે શોધવાનું કાર્ય અનિવાર્ય રીતે સતત વિકાસની બાબત હોવું જોઈએ. જણાવવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૧૫ અને ૧૬માંથી ઉત્પન્ન થતી વિવિધ શ્રેણીઓને ઉપલબ્ધ બંધારણીય અનામત ઉપર આ અધ્યાદેશથી કોઈ પણ રીતે અસર થતી નથી અને આ અધ્યાદેશ માત્ર અને માત્ર બિનઅનામત શ્રેણી માટે છે, જેમાં અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને એસઈબીસી ની અનામત શ્રેણીઓમાં ન આવતા તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. અરજદારોના આ આક્ષેપનો ઇનકાર કરતાં કે પડકારવામાં આવેલ

અધ્યાદેશથી બંધારણની કલમ ૧૬(જ) હેઠળની અનામતનો હેતુ નિષ્ફળ બને છે, કલમ ૪૬ હેઠળની જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક સિદ્ધાંતો સાથે સંબંધિત છે અને જે મુજબ રાજ્ય લોકનાં નબળા વર્ગોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોને વિશેષ કાળજી સાથે પ્રોત્સાહિત કરશે. જવાબી સોગંદનામામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સામાન્ય/ખુદ્દી/બિનઅનામત શ્રેણીના સંદર્ભમાં ચુકિતસંગત વર્ગીકરણ માટે જોગવાઈ કરતો પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ સાથે કલમ ૪૬ વાંચીને માન્ય છે. સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા તા. ૧.૧.૧૯૯૫ ના ઠરાવ અને તા. ૬.૫.૨૦૧૬ ના ઠરાવનો તથા તેને જોડાયેલી અનુસૂચિનો ઉલ્લેખ કરતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે અધ્યાદેશનો લાભ આપવા માટે અન્ય પાંચ પરિમાણો પણ છે, જેમાં વિવિધ શ્રેણીઓના વિવિધ હોદ્દાઓના પુત્રો અને પુત્રીઓ, તેમનું વાર્ષિક આવક રૂપિયા ૬ લાખથી ઓછી હોવા છતાં, પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશનો લાભ મેળવવા હકદાર રહેશે નહીં. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ એ અરજદારોના આ આક્ષેપનો ઇનકાર કર્યો છે કે પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ બહાર પાડવા માટે માત્ર આવકનો માપદંડ જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો છે.

૭.૫ અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલ આક્ષેપોના જવાબમાં કે પડકારાયેલ અધ્યાદેશ જારી કરવાથી અનામતનો દર ૫૦% થી વધુ થઈ જાય છે અને તે જ ઇન્દ્રા સાહની (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા અનુપાતના વિરુદ્ધ છે, એમ જણાવવામાં આવે છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં ઉલ્લેખિત ૫૦% ની ઉચ્ચતમ મર્યાદા માત્ર અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની અનામતને જ લાગુ પડે છે. એમ જણાવવામાં આવે છે કે આવી ૫૦% ની ઉચ્ચતમ મર્યાદાનો અનુપાત પ્રથમ વખત માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે બાલાજી વિ. મૈસૂર રાજ્યના પ્રકરણમાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૬૪૯ માં અહેવાલિત છે, તેમાં નિર્ધારિત કર્યો હતો. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે પ્રશ્નાધીન અધ્યાદેશ માત્ર ૧૦% ની હદ સુધી ખુદ્દી શ્રેણી વચ્ચે વર્ગીકરણ/શ્રેણીકરણ જ પ્રદાન કરે છે અને તેથી તેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫(જ) અને ૧૬(જ) હેઠળ અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, સામાજિક

તથા શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો અને અન્ય પછાત વર્ગો માટે કરવામાં આવતી અનામત તરીકે અર્થઘટિત કરી શકાય નહીં. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવે છે કે પ્રશ્નાધીન અધ્યાદેશમાં સમાવાયેલ ૧૦% ની હદ સુધીનું આ વર્ગીકરણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૬ સાથે સંબંધિત છે અને તેનો પછાત વર્ગના કોટા સાથે કોઈ સંબંધ નથી.

૭.૬ તેમના અભિપ્રાયને ફરીથી દોહરાવતા જણાવવામાં આવે છે કે વિવાદિત અધ્યાદેશ એસ.સી., એસ.ટી. અને એસ.ઈ.બી.સી. વર્ગો માટે અગાઉથી જ આપવામાં આવેલ અનામતને અસ્પર્શિત રાખીને જારી કરવામાં આવ્યો છે, તેથી અરજામાં કોઈ સાર નથી એવી રજૂઆત કરીને અરજિને ફગાવી દેવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૮. પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવેલા પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ તરફથી જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. રાજ્ય દ્વારા પ્રશ્નાસ્પદ ઓર્ડિનન્સ જાહેર કરવાની કાર્યવાહીનું સમર્થન કરતાં, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ એ અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલા વિવિધ આક્ષેપોનો ઇનકાર કર્યો છે અને એવો વાદ કર્યો છે કે ગુજરાત રાજ્યનું વિધાનમંડળ, પડકારવામાં આવેલા ઓર્ડિનન્સને જાહેર કરવા માટે, બંધારણ હેઠળ સંપૂર્ણપણે સક્ષમ અને અધિકૃત છે. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ એ એવો અભિપ્રાય રજૂ કર્યો છે કે ઓર્ડિનન્સમાં ઉલ્લેખિત ‘અનામત’ શબ્દનો અથ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળની અનામત એવો નથી અને તેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ કરવામાં આવેલા વાજબી વર્ગીકરણ તરીકે મર્યાદિત અર્થમાં વાંચવો જોઈએ. એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે વાજબી વર્ગીકરણ કરતાં વખતે, ગુજરાત રાજ્યએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ આવરી લેવાયેલા અનામત વર્ગોને સુરક્ષિત રાખ્યા છે અને બંધારણ દ્વારા બાંહેધરી અપાયેલા તેમના અધિકારોમાં કોઈપણ રીતે હસ્તક્ષેપ કર્યો નથી. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧-રાજ્ય તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલા જવાબી સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત હાઇ પાવર કમિટીની ભલામણોના સંદર્ભમાં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે સમિતિની આવી ભલામણોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અનામત વિનાના વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોની શૈક્ષણિક અને આર્થિક પ્રગતિમાં અવરોધ ન આવે તે

સુનિશ્ચિત કરવા માટે માત્ર, તેમજ અનામત વિનાના વર્ગના નબળા વર્ગોને પ્રવેશ અને રોજગારની તક પૂરી પાડવા માટે, તેમના માટે ૧૦% બેઠકો ફાળવીને વાજબી વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ એ આ વિષયક માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અપાયેલા ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અરજીઓ ફગાવી દેવા માટે પ્રાર્થના કરી છે.

૯. પ્રતિવાદી નં.૧-રાજ્ય તરફથી જવાબી સોગંદનામું દાખલ થયા બાદ, અરજદારો દ્વારા પ્રતિજવાબ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રતિવાદી નં.૧-રાજ્ય તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલ જવાબી સોગંદનામાં કરાયેલા કથનોના પ્રતિસાદરૂપે, પ્રતિજવાબમાં અરજદારોએ આ નકાર્યું છે કે સમાજના નબળા વર્ગોની તરફથી એવી કોઈ રજૂઆતો કરવામાં આવી હતી કે આર્થિક રીતે સક્ષમ ઉચ્ચ વર્ગોની સરખામણીએ તેમના વિરુદ્ધ ભેદભાવ કરવામાં આવ્યો હતો. એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે પાટીદાર સમાજ તરફથી અનામતની માંગ સાથે સતત આંદોલન ચાલતું રહ્યું છે અને અન્ય કોઈ જૂથે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ કોઈ અરજી કે રજૂઆત કરીને જણાવ્યા મુજબ લાભોની માંગણી કરી નથી, તેમજ એસ.ઈ.બી.સી. વર્ગ તરફથી થયેલ આંદોલન તેમની અનામતનું રક્ષણ કરવા માટે હતું. એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે અનામતવિહીન વર્ગને ૧૦% અનામત આપતી અને તેના પરિણામે સામાજિક તથા શૈક્ષણિક રીતે પ્રગતિશીલ વર્ગમાં વર્ગીકરણ સર્જતી વિવાદિત ઓર્ડિનન્સ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની બંધારણીય જોગવાઈના અક્ષર અને ભાવના બન્નેના ભંગરૂપ છે. ટેકનિકલ અભ્યાસક્રમોમાં ઉપલબ્ધ બેઠકોની સંખ્યા વિશે જવાબી સોગંદનામાં કરાયેલા કથનોનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે માંગ ઉપલબ્ધ બેઠકો કરતાં ઓછી હોવાથી આવા અભ્યાસક્રમોમાં અનામત આપવાનો કોઈ કારણ નથી; તેથી, એ જ વાત દર્શાવે છે કે વિવાદિત ઓર્ડિનન્સ જાહેર કરતી વખતે તથા તેને ટેકનોલોજી અભ્યાસક્રમો પર લાગુ કરતી વખતે મનનનો અભાવ રહ્યો હતો. બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૬ હેઠળની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો અનામત અમલમાં મૂકવા માટે સમરૂપ વર્ગ રચતા નથી. કારણ કે તેમાં સ્થિતિ, દરજ્જો, વ્યવસાય, વિસ્તારની રહેણાક, જાતિ, ધર્મ અને તેવા સમાન કોઈ સામાન્ય લક્ષણ દ્વારા ઓળખી શકાય એવી નિશ્ચિત સમાનતા કે સામાન્ય વિશેષતા નથી, તેથી અનામત અમલમાં

મૂકવાના હેતુ માટે તેમને વર્ગ તરીકે ગણવામાં આવી શકતા નથી. તેમની આ ભૂમિકા પુનરોચ્ચાર કરતાં કે આવકનું માપદંડ વર્ગીકરણનો આધાર બની શકતું નથી, કારણ કે તેમાં વિસંગત સ્વરૂપના વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, એવી દલીલ પણ કરવામાં આવી છે કે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટે પણ તેને સ્ત્રોત તરીકે ગણવામાં આવી શકતું નથી.

૧૦. અરજદારો દ્વારા દાખલ કરાયેલા પ્રતિજ્ઞાબના સોગંદનામાના સુર-પ્રતિજ્ઞાબરૂપે વધુ સોગંદનામું પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧-રાજ્ય તરફથી દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. આવા સોગંદનામામાં, પ્રથમ પ્રતિવાદીએ અરજદારોનો આ આક્ષેપ નકાર્યો છે કે વિવિધ સમુદાયો અને જાતિઓ તરફથી કરવામાં આવેલી રરપ વ્યક્તિગત રજૂઆતો સિવાય અન્ય કોઈ રજૂઆતો નહોતી. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે આવી રજૂઆતો વિવિધ જાતિઓ, સમુદાયો અને જૂથો વગેરે તરફથી હતી, જે રાજ્યના નાગરિકોના અત્યંત વિશાળ વર્ગને આવરી લેતી હતી, જેમાં સમગ્ર અનામત વિનાનો વર્ગ, જેમાં સમગ્ર બ્રાહ્મણ સમાજ, રાજપૂતો, કંસારા સમાજ, બ્રહ્મક્ષત્રિય, લોહાણા, વૈષ્ણવ વણિક, બ્રહ્મ સમાજ, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ, અગ્રવાલ સમાજ, ભાણુશાલીઓ, અનાવિલો, આગ્રેસર મુસ્લિમ જૂથો વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આવી રરપ રજૂઆતો સંબંધિત સમુદાયો અને જૂથોના પદાધિકારીઓ મારફતે તેમની સમગ્ર સમુદાયોની તરફથી મોકલવામાં અને રજૂ કરવામાં આવી હતી. અરજદારોના આ આક્ષેપના જવાબમાં કે હાઈ પાવર કમિટીએ કોઈ પ્રાયોગિક અભ્યાસ વિના પોતાની ભલામણો કરી છે, એવું જણાવાયું છે કે સમિતિ સમક્ષ કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને ધ્યાનમાં રાખીને સમિતિએ વિવિધ પાસાઓ અને સામગ્રીનો, જેમાં વર્ષ ૧૯૮૧માં નિયુક્ત કરાયેલ જસ્ટિસ રાણે કમિશનની ભલામણોનો પણ સમાવેશ થાય છે, સંપૂર્ણપણે વિચાર કર્યો હતો. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે એવો પ્રાયોગિક અભ્યાસ ત્યારે આવશ્યક બને છે જ્યારે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો અને અન્ય પછાત વર્ગોનું નિર્ધારણ કરવાનું હોય અને જેટલું કે વિવાદિત આદેશ માત્ર વર્ગીકરણ માટે જ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, તેથી કોઈ પ્રાયોગિક અભ્યાસ જરૂરી નથી. પ્રતિઉત્તરમાં કરવામાં આવેલા આ નિવેદનનો ઇનકાર કરતાં કે વિવાદિત ઓર્ડિનન્સમાં વર્ગીકૃત કરાયેલ જૂથને સમરૂપ જૂથ તરીકે સમજાવી શકાય નહીં, એવું જણાવાયું છે કે વિવાદિત

ઓર્ડિનન્સમાં ‘અનામત’ શબ્દનો માત્ર ઉપયોગ થવાથી પોતપોતે એવો પરિણામ ન આવે અને આવી અસર થઈ પણ ન શકે કે જેના કારણે નાગરિકોના કોઈ સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો અથવા અન્ય પછાત વર્ગોના વિકાસ માટે રચાયેલ રક્ષણાત્મક અનામતની સંવિધાનિક સંકલ્પનાના આધારે રહેલી સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા આપમેળે લાગુ પડી જાય. પોતાના અભિગમને પુનરાવર્તિત કરતાં, અરજીઓ ફગાવી દેવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

૧૧. સંબંધિત અરજીઓમાં અરજદારો તરફથી નોંધ પર રહેલા વિદ્વાન વકીલો શ્રી એસ.એન. શેલત, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, જે સુશ્રી વી.ડી. નાણાવટી અને શ્રી શાલિન એમ. મહેતા, શ્રી બી.ટી. રાવ, શ્રી આઈ.એચ. સૈયદ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલો સાથે હાજર હતા, તેમની દલીલો સાંભળી અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ ગુજરાત રાજ્ય માટે શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ, જે શ્રી પી.કે. જાની, વિદ્વાન વધારાના એડવોકેટ જનરલ, સુશ્રી એમ.એલ. શાહ, વિદ્વાન સરકારી વકીલ, તથા સુશ્રી એસ.કે. વિશેન, વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલ સાથે હાજર હતા, તેમની દલીલો સાંભળી; તેમજ સંબંધિત અરજીઓમાં પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૬ થી ૮ માટે સુશ્રી અમૃતા ઠાકોર સાથે હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર ઠાકોરની દલીલો સાંભળી અને સંબંધિત અરજીઓમાં પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ તરફથી તથા હસ્તક્ષેપકર્તા તરીકે હાજર રહેલા શ્રી અમિત પંચાલ સાથે સુશ્રી શિવાની રાજપુરોહિત, વિદ્વાન વકીલની દલીલો પણ સાંભળી.

૧૨. અરજદારોએ વિશેષ નાગરિક અરજી નં. ૮૮૦૪ ઓફ ૨૦૧૬માં તરફથી હાજર રહેલા માનનીય પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એન. શેલાતે અમને આક્ષેપિત અધ્યાદેશની વિવિધ કલમો તેમજ નોંધપર રહેલી અન્ય સામગ્રીમાંથી માર્ગદર્શન આપ્યું છે અને રજૂઆત કરી છે કે અનામત ન હોય તેવી વર્ગની આર્થિક રીતે નબળી વર્ગોને અનુકૂળ રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોમાં ૧૦% અનામત તેમજ રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોમાં અનામત આપતો આક્ષેપિત અધ્યાદેશ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની સમાનતાની જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે છે; શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ અને રોજગારીના હેતુસર આવકના માપદંડના આધારે કોઈ વર્ગીકરણ કરી શકાય નહીં અને આવું વર્ગીકરણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ને આઘાત કરે છે; આવું અનામત અમલમાં મૂકતી

વખતે રાજ્યએ વિવિધ મહત્વપૂર્ણ શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ માટે તથા રાજ્ય સરકાર હેઠળની સેવાઓમાં રોજગારના હેતુસર લાયકાતના માપદંડને અવગણ્યા છે; આક્ષેપિત અધ્યાદેશ નં. ૧ ઓફ ૨૦૧૬ હેઠળ કલ્પાયેલ સમાજનો આર્થિક રીતે નબળો વર્ગ અનામત અમલમાં મૂકવાના હેતુસર ન તો કોઈ વર્ગ રચે છે અને ન તો કોઈ સ્ત્રોત બને છે. માનનીય વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, કોઈ અસાધારણ પરિસ્થિતિના અભાવે, રાજ્યએ અનામતની મહત્તમ ૫૦% મર્યાદા વટાવી છે અને તેથી આક્ષેપિત અધ્યાદેશ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અધિકૃત ચુકાદાઓ તથા આ અદાલતના અન્ય ચુકાદાઓના વિરુદ્ધ છે.

૧૨.૧ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, પોતાના દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે:—

(૧) જાનકી પ્રસાદ પરિમૂ અને અન્ય વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૯૩૦ માં અહેવાલિત

(૨) ઈન્દ્રા સહાની વગેરે વગેરે વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, વગેરે વગેરે, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૪૭૭ માં અહેવાલિત

(૩) આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠનો ચુકાદો, જે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ ક્રમાંક ૬૯૮ અને ૬૯૯ ના ૧૯૯૪ માં આપવામાં આવ્યો હતો—

(૪) આ અદાલતનો ચુકાદો આશા ડી. ભટ્ટ વિ. ના કેસમાં પ્રાથમિક શિક્ષણના નિયામક અને અન્ય એક, અહેવાલિત ૨૦૦૩ (૪) જીએલઆર ૩૯૯૧

(૫) માઈનર એ. પેરીઆકરુપ્પન અને અન્ય એક વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત એઆઈઆર ૧૯૭૧ એસસી ૨૩૦૩

- (૬) એ.પી. સરકાર વિ. પી.બી. વિજયકુમાર અને અન્ય એક, અહેવાલિત એઆઈઆર ૧૯૯૫ એસસી ૧૬૪૮
- (૭) પોસ્ટ-ગ્રેજ્યુએટ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ મેડિકલ એજ્યુકેશન એન્ડ રિસર્ચ, ચંડીગઢ વિ. ફેકલ્ટી એસોસિએશન અને અન્ય, અહેવાલિત એઆઈઆર ૧૯૯૮ એસસી ૧૭૬૭
- (૮) ડૉ. પ્રીતી શ્રીવાસ્તવ અને અન્ય એક વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત એઆઈઆર ૧૯૯૯ એસસી ૨૮૯૪
- (૯) એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિ. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. અને અન્ય, અહેવાલિત એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૩૨૬૨
- (૧૦) એન.ટી.આર. યુનિવર્સિટી ઓફ હેલ્થ સાયન્સિસ, વિજયવાડા વિ. જી.બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ અને અન્ય એક, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૧૯૪૭ માં અહેવાલિત
- (૧૧) એમ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ એસ.સી. ૭૧ માં અહેવાલિત
- (૧૨) રામ સિંહ વિ. ભારત સંઘ, ૨૦૧૫ (૪) એસ.સી.સી. ૬૯૭ માં અહેવાલિત
- (૧૩) ભારત સંઘ વિ. એલ્ફિન્સ્ટન સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ કો.લિ. અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ ૭૨૪ માં અહેવાલિત
- (૧૪) કૈલાશ ચંદ શર્મા, વગેરે વગેરે વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૨૮૭૭ માં
- (૧૫) કરમસદ મેડિકલ એસોસિએશન વિ. ગુજરાત રાજ્ય, અહેવાલિત ૨૦૦૦ (૨) જી.એલ.આર. ૧૬૪૮ માં
- (૧૬) મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વિ. ગોપાલ ડી. તીર્થાણી અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૨૯૫૨ માં

૧૩. વિશેષ નાગરિક અરજી ક્રમાંક ૯૭૪૦ ઓફ ૨૦૧૬ માં અરજદાર તરફેથી શ્રી હેમાંગ એમ. શાહ, વિદ્વાન વકીલ સાથે હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ એડવોકેટ શ્રી

શાલિન મહેતા રજૂ કરે છે કે આવકના માપદંડના આધારે અનામતનો સિદ્ધાંત સર્વોચ્ચ અદાલતે ઈન્દ્રા સહાનિ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, અહેવાલિત ૧૯૯૨ સપ્લી. ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૭ ના કેસમાં આપેલા અધિકૃત ઉચ્ચારણ દ્વારા પહેલેથી જ અસ્વીકારવામાં આવ્યો છે. વિવાદિત અધ્યાદેશ દ્વારા અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ૧૦% બેઠકો તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો માટે આપવામાં આવેલ અનામત ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૪ હેઠળની સંવિધાનિક રચનાના મૂળભૂત તત્વોનું ઉલ્લંઘન કરે છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આર્થિક માપદંડના આધાર પર રચવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો વર્ગ અનામતના હેતુ માટે કોઈ રીતે સમાનપ્રકૃતિનો વર્ગ ગણાવી શકાય નહિ. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ૧૦% જેટલું અનામત ઈન્દ્રા સહાનિ (ઉપરોક્ત) તથા અન્ય કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત ૫૦% ની અનામત મર્યાદાથી વધુ છે અને વિવાદિત અધ્યાદેશમાં દર્શાવેલ કોઈ વિશિષ્ટ અસાધારણ પરિસ્થિતિના અભાવે વિવાદિત અધ્યાદેશ ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી છે તથા સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને વિરુદ્ધ જતો હોવાથી તેને રદ કરવા યોગ્ય છે. શ્રી મહેતાએ વધુમાં દલીલ કરી છે કે સંસદ હોય કે રાજ્ય વિધાનમંડળ, કોઈપણ એવી કાયદેસર જોગવાઈ બનાવી શકતા નથી જે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઘોષિત કાયદાને વિરુદ્ધ જાય. વિવાદિત અધ્યાદેશ ઈન્દ્રા સહાનિ (ઉપરોક્ત) તથા અન્ય કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઘોષિત ચુકાદાને વિરુદ્ધ છે. જે અનામત આપવા માંગવામાં આવે છે તે ભારતના સંવિધાનની કલમો ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ કે કલમ ૪૬ હેઠળ, કોઈપણ હેઠળ આવરિત નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આપું અનામત ભારતના સંવિધાનની કલમો ૧૪, ૧૫ અને ૧૬નું અતિરેક ઉલ્લંઘન કરે છે. અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો વિસમાનપ્રકૃતિના છે અને તેથી આપું અનામત ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી છે. કલમ ૪૬ રાજ્યને અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને અનામત આપવા કોઈ અધિકાર પ્રદાન કરતી નથી, તેવી પોતાની દલીલના સમર્થનમાં શ્રી મહેતાએ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિ. એસ.એમ. ચંપાકમ દોરાયરાજન, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૨૨૬ ના કેસ પર આધાર મૂક્યો. કોઈપણ સ્થિતિમાં, જો મૂળભૂત અધિકારો અને રાજ્યના નીતિનિર્દેશક તત્વો વચ્ચે કોઈ અથડામણ હોય, તો કલમો ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ નાગરિકોને બાંહેધરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોને ક્ષીણ કરી શકાય નહિ. વધુમાં

એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે આવું કાયદેસર પ્રાવધાન અથવા અધ્યાદેશ મોખરે જ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૪ હેઠળ નાગરિકોને બાંહેધરી અપાયેલા મૂળભૂત અધિકારોને વિરુદ્ધ હોય ત્યારે અધ્યાદેશ/કાયદેસર પ્રાવધાનના સમર્થનમાં સંવિધાનસંગતતાનો કોઈ અનુમાન ઉદ્ભવી શકે નહિ. અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને અધ્યાદેશ દ્વારા અનામત આપતા પહેલાં રાજ્યએ કોઈ વૈજ્ઞાનિક માહિતી એકત્રિત કરી નહોતી. વિદ્વાન વકીલે પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિરુદ્ધ એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ., અહેવાલિત (૨૦૦૨) ૧ એસ.સી.સી. ૪૨૮ તથા અત્યંત પિછરા બર્ગ છાત્ર સંઘ અને અન્ય વિ. ઝારખંડ સ્ટેટ વૈશ્ય ફેડરેશન અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૮ ના કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો. વિદ્વાન વકીલ વધુમાં રજૂ કરે છે કે વિવાદિત અધ્યાદેશ પાટીદારોના આંદોલન પ્રત્યે ઘૂંટણિયે આપેલ તાત્કાલિક પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે અને વિવાદિત અધ્યાદેશ બહાર પાડવાના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાંથી પણ તે સ્પષ્ટ થાય છે.

૧૪. સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૮૬૫૫ ઓફ ૨૦૧૬ માં અરજદારો તરફથી હાજર થયેલા વિધાવાન વકીલ શ્રી બી.ટી. રાવે અમને હાઈ પાવર કમિટીના અહેવાલ પરથી અવગત કરાવ્યા છે, જેના અનુસંધાને વિવાદિત ઓર્ડિનન્સ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ઓર્ડિનન્સ જારી કરવા પહેલાં કોઈ વૈજ્ઞાનિક માહિતી એકત્રિત કરવામાં આવી નહોતી અને માત્ર પાટીદાર વર્ગના નાગરિકોના આંદોલનને ધ્યાને લઈને જ વિવાદિત ઓર્ડિનન્સ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.

૧૫. વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૦૮/૨૦૧૬માં અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિધાવાન વકીલ શ્રી આઈ.એચ. સૈયદ રજૂ કરે છે કે પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ રાજકીય પ્રેરણાથી પ્રેરિત છે અને બંધારણીય યોજનાના હેઠળની કોઈપણ જોગવાઈ સાથે સંબંધિત નથી. વિધાવાન વકીલે ઈન્દ્રા સાહ્ની વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય

ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે, જે આ પ્રમાણે અહેવાલિત છે (૨૦૦૦) ૧ એસીસી ૧૬૮.

૧૬. રજૂઆતો કરતાં પહેલાં, શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલએ, વિવાદિત અધ્યાદેશ પસાર કરવામાં આવવા સુધી દોરી જતી નીચેની હકીકતો તરફ નિર્દેશ કર્યો.

૧૬.૧ જૂન-જુલાઈ ૨૦૧૫ દરમિયાન, સમાજના વિવિધ નબળા વર્ગો, જે એસસી, એસટી અને એસઈબીસીની અનામત શ્રેણીઓમાં આવતા નહોતા, તેમણે આ ભાવના વ્યક્ત કરી હતી કે આર્થિક રીતે સશક્ત ઉચ્ચ વર્ગના લોકોની સરખામણીએ તેમની સાથે ભેદભાવ થાય છે અને તેના પરિણામે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોમાં તેમની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં અસમર્થતા ઉભી થાય છે. તેના અનુસંધાને, રાજ્ય સરકારે તારીખ ૧૩.૦૮.૨૦૧૫ના જી.આર. દ્વારા ૭ મંત્રીઓની રચનાવાળી એક ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિની નિમણૂક કરી હતી. ઉક્ત સમિતિએ, રજૂ થયેલી વ્યથાને વિચારણા હેઠળ લઈને, ભલામણો કરી હતી.

૧૬.૨ આવી ભલામણોના અનુસંધાને, સરકારે તા. ૦૭.૧૦.૨૦૧૫નો સરકારી ઠરાવ બહાર પાડ્યો, જેના દ્વારા અન્ય બાબતો સાથે ગુણ તથા આર્થિક સ્થિતિના આધારે પ્રતિભાશાળી અને જરૂરિયાતમંદ વિદ્યાર્થીઓને નાણાકીય સહાય આપવાની સામાન્ય નીતિ ઘડવામાં આવી. ઉક્ત નીતિમાંથી પ્રાપ્ત થતા લાભો વર્ગભેદ વગર તમામ વિદ્યાર્થીઓને પાત્ર બનાવવામાં આવ્યા. તા. ૦૫.૦૪.૨૦૧૬ના રોજ સરકારે વધુ એક સરકારી ઠરાવ બહાર પાડ્યો, જેના દ્વારા તા. ૦૭.૧૦.૨૦૧૫ના અગાઉના સરકારી ઠરાવના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરી, માન્યતા પ્રાપ્ત ડિગ્રી અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ મેળવવાની ઈચ્છા ધરાવતા ડિપ્લોમા વિદ્યાર્થીઓને પણ તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. ઉપરોક્ત પગલાં લેવામાં આવ્યા હોવા છતાં, સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોમાં હજુ પણ અસંતોષની સામાન્ય લાગણી હતી કે ઉપરોક્ત બંને ઠરાવોમાં સમાવિષ્ટ નીતિને તેના ક્ષેત્ર અને વ્યાપનો વિસ્તાર કરીને વધુ સશક્ત બનાવવાની જરૂર છે.

૧૬.૩ તા. ૧૧.૦૩.૨૦૧૬ના રોજ પાંચ માનનીય મંત્રીઓનો સમાવેશ કરતી એક ઉચ્ચ સત્તા સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત સમિતિએ અનેક રજૂઆતો પર વિચારણા કરી અને અંતે કેટલીક ભલામણો કરી હતી.

૧૬.૪ ઉપરોક્ત સમિતિનો અહેવાલ તા. ૨૯.૦૪.૨૦૧૬ના રોજ મળેલી મંત્રિમંડળ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને બેરોજગારીના તત્ત્વ, આર્થિક માપદંડ વગેરે સહિતના વિવિધ પાસાઓ અંગે વિચારણા કર્યા બાદ તથા સમ્યક ચર્ચા-વિચારણા કર્યા પછી, અધ્યાદેશ જાહેર કરવા માટે હિઝ એક્સેલન્સી ગવર્નરને વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૧૬.૫ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧૩ ની ખંડ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, તારીખ ૦૧.૦૫.૨૦૧૬ ના રોજ પડકારાયેલ અધ્યાદેશ પ્રખ્યાપિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૬.૬ આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને લાભો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટેના માપદંડો રાજ્યમાં એસ.ઈ.બી.સી. માટે લાગુ પડતા માપદંડો મુજબ રહેશે. એસ.ઈ.બી.સી. માટેના માપદંડો તા. ૦૧.૧૧.૧૯૯૫ ના જી.આર. દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે.

૧૬.૭ એવું જણાય છે કે ઓર્ડિનન્સ જાહેર થયા બાદ, રાજ્ય સરકારે ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈઓના અમલીકરણ તરફ વિવિધ પગલાં લીધાં છે.

૧૭. અરજદારોની દલીલોને વિરુદ્ધ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧-ગુજરાત રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા માનનીય એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ બી ત્રિવેદી, જેઓ સાથે માનનીય સહાયક સરકારી વકીલ સુશ્રી એસ.કે. વિશેન, તથા શ્રી પી.કે. જાની સાથે માનનીય વધારાના એડવોકેટ જનરલ અને માનનીય સરકારી વકીલ સુશ્રી એમ.એલ. શાહ હાજર હતા, તેમણે અમારું ધ્યાન ઓર્ડિનન્સની વિવિધ કલમો, દાખલ કરાયેલ વિગતવાર જવાબી સોગંદનામું તેમજ નોંધપોથી પર મુકાયેલ અન્ય સામગ્રી તરફ દોર્યું છે. માનનીય એડવોકેટ જનરલે રજૂઆત કરી કે પ્રવેશ અને

નિમણૂકના પ્રશ્નોમાં આર્થિક રીતે નબળા વર્ગ માટે ૧૦% ભાગ ફાળવવાની જોગવાઈ, કડક અર્થમાં, ‘અનામત’ નથી, પરંતુ રાજ્યના નાગરિકોની સામાન્ય/અનામત વિનાની શ્રેણીમાં વધુ એક વર્ગીકરણ છે.

૧૮. તેઓ રજૂ કરે છે કે જારી કરાયેલ આક્ષેપિત અધ્યાદેશ માત્ર શિક્ષણ અને સેવાઓમાં અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતના પ્રોત્સાહનના હેતુસર કરવામાં આવેલ એક વર્ગીકરણ છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે આક્ષેપિત અધ્યાદેશમાં કરવામાં આવેલ આવું વર્ગીકરણ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ આરક્ષણના વ્યાપથી સંપૂર્ણપણે બહાર છે. ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા આરક્ષણથી ભિન્નતા દર્શાવતા તેઓ રજૂ કરે છે કે આવું આરક્ષણ વર્ગકેન્દ્રિત છે અને આ જોગવાઈઓ હેઠળ કરવામાં આવેલ વર્ગીકરણ આવી જાતિઓ અને સમુદાયો પર આધારિત નથી, પરંતુ તે માત્ર અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પ્રોત્સાહનના દૃષ્ટિકોણથી જારી કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે એવું જાણવા મળ્યું હતું કે તેઓ શિક્ષણ અને રોજગારના ક્ષેત્રમાં આર્થિક રીતે સમૃદ્ધ લોકો સાથે સ્પર્ધા કરવામાં સક્ષમ નથી. આવું વર્ગીકરણ કરીને આરક્ષિત વર્ગને કોઈપણ રીતે અસર થતી નથી અને આ વર્ગીકરણ માત્ર તે ક્ષેત્રને લાગુ પડે છે, જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ અગાઉ કરવામાં આવેલા આરક્ષણથી આવરી લેવાયેલ નથી.

૧૮.૧ એડવોકેટ જનરલશ્રીની એવી દલીલ છે કે પ્રશ્નાધીન અધ્યાદેશ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૩૮, ૩૯(બી) અને ૪૬ હેઠળ નિર્ધારિત રાજ્યની નીતિનાં દિશાનિર્દેશક સિદ્ધાંતોમાં સમાવિષ્ટ સંવિધાનિક તત્ત્વદૃષ્ટિને અમલમાં મૂકવા માટે જારી કરવામાં આવ્યો છે, જે અન્ય બાબતો સાથે રાજ્યને સમાજના નબળા વર્ગોના આર્થિક સશક્તિકરણ માટે પગલાં ભરવા ફરજિયાત બનાવે છે. એવો અધ્યાદેશ કલમ ૧૪ની ઢિગુણી કસોટીને સંતોષે છે, અર્થાત્ તે સમજપાત્ર ભિન્નતા પર આધારિત છે, અને પ્રાપ્ત કરવાના હેતુ સાથે તેનો સંબંધ છે, જેમ કે અધ્યાદેશમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે પ્રવેશ અને નિમણૂકોના મામલામાં નાગરિકોના અનારક્ષિત વર્ગ સાથે સંબંધ ધરાવતા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને

પ્રોત્સાહન આપે છે. ઇન્દ્રા સાહ્ની (ઉપરોક્ત)ના કેસનો ચુકાદો ૩૧.૧૨.૧૯૮૦ના રોજ મંડલ કમિશનની અહેવાલ રજૂ થયાના સમયે પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં છે, જેમાં કુલ ૩૭૪૩ જાતિઓને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી હતી અને તે પરિપ્રેક્ષ્યમાં ૧૬.૧૧.૧૯૮૨ના રોજ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૮.૨ વધુમાં, માનનીય એડવોકેટ જનરલની રજૂઆત એવી છે કે માંડલ કમિશન અહેવાલ રજૂ થયા પછીના ૩૬ વર્ષ અને ઉક્ત મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો આપવામાં આવ્યા પછીના ૨૪ વર્ષ વીતી ગયા છે અને ઉક્ત અહેવાલ અનુસાર પણ તેની ૨૦ વર્ષ પછી સમીક્ષા થવાની હતી. તેથી, રામ, સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૫) ૪ એસ.સી.સી. ૬૯૭ માં અહેવાલિત કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યા મુજબ, પછાત વર્ગની જાતિ-કેન્દ્રિત વ્યાખ્યાથી દૂર જઈને નવી પ્રથાઓ, પદ્ધતિઓ અને માપદંડો અપનાવવાનો સમય આવી ગયો છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ઇન્દ્રા સાહ્ની (ઉપરોક્ત) કેસનો ચુકાદો માત્ર બંધારણની કલમ ૧૬(૪) માં ઉલ્લેખિત પછાત વર્ગોના સંદર્ભમાં જ હતો, તેથી હવે સમયગાળો વીતી જવા બાબતને ધ્યાનમાં લેતા અને સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને પ્રવેશ અને નિમણૂકોમાં તેમનો યોગ્ય હિસ્સો મળતો નથી એવું જણાતાં, વાજબી વર્ગીકરણ કરીને વિવાદિત અધ્યાદેશ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, જે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ ના સમાનતાના ઉપબંધનો ભંગ કરતો નથી અને તે બંધારણની કલમો ૩૮, ૩૯(બી) અને ૪૬ સાથે પણ સુસંગત છે.

૧૯. ઉપરોક્ત રજૂઆતો ઉપરાંત, માનનીય એડવોકેટ જનરલે નીચે મુજબની રજૂઆતો કરી:

૧૯.૧ અનુચિત ૧૫ અને ૧૬ માંથી ઉપજતું વિવિધ આરક્ષિત વર્ગોને ઉપલબ્ધ બંધારણીય આરક્ષણ, આક્ષેપિત અધ્યાદેશથી કોઈપણ રીતે અસરગ્રસ્ત થતું નથી અને આક્ષેપિત અધ્યાદેશ માત્ર અને માત્ર અનારક્ષિત વર્ગ માટે જ છે, જેમાં એસસી, એસટી અને એસઈબીસી ના આરક્ષિત વર્ગોમાં ન આવતા તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે.

૧૯.૨ તે જ રીતે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ના આક્ષેપિત ઉદ્દેશન અંગે પણ કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, કારણ કે નાગરિકોની ખુદ્દી/અનામત વિના વર્ગમાં યોગ્ય વર્ગીકરણ હંમેશા અનુમત્ય છે, જ્યારે ઉક્ત વર્ગીકરણ પાછળ ૧૦% ની હદ સુધીનું ચુકિતસંગત આધાર હોય અને જે હાંસલ કરવા ઇચ્છાયેલા ઉદ્દેશ સાથે સંબંધિત હોય. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ અને અનુચ્છેદ ૧૬ ના તુલનાત્મક ચાર્ટનો ઉલ્લેખ કર્યો.

૧૯.૩ એમ રજૂ કરવામાં આવે છે કે ભારતના સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૪૬ રાજ્યની નીતિનાં નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોને સંબંધિત છે અને તેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાજ્ય નબળા વર્ગોના લોકોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોને વિશેષ કાળજી સાથે પ્રોત્સાહન આપશે. અનુચ્છેદ ૪૬ માં આવેલ ‘નબળો વર્ગ’ ની કલ્પનામાં કોઈ મર્યાદા નથી, કારણ કે નબળા વર્ગોને અનુસરતા વ્યક્તિઓ આવશ્યક નથી કે એક વર્ગ રચે અને તેઓ માત્ર વ્યક્તિગત રીતે જ નબળા હોઈ શકે. આ સંદર્ભે, માનનીય એડવોકેટ જનરલે ઇન્દ્રા સાવહી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો

૧૯.૪ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ ને અનુચ્છેદ ૪૬ સાથે વાંચતા, નાગરિકોની સામાન્ય/અનામત વિનાની શ્રેણીનો સંદર્ભ લઈને ચુકિતસંગત વર્ગીકરણની જોગવાઈ કરતી ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈ અનુમત્ય છે. આ સંદર્ભમાં માનનીય એડવોકેટ જનરલે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૮ અને અનુચ્છેદ ૩૯(બી) નો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૧૯.૫ ભલે એમ માનીએ કે પ્રશ્નાધીન અધ્યાદેશ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૧) સાથે સંબંધિત ગણાય, તો પણ તે સ્થિતિમાં પ્રવેશ અને નિમણૂકના મુદ્દાઓમાં રાજ્યના નાગરિકોની સામાન્ય/અનામતવિહીન શ્રેણીમાં ૧૦% સુધી કરવામાં આવેલ વર્ગીકરણ માત્ર આર્થિક માપદંડ પર આધારિત છે એવું કહી શકાય નહીં અને તેથી એવો વર્ગીકરણ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૧) હેઠળ વાજબી વર્ગીકરણ ગણાશે.

૧૯.૬ પ્રશ્નાસ્પદ અધ્યાદેશ ખુલ્લી શ્રેણી વચ્ચે ૧૦% ની હદ સુધી વર્ગીકરણ/વર્ગીકૃતકરણની જોગવાઈ કરે છે, જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અને ૧૬(૪) હેઠળ અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, એસ.ઈ.બી.સી. અને અન્ય પછાત વર્ગો માટે પ્રદાન કરાયેલું ‘અનામત’ નથી. ૧૦% ની હદ સુધીનું આ વર્ગીકરણ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૪૬ સાથે સંબંધિત છે. તેથી, ૫૦% ની ઉચ્ચતમ મર્યાદા પાર કરવાની અનુમતિ ન હોવા અંગેની દલીલ જેટલી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળના ‘પછાત વર્ગો’ ના મામલે પણ, જો કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ તેવું વાજબી ઠરાવે, તો અનામત ઉક્ત ૫૦% ની મર્યાદા કરતાં વધુ થઈ શકે છે. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે ઈન્દ્રા સાહ્ની (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉલ્લેખ કર્યો.

૧૯.૭ હાલના કેસમાં, પ્રશ્નાધીન ઓર્ડિનન્સ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અથવા ૧૬(૪) હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ અનામત સાથે સંબંધિત નથી, જ્યારે ૫૦% ની મર્યાદાનો નિયમ ઉપરોક્ત અનુચ્છેદો હેઠળ કરવામાં આવેલી અનામતો સુધી સીમિત છે.

૧૯.૮ પડકારાયેલ આ વટહુકમ દ્વારા એસસી, એસટી અને એસઈબીસી જેવી વિવિધ શ્રેણીઓ માટેના અનામતને સ્પર્શ કરવામાં આવ્યું નથી અને તેથી ઉક્ત વટહુકમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ કલ્પાયેલ પછાત વર્ગોના ટકાવારીમાં વધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી. તેથી, વટહુકમમાં ઉલ્લેખિત ૧૦% અનામતનું નિર્ધારણ એસસી, એસટી અને એસઈબીસી સંબંધિત ૪૯% અનામત ઉપરાંત છે એમ કહી શકાય નહીં.

૧૯.૯ રાજ્યના નાગરિકોના અત્યંત વિશાળ વર્ગને આવરી લેતાં વિવિધ સંસ્થાઓ/સમુદાયો, જૂથો વગેરે તરફથી રરપ રજૂઆતો પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેમાં સંપૂર્ણ અનામતવિહોળી શ્રેણીઓ, અનેક જાતિઓ અને સમુદાયોનો સમાવેશ થતો હતો, જેમાં સમગ્ર બ્રાહ્મણ સમાજ, રાજપૂત, કંસારા સમાજ, બ્રહ્મક્ષત્રિય, લોહાણા, વૈષ્ણવ વણિક, સમગ્ર પાટીદાર સમાજ, અગ્રવાલ સમાજ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આવી રજૂઆતો હકીકતમાં સમગ્ર સમુદાયના સભ્યો તરફથી

પ્રતિનિધિત્વાત્મક સ્વરૂપની હતી. તેથી, અસરકારક રીતે આ રજૂઆતો લાખો લોકો તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો હતી.

૧૯.૧૦ અરજીકર્તાઓ દ્વારા ઉદ્દેખિત પ્રાયોગિક અભ્યાસ ત્યારે આવશ્યક બને છે જ્યારે ‘સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો’ નક્કી કરવાના હોય. જ્યારે રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક તત્વોની વિવિધ જોગવાઈઓમાંથી પ્રસરતી સાંવિધાનિક દર્શનશાસ્ત્રને અમલમાં મૂકતા અધ્યાદેશથી ઉદ્ભવતું વર્ગીકરણ, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ કલ્પાયેલ ‘અનામત’ સાથે સંબંધિત ન હોય અને જ્યારે કોઈ એસ.ઈ.બી.સી. અથવા અન્ય પછાત વર્ગોનું કોઈ નિર્ધારણ કરવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યારે કોઈ પ્રાયોગિક અભ્યાસનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. આ સંદર્ભમાં વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે જસ્ટિસ રાણે કમિશનની અહેવાલના પૃષ્ઠ ૨, ૨૪, ૨૬, ૨૭, ૫૬, ૫૮, ૭૦, ૭૨, ૮૮ અને ૯૨નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કે.જી. વસંતા કુમાર અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્યના મામલામાં આપેલા અને ૧૯૮૫ (સપ્લિ.) એસ.સી.સી. ૭૧૪માં અહેવાલિત નિર્ણય પર, ખાસ કરીને પરિચ્છેદ ૨, ૨૪ થી ૩૧, ૭૯, ૮૦, ૮૨ અને ૮૪ પર આધાર મૂક્યો હતો.

૧૯.૧૧ વિવાદિત અધ્યાદેશ હેઠળ પ્રવેશ અને નિમણૂકોના પ્રશ્નોમાં અનામત ન હોય તેવી નાગરિકોની શ્રેણીમાં આવતાં આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પક્ષમાં ૧૦% નો અલગ ઉપબંધ/વર્ગીકરણ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ પરિકલ્પિત ‘ઉભી અનામત’ નથી, કારણ કે તે અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો અથવા અન્ય પછાત વર્ગો સાથે સંબંધિત નથી. તે અનુચ્છેદ ૧૬(૧) હેઠળની ‘આડી અનામત’ પણ નથી, કારણ કે તે ‘ઉભી અનામત’ને આડેધડ સ્પર્શતી નથી, જેમ કે શારીરિક રીતે દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ, સ્ત્રીઓ, સૈનિક કર્મચારીઓ, યોજનાથી પ્રભાવિત કુટુંબો વગેરેના કેસોમાં અન્ય ‘આડી અનામતો’માં થાય છે.

૧૯.૧૨ નાગરિકોના પછાત વર્ગની ઓળખ માટે, જેમ મંડલ કમિશન દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું તેમ, પ્રાયોગિક અભ્યાસ હાથ ધરવો આવશ્યક છે. જોકે,

બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ વર્ગીકરણ અમલમાં મૂકવાના પ્રશ્નમાં એવો વિગતવાર પ્રાયોગિક અભ્યાસ આવશ્યક નથી, કારણ કે તેમાં માત્ર ઢિ-કસોટી પૂર્ણ થવી જરૂરી છે, એટલે કે વર્ગીકરણ સમજાય તેવી ભિન્નતા પર આધારિત હોવું જોઈએ અને પ્રાપ્ત કરવાના ઓર્ડિનન્સના હેતુ સાથે તેનો વાજબી સંબંધ હોવો જોઈએ.

૧૯.૧૩ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ ચુકિતસંગત વર્ગીકરણ માટે આવશ્યક એ છે કે વર્ગીકરણના આધાર અને વિચારાધીન અધિનિયમના હેતુ વચ્ચે સંબંધસૂત્ર હોવું જોઈએ. વર્તમાન મામલામાં, પ્રવેશ અને નિમણૂકોના પ્રશ્નમાં અનામત વિના વર્ગના નાગરિકોમાં આવતાં આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતોના પ્રોત્સાહન કરવું એ વાંધાજનક અધ્યાદેશનો હેતુ છે, જે સિદ્ધ કરવો આવશ્યક છે.

૧૯.૧૪ માત્ર ‘આરક્ષણ’ શબ્દનો ઉપયોગ થવાથી, સ્વતઃ જ, રક્ષણાત્મક આરક્ષણની સંવિધાનિક સંકલ્પનાના આધારભૂત સમગ્ર તંત્રનો અમલ થાય એવો પરિણામ થતો નથી.

૧૯.૧૫ ૫૦% ની મર્યાદાનો નિયમ માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ પછાત વર્ગોના હિતમાં કરવામાં આવેલ આરક્ષણને જ લાગુ પડે છે. વર્તમાન મામલે, અનારક્ષિત નાગરિક વર્ગમાં આવતા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં ૧૦% સુધીનું અલગ નિર્ધારણ/વર્ગીકરણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અથવા ૧૬(૪) ના કાર્યક્ષેત્ર હેઠળ આવતું નથી. તેથી, તે જ વસ્તુ એસ.ઈ.બી.સી.ના હિતમાં ૨૭% ના આરક્ષણમાં વધારાના રૂપે ગણાતી નથી અથવા અનુક્રમે એસ.સી. અને એસ.ટી.ના હિતમાં ૭% અને ૧૫% ના આરક્ષણમાં વધારાના રૂપે ગણાતી નથી.

૧૯.૧૬ નાગરિકોના વર્ગની સમરૂપતા, અનુચ્છેદ ૧૫(૪) હેઠળ ઉદ્દેખિત સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું નક્કી કરવા માટે અનિવાર્ય છે, જ્યાં ‘સામાજિક રીતે અને શૈક્ષણિક રીતે’ એવા પ્રયોગને તાત્કાલિક અનુસરે છે એવા ‘નાગરિકોના વર્ગ’ શબ્દો વપરાયેલા છે. તેમ છતાં, સમરૂપ વર્ગની આ કસોટી

અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળના વર્ગીકરણના પ્રશ્નમાં, અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, એસ.ઈ.બી.સી. અથવા અન્ય પછાત વર્ગોની આરક્ષિત શ્રેણીમાં આવતાં નાગરિકોના વિરોધાભાસરૂપે, અનારક્ષિત શ્રેણીમાં આવતાં નાગરિકોની વિશાળ શ્રેણી માટે લાગુ પડતી નથી.

૧૯.૧૭ પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે નીચેના નિર્ણયોમાં આધાર મૂક્યો છે:

૧. આઈ.આર. કોએલ્હો વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧ માં પ્રકાશિત થયો છે

૨. કે.સી. વસંત કુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક, જેનો અહેવાલ (૧૯૮૫) (સપ્.) એસ.સી.સી. ૭૧૪ માં પ્રકાશિત થયો છે.

૩. કેદાર નાથ બાજોરિયા વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૦૪ માં અહેવાલિત

૪. મહંમદ હનીફ કુરેશી તથા અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૭૩૧ માં અહેવાલિત.

૫. કુમ્. ચિત્રા ઘોષ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૬૯) ૨ એસસીસી ૨૨૮ માં અહેવાલિત

૬. ડી.એન. ચંધાલા વિ. સ્ટેટ ઓફ મૈસૂર, (૧૯૭૧) ૨ એસસીસી માં અહેવાલિત ૨૯૩

૭. એસ.એસ. બેદી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૮૧) ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૬ માં અહેવાલિત

૮. ઇન્દ્રા સાહ્ની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૨) (સપ્લિ.) ૩ એસ.સી.સી. ૨૭૧ માં અહેવાલિત
૯. કે. દુરૈસામી વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ, (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૫૩૮ માં અહેવાલિત ૧૦. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. નેશનલ બાન્ડરેશન ઓફ ધ બ્લાઈન્ડ, (૨૦૧૩)

૧૦ એસ.સી.સી. ૭૭૨ માં અહેવાલિત

૧૧. નેશનલ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૩૮ માં અહેવાલિત

૧૨. રામ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૫) ૪ એસ.સી.સી. ૬૯૭ રાજીવ કુમાર ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૬)-

૧૩. એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૬૫૧ માં અહેવાલિત

૧૪. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિ. રફીક માશી, (૨૦૧૫) ૪ એસ.સી.સી. ૩૩૪ માં અહેવાલિત ૧૫. લક્ષ્મી દેવી વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, (૨૦૧૫) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૪૧ માં અહેવાલિત

૧૯.૧૮ શીખેલાવિદ્વાન : એડવોકેટ જનરલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અરજદારોના શીખેલા વકીલ દ્વારા આધારિત ચુકાદાઓ માત્ર તથ્યપરિસ્થિતિના આધારે ભિન્ન જ નથી, પરંતુ તેમાંથી મોટાભાગના ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અને/અથવા અનુચ્છેદો ૧૬(૪) હેઠળ કલ્પાયેલ સંરક્ષણાત્મક અનામતના સંદર્ભમાં છે અને તેથી, તે અરજદારના પ્રકરણને કોઈપણ પ્રકારનો આધાર પૂરો પાડી શકશે નહીં. તેથી, આ અરજીઓ ફગાવી દેવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

૨૦. મિહિર ઠાકોરશ્રીએ, પ્રતિષ્ઠિત પરિષ્ઠ વકીલ તરીકે, સુશ્રી અમૃતા ઠાકોર, પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૬ થી ૮ના વકીલ દ્વારા સહાયિત, વિશેષ નાગરિક

અરજી ક્રમાંક ૮૬૫૫/૨૦૧૬માં દલીલ કરી કે બંધારણીય યોજનાના અનુસંધાનમાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫(૪), ૧૬(૪), (૪એ) અને ૪(બી) માત્ર અનામતની જોગવાઈ કરે છે અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશના હેતુસર, સેવાઓમાં અને રોજગારમાં ૧૦% અનામત આપતી આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ હકીકતમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ને અનુચ્છેદ ૧૬ સાથે વાંચવાથી પ્રાપ્ત સત્તા હેઠળ આવતી વર્ગીકરણની જ જોગવાઈ છે. ઠાકોરશ્રીના મતે, પ્રવેશ સંબંધિત વર્ગીકરણ અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ માન્ય છે, જ્યારે રોજગાર સંબંધિત વર્ગીકરણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ને અનુચ્છેદ ૧૬(૧) સાથે વાંચવાથી માન્ય છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે આવું વર્ગીકરણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની કસોટીના ઢિગુણ માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે, ત્યારે રાજ્યને એવો ઓર્ડિનન્સ લાવવાની પરવાનગી છે. ઓર્ડિનન્સ દ્વારા કલ્પાયેલ અનામત સાચા અને કડક અર્થમાં અનામત નથી, પરંતુ બંધારણીય યોજનામાં માન્ય એવા વર્ગીકરણનું સ્વરૂપ છે. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે બંધારણીય જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે, આવકના આધારે કરવામાં આવેલ વર્ગીકરણ સ્વયં ગેરકાયદેસર અને ભારતના બંધારણથી પર હોય એવો સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત સ્વીકાર્ય નથી. આવા વર્ગીકરણ માટેના માપદંડોની કસોટી, તેવા અધિનિયમ અને ઓર્ડિનન્સ દ્વારા હાંસલ કરવા માગવામાં આવેલા હેતુઓના આધારે કરવી પડશે. ઇન્દ્રા સહાની (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનું અનુપાત, જે આવકના આધારે કરવામાં આવેલા વર્ગીકરણને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ના ભંગરૂપ ગણાવે છે, તેને તે કાયદા/પરિપત્રના હેતુના સંદર્ભમાં વાંચવું પડશે, જે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકાર હેઠળ હતું. પ્રતિષ્ઠિત વકીલે પોતાની દલીલોના સમર્થનમાં નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે:

૧. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ એન્ડ અધર્સ વિ. કમિટી ફોર પ્રોટેક્શન ઓફ ડેમોક્રેટિક રાઈટ્સ, વેસ્ટ બંગાળ એન્ડ અધર્સ, અહેવાલિત (૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૫૭૧

૨. સેન્ટ્રલ પબ્લિક ઇન્ફોર્મેશન ઓફિસર, સર્વોચ્ચ અદાલત ઓફ ઇન્ડિયા
વિ. સુભાષ ચંદ્ર અગ્રવાલ, (૨૦૧૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૯૬ માં
અહેવાલિત

૩. ચરણજિત લાલ ચૌધરી વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, એ.આઈ.આર.
૧૯૫૧ એસ.સી. ૪૧ માં અહેવાલિત

૪. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. અનવર અલી સરકાર અને અન્ય એક,
એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૭૫ માં અહેવાલિત

૫. કાઠી રાણિંગ રાવત વિ. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨
એસ.સી. ૧૨૩ માં અહેવાલિત

૬. અમીરુન્નિસ્સા બેગમ અને અન્ય વિ. મહબૂબ બેગમ અને અન્ય,
એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૯૧ માં અહેવાલિત

૭. સખાવંત અલી વિ. ઓડિશા રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી.
૧૬૬ માં અહેવાલિત

૮. શ્રી રામ કૃષ્ણ દાલમિયા અને અન્ય વિ. શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એસ.આર.
ટેન્ડોલકર અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૫૩૮ માં
અહેવાલિત

૯. મોહદ. હનીફ કુરેશી અને અન્ય તથા અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય અને
અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૭૩૧ માં અહેવાલિત

૧૦. ટ્રાન્સપોર્ટ એન્ડ ડોક વર્ક્સ યુનિયન તથા અન્ય વિ. મુંબઈ પોર્ટ ટ્રસ્ટ
અને અન્ય એક, અહેવાલિત (૨૦૧૧) ૨ એસ.સી.સી. ૫૭૫ માં

૧૧. સત્યાપતી શર્મા (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય એક, અહેવાલિત (૨૦૦૮) ૫ એસ.સી.સી. ૨૮૭ માં
૧૨. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય એક વિ. એન.એમ. થોમસ તથા અન્ય, અહેવાલિત (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૩૧૦ માં
૧૩. રાજીવ કુમાર ગુપ્તા તથા અન્ય વિ. ભારત સંઘ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાની નકલ, રિટ અરજી (સિવિલ) ક્રમાંક ૫૨૧ ઓફ ૨૦૦૮ માં આપવામાં આવેલ
૧૪. રીટા કુમાર વિ. ભારત સંઘ, અહેવાલિત ૧૯૭૩ (૧) એસ.સી.સી. ૪૫૪ માં
૧૫. જાવેદ નિયાઝ બેગ અને અન્ય એક વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય એક, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૭૯૪ માં
૧૬. કે. દુરૈસ્વામી અને અન્ય એક વિ. ટી.એન. રાજ્ય તથા અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૫૩૮ માં
૧૭. પ્રિ-પીજી મેડિકલ સંઘર્ષ કમિટી અને અન્ય એક વિ. ડૉ. બજરંગ સોની તથા અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી. ૬૯૪ માં સૌરભ ચૌધરી તથા અન્ય વિ. ભારત સંઘ તથા અન્ય,
૧૮. અહેવાલિત (૨૦૦૩) ૧૧ એસ.સી.સી. ૧૪૬ માં
૧૯. કે.સી. વસંત કુમાર અને અન્ય એક વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૮૫ એસ.સી. ૧૪૯૫ માં
૨૦. પ્રમતિ એજ્યુકેશનલ એન્ડ કલ્ચરલ ટ્રસ્ટ (રજિસ્ટર્ડ) તથા અન્ય વિ. ભારત સંઘ તથા અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૧૪) ૮ એસ.સી.સી. ૧ માં

૨૧. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૫ તરફથી હાજર થયેલા શ્રી અમિત પંચાલ, શિખેલા વકીલ, જેમને સુશ્રી શિવાની રાજપૂરોહિત દ્વારા સહાય આપવામાં આવી હતી, તેમણે અમને અધ્યાદેશની વિવિધ કલમો તરફ દોરી જઈ રજૂઆત કરી કે ગુજરાત રાજ્યએ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે ઉપલબ્ધ બેઠકોમાં તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોમાં ૧૦% અનામત રાખવા માટે અધ્યાદેશ બહાર પાડ્યો છે, અને તે માત્ર અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને ઇસીબીસી તેમજ અનામત ન હોય તેવી શ્રેણીના લોકો વચ્ચેના અનામતના સંતુલનને જાળવવા માટે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી કે એવો અધ્યાદેશ નાગરિકોને સામાજિક અન્યાયથી સુરક્ષિત કરવા તથા સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને સંબંધિત વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ સંપન્ન વર્ગ દ્વારા થતા શોષણને ટાળવા માટે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. વધુમાં રજૂઆત કરવામાં આવી કે અધ્યાદેશ હેઠળનું આવું ૧૦% અનામત કોઈ કોટો નથી, પરંતુ ૫૧%ની મર્યાદામાં સામાન્ય શ્રેણીના લોકો વચ્ચેની એક વધારાની આવશ્યકતા છે અને આવું વર્ગીકરણ માત્ર ૫૧% લોકોના નબળા વર્ગો સુધી જ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું છે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળના ૪૯% સામૂહિક અનામતને અસ્પર્શિત રાખીને. રજૂઆત કરવામાં આવી કે એવો અધ્યાદેશ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૪૬ સાથે સુસંગત રીતે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૬ હેઠળની જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરતાં, શિખેલા વકીલે રજૂઆત કરી કે કલ્યાણકારી રાજ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ તથા સમાજના અન્ય નબળા વર્ગોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોને પ્રોત્સાહન આપે. આગળ એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો કે કાયદા બનાવતી વખતે ભારતના બંધારણ હેઠળના તમામ રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક તત્વોનો અમલ કરવો રાજ્ય પરની ફરજ છે. શિખેલા વકીલે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો, જે સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિ. ચંપાકમ દોરાયરાજન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૨૨૬માં અહેવાલિત છે, તેમજ ઇન રે: કેરળ એજ્યુકેશન બિલ, જે ૧૯૫૮ એસ.સી. માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં પણ. ૯૫૬. આથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ અદાલત બંધારણના ભાગ-૪ માં નિર્ધારિત નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતો અને રાજ્યની નીતિને સંપૂર્ણપણે અવગણશે નહીં, પરંતુ સુસંગત અર્થઘટનના સિદ્ધાંતો અપનાવીને બંનેને શક્ય તેટલી હદ સુધી અસરકારક બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મિનેર્વા મિલ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા

ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા, જે (૧૯૮૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૫ માં અહેવાલિત છે, તેના પર આધાર મુકીને, વિદ્વાન વકીલ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવે છે કે ભાગ-૪ ના નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતો રાજ્ય પર એવી સકારાત્મક કાર્યવાહી કરવાની ફરજ મૂકે છે કે જેના દ્વારા એવી સામાજિક-આર્થિક પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ થાય જેમાં સર્વને સામાજિક અને આર્થિક ન્યાય સાથે સમતાવાદી સામાજિક વ્યવસ્થા પ્રાપ્ત થાય. વિદ્વાન વકીલે અશોકા કુમાર ઠાકુર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા, જે (૨૦૦૮) ૬ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત છે, તેના પર પણ પોતાના આ તર્કના સમર્થનમાં આધાર મુક્યો કે જ્યારે બંધારણીય જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવામાં આવે છે, ત્યારે મૂળભૂત નિયમ એ છે કે બંધારણની પ્રસ્તાવનાને માર્ગદર્શક દીપસ્તંભ તરીકે અને રાજ્યની નીતિના નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોને અર્થઘટનના ગ્રંથ તરીકે જોવાં જોઈએ. વિદ્વાન વકીલે ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ દ્વારા પ્રકાશિત ઇન્ડિયન કન્સ્ટિટ્યુશન, કોર્નરસ્ટોન ઓફ અ નેશન નામના પ્રકાશન પર પણ આધાર મુક્યો, જેમાં લેખકે રાજ્યની નીતિ હેઠળના મૂળભૂત અધિકારો અને નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોના સંદર્ભમાં અધિકારો અને ફરજો અંગે ચર્ચા કરી છે.

૨૨. આ અરજીસમૂહમાં સંબંધિત પ્રતિવાદીઓ તરફથી હાજર રહેલ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલોની દલીલોનો પ્રતિઉત્તર આપતાં, શ્રી એસ.એન. શેલત, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, તેમની પ્રતિદલીલમાં રજૂ કરે છે કે આક્ષેપિત અધ્યાદેશ સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તેમજ રાજ્યની સેવાઓ અને પદોમાં ૧૦% ની મર્યાદા સુધી અનામત પ્રદાન કરે છે. જ્યારે અધ્યાદેશ/વિધાનિક દસ્તાવેજની ભાષા સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે પ્રતિવાદીઓ તરફથી હાજર રહેલ વિદ્વાન વકીલે સમજાવ્યા મુજબ આવી અનામતને વર્ગીકરણ તરીકે વાંચવાનો કોઈ કારણ રહેતો નથી. રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તે સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે જ્યારે ભાષા સાદી અને નિર્વિવાદ હોય, ત્યારે તેને જેવી છે તેવી જ વાંચવાની રહે, પરંતુ તેનું અર્થઘટન વિધાનિક આશયના વિરુદ્ધ રીતે કરવાનું નથી. ઉક્ત અધ્યાદેશ અનિશ્ચિત અવધિ માટે જારી કરવામાં આવ્યો છે અને તે કોઈ વિશિષ્ટ અવધિ માટેનો તાત્કાલિક ઉપાય નથી તેમજ અનામત અમલમાં મૂકવા માટેનો કોઈ સ્ત્રોત પણ નથી. વિદ્વાન વકીલે

માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના શિવ શક્તિ કો.ઓપ.હાઉસિંગ સોસાયટી, નાગપુર વિ. (એમ/એસ) સ્વરાજ ડેવલપર્સ અને અન્ય, અહેવાલિત ૨૦૦૩ (૨) જીએલએચ ૫૬૨, મૌલવી હુસૈન હાજી અબ્રાહમ ઉમરજી વિ. ગુજરાત રાજ્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસસી ૩૯૪૬, રોહિતાશ કુમાર અને અન્ય વિ. ઓમ પ્રકાશ શર્મા અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૧૩) ૧૧ એસસી ૪૫૧, (૨૦૧૫) ૪ એસસીસી ૬૯૭, એમ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ એસસી ૭૧, આશા ડી. ભટ્ટ વિ. ડિરેક્ટર ઓફ પ્રાથમિક શિક્ષણ અને અન્ય એક, અહેવાલિત ૨૦૦૩ (૪) જીએલઆર ૩૧૯૯, જાંકી પ્રસાદ પરિમૂ અને અન્ય વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસસી ૯૩૦, કૈલાશ ચંદ શર્મા વગેરે વગેરે વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસસી ૨૮૭૭ જેવા ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે આર્થિક માપદંડ આધારિત અનામતનો મુદ્દો, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઈન્દ્રા સહની (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં આપેલા ચુકાદાને ધ્યાને લેતાં, હવે પુનઃઅનિર્ણિત રહ્યો નથી. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ અનામતના હેતુ માટે જે બાબત માપદંડ બની શકતી નથી, તે જ બાબત સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને અનામત વિનાની શ્રેણીમાં ૧૦% ક્વોટા આપવાના હેતુ માટે સમાન રીતે લાગુ પડે છે અને તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની સમાનતાની જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે છે. આર્થિક માપદંડને અનામતના હેતુ માટે સમરૂપ વર્ગ તરીકે સમજાવી શકાય નહીં. અધ્યાદેશ સરકાર દ્વારા રચાયેલ સમિતિના અહેવાલના આધારે જારી કરવામાં આવ્યો છે અને સમિતિ સમક્ષ કોઈ આંકડાકીય માહિતી ઉપલબ્ધ નહોતી તેમજ સમિતિએ સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓને અગાઉ સરકાર દ્વારા અપાયેલી નાણાકીય સહાયનો વિચાર કર્યો નહોતો. સમિતિ સમક્ષ કોઈ પરિમાણયોગ્ય માહિતીના અભાવે, સરકારે રચેલી સમિતિએ માત્ર તેના સમક્ષ બાકી રહેલી અરજીઓના આધારે સમાજના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને ૧૦% અનામતની ભલામણ કરી હતી અને સમિતિની આવી ભલામણોના આધારે આક્ષેપિત અધ્યાદેશ જારી કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, આપો અધ્યાદેશ ગેરકાયદેસર, મનસ્વી છે અને કાનૂની પરખમાં ટકી શકે તેમ નથી, કારણ કે તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવા માટેના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરે છે. વિદ્વાન વકીલે પોતાની દલીલોને ટેકો

આપવા માટે નીચેના ચુકાદાઓ પર પણ આધાર મૂક્યો હતો: ૧. ચિત્રા ઘોષ કુમ. ચિત્રા ઘોષ વિ. ભારત સંઘ, અહેવાલિત (૧૯૬૯) ૨ એસસીસી ૨૨૮ ૨. સૌરભ ચૌધરી અને અન્ય વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૩) ૧૧ એસસીસી ૧૪૬ ૩. કે. દુરૈસામી અને અન્ય એક વગેરે વગેરે વિ. રાજ્ય ટી.એન. અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસસી ૭૧૭ ૪. એ.આઈ.આઈ.ઞ૦.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિ. એ.આઈ.આઈ.ઞ૦.એસ. અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસસી ૩૨૬૨.

૨૩. શ્રી એસ.એન. શેલત, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, એવો તર્ક રજૂ કરે છે કે પડકારાયેલ અધ્યાદેશમાં આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને સ્પષ્ટપણે ૧૦% ક્વોટાનું આરક્ષણ આપવામાં આવેલ છે અને ગુજરાત રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા જે રીતે તેને વર્ગીકરણ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તે રીતે તેનું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. પોતાના તર્કના સમર્થનમાં તેમણે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, જે (૨૦૦૩) ૭ એસ.સી.સી. ૮૩ માં અહેવાલિત છે, તે ચુકાદા પર નિર્ભરતા મૂકી છે. રજૂઆત એવી છે કે રૂ. ૬ લાખથી ઓછી આવક ધરાવતી વ્યક્તિઓને આરક્ષણ અમલમાં મૂકવાના હેતુસર એક વર્ગમાં સમૂહિત કરવા માટે આવકનો માપદંડ ક્યારેય માપદંડ બની શકે નહીં. આ સંદર્ભે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના દીપક સિબલ વિ. પંજાબ યુનિવર્સિટી અને અન્ય, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૯૦૩ માં અહેવાલિત છે, તે ચુકાદા પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે.

૨૪. અરજીઓમાંથી એકમાં અરજદાર તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતા એ, સંબંધિત અરજીઓમાં સંબંધિત પ્રતિવાદીઓ તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી મિહિર ઠાકોર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ અને શ્રી અમિત પંચાલ, વિદ્વાન વકીલની દલીલોનો પ્રતિસાદ આપતાં, રજૂઆત કરી કે આક્ષેપિત અધ્યાદેશ, જેમાં આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે ૧૦% અનામતની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તે માત્ર આર્થિક માપદંડ પર આધારિત ઊભી અનામત છે. પોતાની દલીલના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલે વ્યવસાયિક મેડિકલ શિક્ષણ અભ્યાસક્રમો માટેની પ્રવેશ સમિતિના અધ્યક્ષ દ્વારા, શૈક્ષણિક વર્ષ

૨૦૧૬-૧૭ માટે મેડિકલ શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ આપવા માટે બહાર પાડવામાં આવેલ પ્રવેશ પ્રોસ્પેક્ટસ, ૨૦૧૬-૧૭ અદાલતના દસ્તાવેજ પર મૂક્યો અને રજૂઆત કરી કે “અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ, સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ અને આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો સહિત બેઠકોની અનામત” એવા મથાળા હેઠળ ૧૦% આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોનો કોટો અનુક્રમે ૭%, ૧૫%, ૨૭% અને ૧૦%ના પ્રમાણમાં સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ પરિસ્થિતિમાં, સ્પષ્ટ થાય છે કે આક્ષેપિત અધ્યાદેશમાં જે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે માત્ર એવા વ્યક્તિઓના વર્ગને અનામત આપવાની છે જેમની આવક રૂપિયા ૬ લાખથી ઓછી છે. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે અનામત અમલમાં મૂકવા માટે આવકનો માપદંડ માપદંડ બની શકતો નથી અને તે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વિવિધ ચુકાદાઓમાં આપેલા પ્રામાણિક નિવેદનોને વિરુદ્ધ જાય છે એવી રજૂઆત કરતાં જણાવાયું કે જો આવા આવકના માપદંડને અનામતના હેતુ માટે માન્ય રાખવામાં આવે, તો કેટલાક લોકો આવી અનામતનો લાભ મેળવવા હેતુપૂર્વક પોતાની આવક ઓછી દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરી શકે. અનામત શ્રેણીઓ જેવી કે અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ, સ્ત્રીઓ, શારીરિક અશક્ત, સેનાકર્મીઓ વગેરે માટેની અનામત નિશ્ચિત સ્વરૂપની છે, જેમાં ફેરફાર માટે અવકાશ નથી; પરંતુ જ્યાં અનામતના હેતુ માટે આવકનો માપદંડ દર્શાવવામાં આવે છે, ત્યાં તે ચંચળ પરિબળ છે, જે અનામતનો આધાર બની શકતું નથી. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે રાજ્ય તરફથી જે રીતે તેને વર્ગીકરણ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, તે સ્વીકારીએ તો પણ, તે કોઈ સમજણસભર ભિન્નતા પર આધારિત નથી અને આવા અધ્યાદેશ માટે કોઈ વાજબી વર્ગીકરણ નથી. માનનીય મંત્રીઓની સમિતિની ભલામણના આધારે તે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, પરંતુ કોઈ અનુભવાધારિત અભ્યાસના અભાવે, રજૂઆતો પર વિચાર કરવા માટે રચાયેલ માનનીય મંત્રીઓની સમિતિ સમક્ષ કોઈ સામગ્રી જ ઉપલબ્ધ ન હતી અને ઉચ્ચ સત્તાસભર સમિતિએ પણ અનામતની ભલામણ કરવા માટે કોઈ પરિમાણિત આંકડાઓ વિના જ ભલામણો કરી છે. આક્ષેપિત અધ્યાદેશ દ્વારા આદેશિત આવી અનામત મનસ્વી છે અને બંધારણ પર છેતરપિંડી સમાન છે. વિદ્વાન વકીલે અત્યાંત પિછરા બર્ગ છાત્ર સંગ અને અન્ય વિ. ઝારખંડ સ્ટેટ વૈશ્ય ફેડરેશન અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૮ માં અહેવાલિત, તથા

નેશનલ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૩૮ માં અહેવાલિત, એવા માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી કે કોઈપણ સ્થિતિમાં, જો આક્ષેપિત અધ્યાદેશને અમલમાં આવવા દેવામાં આવે, તો તે ઇન્દ્રા સાહી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત ૫૦%ની મહત્તમ મર્યાદાથી વધુ અનામત થઈ જાય છે. હકીકતમાં, વિવિધ શ્રેણીઓ માટે પહેલેથી જ ૪૮% જેટલી અનામત છે અને જો તેની ઉપર ૧૦% વધુ અનામત માન્ય રાખવામાં આવે, તો તે ૫૮% થશે, જેના પરિણામે સામાન્ય શ્રેણી માટે ફક્ત ૪૧% જ શેષ રહેશે અને તેથી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓ અને પદોમાં પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓ માટે સમાન અવસરનો ઇનકાર થાય છે. તેથી, તે ભારતના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ સુનિશ્ચિત સમાનતાની જોગવાઈને અસર કરે છે.

૨૪.૧ વિધાવત્ વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે પછાત વર્ગોની અંદર ક્લીમી લેયરનો ભેદ કરવા માટે અપનાવવામાં આવેલા આર્થિક માપદંડો, રૂ. ૬ લાખની મર્યાદાથી ઓછી વાર્ષિક આવક ધરાવતા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને અનામત અમલમાં મૂકવાના હેતુસર એક વર્ગ તરીકે નિર્ધારિત કરવા માટેના માપદંડ બની શકે નહીં. પ્રાયોગિક અભ્યાસના અભાવે રૂ. ૬ લાખથી ઓછી વાર્ષિક આવક ધરાવતા તમામ પરિવારોને સમાન સ્વરૂપનો વર્ગ ગણાવી શકાય નહીં. રાણે આયોગની રચના માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪૮) હેઠળના લાભો વિસ્તારવા માટે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની ઓળખ માટે જ કરવામાં આવી હતી અને ઉક્ત રાણે આયોગના અહેવાલ પર સરકાર દ્વારા અમલ કરવામાં આવેલ નથી તથા તેની ભલામણો પણ માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ લાભો આપવા માટે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને અનામતના લાભો વિસ્તારવાના હેતુ સુધી જ મર્યાદિત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આવો અધ્યાદેશ/કાયદેસર જોગવાઈ શંકાસ્પદ છે અને વર્ગીકરણના હેતુસર મનસ્વી તથા ગેરકાયદેસર છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળના ઢિ-માપદંડોને પૂર્ણ કરવા માટે આવું વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે તે દર્શાવવાનો ભાર રાજ્ય પર છે. આવા તર્કના સમર્થનમાં, શ્રી મેહતા એ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ' યુનિયન

વિ. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ., જે (૨૦૦૨) ૧ એસ.સી.સી. જરૂર માં અહેવાલિત છે, તે ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો. પૂર્વનિર્ણયના સિદ્ધાંતનો અમલ કરતાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઈન્દ્રા સાહની (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં નિર્ધારિત કરેલ અનુપાત-સિદ્ધાંતનો પ્રતિવાદિત અધ્યાદેશની માન્યતા કસોટી કરવા માટે અમલ કરવો જરૂરી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જો આવા અધ્યાદેશના અમલને મંજૂરી આપવામાં આવશે, તો તે ગુણાધારને અવગણવા સમાન થશે. અંતે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કહેવાતા પ્રતિનિધિત્વો, જેમને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા હતા અને સમિતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, તે અધ્યાદેશ બહાર પાડવાનો આધાર બની શકતા નથી અને આવા પ્રતિનિધિત્વો તથા તે પ્રતિનિધિત્વોના આધાર પર સમિતિએ લીધેલા પગલાં મુદ્દાની તપાસ માટે પ્રારંભબિંદુ બની શકે, પરંતુ એવા પ્રતિનિધિત્વો પોતે જ અનામત માટે ભલામણો કરવાની એકમાત્ર સામગ્રી અને આધાર બની શકતા નથી. ઉચ્ચ-સત્તાસભર સમિતિએ ભલામણો કરી હોવા છતાં, તે કોઈ પરિમાણપાત્ર માહિતી અને સંબંધિત સામગ્રીના આધારે નથી અને તેથી આવી ભલામણોના આધારે બહાર પાડવામાં આવેલ અધ્યાદેશ ગેરકાયદેસર છે તથા તેને મનસ્વી ઠરાવી જાહેર કરવામાં આવવો યોગ્ય છે.

૨૫. અરજીઓમાંથી એકમાં અરજદારો તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી બી.ટી. રાવે દલીલ કરી કે પડકારાયેલ અધ્યાદેશ જાહેર કરતા પહેલાં કોઈ અભ્યાસ જ કરવામાં આવ્યો નથી અને આવા કોઈ અભ્યાસ તથા અનુભવાધારિત આંકડાકીય માહિતી ના અભાવે રાજ્યને પડકારાયેલ અધ્યાદેશ જાહેર કરવાની સત્તા ખુદ્દી નથી. વિદ્વાન વકીલે પોતાની દલીલોના સમર્થનમાં રાણે કમિશનની અહેવાલના પેરા ૧૬ તથા ઈન્દ્રા સાહની (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો.

૨૬. અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલોના દલીલોનો પ્રતિસાદ આપતાં, શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે વધુમાં દલીલ કરી કે ઈન્દ્રા સહાની (ઉપરોક્ત) ના કેસના ચુકાદામાં પણ આર્થિક માપદંડો પછાત વર્ગોની ઓળખ માટેના હેતુસર માપદંડ બની શકતા નથી એવી જે નિષ્કર્ષો પર પહોંચવામાં આવ્યું

છે, તેને રેશિયો ડેસિડેન્ડી તરીકે અર્થઘટિત કરી શકાતું નથી, કારણ કે તે ચુકાદામાં બહુમતીના અભિપ્રાયના વિરુદ્ધ છે. વધુમાં, અશોકા કુમાર ઠાકુર વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર અને અન્યના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના, (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૪૦૩ માં અહેવાલિત, ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં ઉદ્ઘૃત કરાયેલા ઓફિસ મેમોરેન્ડમની અનુસૂચિ સાથે વાંચવાની પેરા ૨(સી) હેઠળ ભારત સરકાર દ્વારા ઘડાયેલા બાકાત રાખવાના નિયમને માન્યતા આપી, કીમી લેયરની ઓળખ માટે આર્થિક માપદંડને મંજૂરી આપી છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે જ્યારે કીમી લેયર નક્કી કરવા માટે આવા માપદંડને સ્વીકારવામાં આવે છે, ત્યારે આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોમાંથી એક વર્ગની ઓળખ કરવા માટે, શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં ૧૦% બેઠકોના અનામતનો લાભ તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો માટેનો લાભ આપવા હેતુસર, આર્થિક માપદંડ માપદંડ બની શકે. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિ. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. અને અન્યના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૩૨૬૨ માં અહેવાલિત, ચુકાદા પર નિર્ભરતા મૂકીને રજૂ કરવામાં આવે છે કે વર્ગીકરણ પ્રવેશના સ્ત્રોતની જોગવાઈ દ્વારા આધારિત હોય છે અને એવો પ્રવેશનો સ્ત્રોત શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને સેવાઓમાં બેઠકોના સમાન અથવા પ્રમાણસર વિતરણને સુનિશ્ચિત કરવાનો ઉદ્દેશ ધરાવે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે બંનેના લક્ષણો અમુક હદ સુધી આવરતા હોઈ શકે, છતાં ભેદ સૂક્ષ્મ હોવા છતાં સ્પષ્ટપણે અનુભવાય તેવો છે. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે જાનકી પ્રસાદ પરિમૂ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ જામ્મુ એન્ડ કાશ્મીર અને અન્યના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૮૩૦ માં અહેવાલિત, ચુકાદા પર પણ નિર્ભરતા મૂકી અને રજૂ કર્યું કે જે શૈક્ષણિક પછાતપણું એક વર્ગનું નિર્માણ કરે છે, તેની ઓળખ આર્થિક પછાતપણાના આધારે થઈ શકે છે. આ સંદર્ભમાં, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા ઉપરોક્ત ચુકાદાના પેરા-૨૩ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, રાજીવ કુમાર ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૨૦૧૬) ૨ એસ.સી.સી. ૪૪૫ માં અહેવાલિત, કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર નિર્ભરતા મૂકીને, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દલીલ કરે છે કે ઈન્દ્રા સહાની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે રાજ્ય, પછાત વર્ગ તરીકે ઓળખાયેલા નાગરિકોના નિશ્ચિત વર્ગોને રાજ્ય

હેઠળના રોજગારના વિષયમાં અગ્રતા આધારિત વર્તન આપવા ઇચ્છે. તેથી, રજૂ કરવામાં આવે છે કે શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ તેમજ રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો માટેનો લાભ વિસ્તારવા હેતુસર વર્ગની ઓળખ આર્થિક માપદંડના આધારે કરવામાં આવે છે અને તેથી કોઈ અનુભવાધારિત અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

૨૭. નોંધપાત્ર દસ્તાવેજી દલીલોને ધ્યાનમાં લઈને અને પક્ષકારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલોના દલીલો સાંભળ્યા બાદ, અમારું મત છે કે અરજીઓના આ સમૂહમાં નીચે મુજબના મુદ્દાઓ વિચારણા માટે ઊભા થાય છે:

(૧) શું, રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ૧૦% બેઠકોનું વિતરણ કરવા માટે અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિયુક્તિઓ તથા પદો આપવા માટે, અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પક્ષે પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ ક્રમાંક ૧/૨૦૧૬ અનામત છે કે વર્ગીકરણ?

(૨) જો એવું ઠરાવવાનું હોય કે આવી ફાળવણી બેઠકોના ૧૦% આરક્ષણ સમાન છે, તો શું રાજ્ય માત્ર આર્થિક માપદંડના આધાર પર અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પક્ષમાં આરક્ષણ પ્રદાન કરવામાં ન્યાયસંગત છે?

(૩) શું, અનામત ન ધરાવતા વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે તથા સેવાઓમાં નિમણૂક માટે ઉપલબ્ધ બેઠકોમાં ૧૦% અનામતની જોગવાઈ કરતો વિવાદિત અધ્યાદેશ, નિષ્ણાતો દ્વારા કોઈ વિગતવાર વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી અસર-આકલન અભ્યાસ હાથ ધર્યા વિના અને પરિમાણાત્મક તથા પ્રાયોગિક માહિતી એકત્રિત કર્યા વિના, રાજ્ય દ્વારા બહાર પાડવામાં ન્યાયસંગત ગણાય છે કે કેમ?

(૪) શું, રાજ્ય અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પક્ષમાં ૧૦% અનામત આપતી વિવાદિત અધ્યાદેશ જારી કરવામાં ન્યાયસંગત છે, અને ઉપલબ્ધ બેઠકોની ૫૦%ની ઉચ્ચતમ મર્યાદા વટાવી છે?

(૫) શું, અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓને નાણાકીય સહાય આપતા દિનાંક ૭.૧૦.૨૦૧૫ અને ૫.૪.૨૦૧૬ ના સરકારના ઠરાવો અમલમાં હોવા છતાં, અને તે પણ યુક્ત ઠરાવો હેઠળ આપવામાં આવેલા આવા લાભોના પરિણામની રાહ જોયા વિના, રાજ્ય દ્વારા દિનાંક ૧.૫.૨૦૧૬ ના રોજ વિવાદિત વટહુકમ જારી કરવો વાજબી ઠરે છે?

૨૮. મુદ્દા ક્રમાંક ૧:

શું, રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ૧૦% બેઠકોનું વહેંચણા તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને હોદ્દાઓ માટે અનામત વર્ગ બહારની આર્થિક રીતે નબળી વર્ગોના પક્ષમાં કરાયેલ વિવાદિત અધ્યાદેશ ક્રમાંક ૧/૨૦૧૬ અનામત છે કે વર્ગીકરણ?

૨૮.૧ ઉપરોક્ત મુદ્દાના સંદર્ભમાં નોંધવાનું છે કે, પડકારાયેલ અધ્યાદેશની પ્રસ્તાવના પોતે જ એવું નિર્ધારિત કરે છે કે એવો અધ્યાદેશ બેઠકોમાં અનામતની જોગવાઈ કરવા માટે જારી કરવામાં આવ્યો છે. પડકારાયેલ અધ્યાદેશનું શીર્ષક “ગુજરાત બિનઅનામત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો (રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોના અનામત અંગે અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો અંગે) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૬” એવું છે. પડકારાયેલ અધ્યાદેશની કલમ ૩ અને ૪ નીચે મુજબ છે:

“૩. રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોનું અનામત.— રાજ્યની એવી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ માટેની વાર્ષિક મંજૂર ક્ષમતાના સંબંધમાં, જેમ નિર્ધારિત કરવામાં આવે, આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે અનામત દસ ટકા રહેશે.

૪. રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોનું આરક્ષણ.—
(૧) આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોનું આરક્ષણ દસ ટકા રહેશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આવી અનામત બઢતી સંબંધિત બાબતોમાં લાગુ પડશે નહીં.”

૨૮.૨ જ્યારે અરજદારોનો વિશિષ્ટ મામલો એવો છે કે અનામત વિહોણી વર્ગની આર્થિક રીતે નબળી કક્ષાઓના હિતમાં બેઠકોનું કોઈ અનામત માન્ય નથી, ત્યારે પ્રતિવાદી નં. ૧—ગુજરાત રાજ્યની તરફેણી દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે તે માત્ર વર્ગીકરણ છે અને કડક અર્થમાં,

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ જોગવાઈ કરાયેલા સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો માટેનું અનામત નથી. દલીલો દરમિયાન પણ, ગુજરાત રાજ્યની તરફેણી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે સ્પષ્ટપણે દલીલ કરી હતી કે આવી અધ્યાદેશ માત્ર અનામત વિહોણી વર્ગની આર્થિક રીતે નબળી કક્ષાઓને વાજબી તકો પૂરી પાડવા માટે વાજબી વર્ગીકરણ કરવા માટે જ જારી કરવામાં આવ્યો છે અને તે દ્વિગુણ કસોટી પૂર્ણ કરે છે, જેથી આ તપાસી શકાય કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉદ્દેશન તો થતું નથી ને. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે માત્ર એટલા માટે કે પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશમાં “અનામત” શબ્દ વપરાયો છે, તેને અનામત તરીકે ગણવામાં આવી શકે નહીં; પરંતુ તે વર્ગીકરણ છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની કાનૂની ચકાસણી સામે તે ટકી રહે છે અને તેને અનામત વિહોણી વર્ગની શ્રેણી અંતર્ગત વાજબી વર્ગીકરણ તરીકે સમજવું જોઈએ. બીજી તરફ, અરજદારોની તરફેણી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલો શ્રી એસ.એન. શેલાત તેમજ શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી છે કે જ્યારે કાયદાની જોગવાઈમાંથી વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે તેને જેમ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તેમ જ વાંચવો જોઈએ અને રાજ્ય જે રીતે તેને વર્ગીકરણ તરીકે દર્શાવે છે તે રીતે તેનો અર્થઘટન કરવા કોઈ કારણ નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે જો પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ જારી થવા પાછળની પૃષ્ઠભૂમિ જોવામાં આવે, તો પાટીદારોનું આંદોલન માત્ર અનામતના હેતુસર જ હતું અને જો રાજ્ય દ્વારા રચિત ઉચ્ચ સત્તા સમિતિના અહેવાલની વિષયવસ્તુ જોવામાં આવે, તો તે સ્પષ્ટ થાય છે કે સમિતિએ માત્ર બેઠકોના અનામતની ભલામણ કરી હતી, જેના આધારે પડકારવામાં આવેલ અધ્યાદેશ જારી કરવામાં આવ્યો છે. અમે ઉચ્ચ સત્તા સમિતિના અહેવાલનો ઉલ્લેખ કરવો ઇચ્છીએ છીએ અને અહેવાલના આરંભમાં આવેલ પરિચ્છેદ અહીં ઉતારવો યોગ્ય માનીએ છીએ, જે નીચે મુજબ છે:

“સરકારી નોકરીઓ અને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અનામત આપવાની માંગણી સાથે, વિવિધ સામાજિક જૂથો અને સમુદાયોએ સરકાર સમક્ષ પ્રતિનિધિત્વો રજૂ કર્યા છે. તેવી વિવિધ સમુદાયો/તેમના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા સમાન બાબત માટે થયેલા આંદોલન/ચળવળની પૃષ્ઠભૂમિકામાં

આપવામાં આવેલા આવા પ્રતિનિધિત્વો પર વિચારણા કરવા હેતુથી, સરકારે એક ઉચ્ચ સત્તાસંપન્ન સમિતિ રચવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

સમિતિના અહેવાલમાં સરકારી નોકરીઓ અને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અનામત સંબંધિત વિવિધ માંગણીઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને ઉક્ત

સમિતિએ રાણે કમિશનની અહેવાલનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અંતે નીચે મુજબની ભલામણો કરી છે:—

“સમિતિની ભલામણો:

આ તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, આર્થિક રીતે નબળી અનામતવિહોણી શ્રેણીના યુવાનોની શૈક્ષણિક અને આર્થિક પ્રગતિમાં અવરોધ ન આવે, તેમને શિક્ષણ અને રોજગાર પ્રાપ્ત કરવાની તક મળે, અન્ય કોઈ સમુદાય સાથે અન્યાય ન થાય અને સાથે સાથે વંચિત વર્ગોના વિકાસની નીતિનું પાલન યથાવત્ રહે તથા “સૌનો સાથ, સૌનો વિકાસ” ની ભાવનાને જાળવી રાખીને, સમિતિ નીચે મુજબ ભલામણ કરે છે:

અનામત ન હોય તેવી શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગને (જેના કુટુંબની વાર્ષિક આવક રૂપિયા ૬.૦૦ લાખ છે) સરકારની સેવાઓમાં નિમણૂકમાં અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશમાં આથી ૧૦ ટકા અનામત આપવામાં આવે છે. સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ (એસ.ઈ.બી.સી.) ને આપવામાં આવતા અનામતના લાભના ધોરણ મુજબ આ લાભ તેમને આપવામાં આવશે. તેનો અર્થ એવો છે કે અગ્રવર્ગમાંના સામાજિક અને આર્થિક રીતે પછાત વર્ગ માટે સામાજિક ન્યાય અને અધિકારીતા વિભાગના હાલના રૂપિયા ૬ લાખની આવક મર્યાદા તથા હાલમાં અમલમાં રહેલી સૂચનાઓ અનુસાર તે આપવામાં આવશે.”

૨૮.૩ વિવાદિત અધ્યાદેશ બહાર પાડવામાં આવ્યો તે માટે કારણભૂત રહેલા પૃષ્ઠભૂમિના તથ્યો અને અહેવાલની સામગ્રી તેમજ અધ્યાદેશની વિવિધ

કલમોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં બેઠકોના ૧૦% અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો તથા પદોમાં અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને જે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે વર્ગીકરણ નહીં પરંતુ અનામત જ છે. અનામતનો શબ્દકોશીય અર્થ પણ જોવામાં આવે તો અનામતનો અર્થ કોઈ ખાસ વ્યક્તિના વિશિષ્ટ ઉપયોગ માટે આગોતરું બુક કરવું, ખાલી રાખવું અથવા રાખી મૂકવું એવો જ થાય છે. વિવાદિત અધ્યાદેશના બળે અનારક્ષિત વર્ગ માટે ઉપલબ્ધ બેઠકો/પદોની નિશ્ચિત સંખ્યા આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે અનામત રાખવામાં આવી છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અનારક્ષિત સમુદાયનો દરેક ઉમેદવાર ૧૦% ના ક્વોટા માટે સ્પર્ધા કરી શકતો નથી; આવી ૧૦% ની ફાળવણી અનામત જ છે. અધ્યાદેશની વિવિધ કલમો તથા તેની અનુસૂત સરકારશ્રીના ઠરાવોનું વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે અનારક્ષિત વર્ગોને ઉપલબ્ધ બેઠકોમાંથી વિવાદિત અધ્યાદેશમાં નિર્દિષ્ટ ક્વોટામાં પ્રવેશનો હક માત્ર એવા ઉમેદવારોને જ છે કે જેઓના કુટુંબની આવક રૂપિયા ૬ લાખથી ઓછી છે. ઉપરોક્ત તર્ક તથા શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ બેઠકોના ૧૦% અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો તથા પદોમાં અનામત બાબતે વિવાદિત અધ્યાદેશમાં વપરાયેલી સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ ભાષાને ધ્યાનમાં લેતાં, તેને વર્ગીકરણ નહીં પરંતુ માત્ર અનામત તરીકે જ ઠેરવવું પડે. આ સંદર્ભે, મૌલવી હુસેન હાજી અબ્રાહમ ઉમરજી વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૩૯૪૬ માં અહેવાલિત, એ કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે. ઉક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જે કાનૂની જોગવાઈ સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હોય તેમાં અદાલત કોઈ વાત ઉમેરીને વાંચી શકતી નથી. વધુમાં એ પણ ઠરાવ્યું છે કે અધિનિયમ વિધાનમંડળનો આદેશ છે અને અધિનિયમમાં વપરાયેલી ભાષા વિધાનમંડળના આશયને નિર્ધારિત કરનાર પરિબળ છે. ઉક્ત ચુકાદાના પરિણેદ-૧૮ અને ૧૯ નીચે મુજબ છે:

૧૮. કાયદામાં આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અદાલત કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈમાં એવી કોઈ વાત ઉમેરીને વાંચી શકતી નથી જે સ્પષ્ટ અને ક્ષિઅર્થરહિત ન હોય. અધિનિયમ વિધાનમંડળનો આદેશ છે. અધિનિયમમાં વપરાયેલી ભાષા વિધાનમંડળના આશયને નિર્ધારિત કરનાર પરિબળ છે. ૧૯. શબ્દો અને વાક્યખંડો એવા પ્રતીકો છે, જે

મનમાં સંબંધિત સંદર્ભો તરફ સંકેત કરતી માનસિક પ્રતિભાવો ઉત્પન્ન કરે છે. અધિનિયમનું અર્થઘટન કરવાનો હેતુ તે ઘડનાર વિધાનમંડળના આશયને નિર્ધારિત કરવાનો છે. (જુઓ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એમ/એસ. પ્રાઇસ વોટરહાઉસ એન્ડ અનધર (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૮ એસ.સી. ૭૪)). વિધાનમંડળનો આશય મુખ્યત્વે વપરાયેલી ભાષામાંથી મેળવવાનો હોય છે, એટલે કે જે કહેવામાં આવ્યું છે તેના પર તેમજ જે કહેવામાં આવ્યું નથી તેના પર પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. પરિણામે, જે અર્થઘટનને ટેકો આપવા માટે શબ્દોની ઉમેરણી અથવા બદલી કરવાની આવશ્યકતા પડે અથવા જેનાથી શબ્દોને નિર્રથક ગણાવીને નકારી કાઢવાનો પરિણામ આવે, તેવું અર્થઘટન ટાળવું જોઈએ. કોર્ડ વિ. સ્પૂનર (૧૮૪૬ (૬) મૂર પી.સી. ૧) માં નિરીક્ષિત કરાયું હતું કે અદાલતો અધિનિયમની ખામિયુક્ત શબ્દરચનાને સુધારવા માટે વિધાનમંડળને મદદ કરી શકતી નથી; અમે તેમાં ઉમેરો કરી શકતા નથી કે સુધારો કરી શકતા નથી, અને અર્થઘટન દ્વારા ત્યાં રહેલી ખામીઓને પૂર્ણ કરી શકતા નથી. (જુઓ ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત એન્ડ અદર્સ વિ. દિલીપભાઈ નાથજીભાઈ પટેલ એન્ડ અનધર (જે.ટી. ૧૯૯૮ (૨) એસ.સી. ૨૫૩)). સંપૂર્ણ આવશ્યકતા ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ અધિનિયમમાં શબ્દો ઉમેરીને વાંચવું અર્થઘટનના તમામ નિયમોના વિરુદ્ધ છે. (જુઓ સ્ટોક વિ. ફ્રેંક જોન્સ (ટિપન) લિ. (૧૯૭૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૯૪૮ (એચ.એલ.)). અર્થઘટનના નિયમો અદાલતોને આપું કરવાની મંજૂરી આપતા નથી, સિવાય કે જોગવાઈ જેવી છે તેવી નિર્રથક હોય અથવા તેનો અર્થ સંશયાસ્પદ હોય. અદાલતોને સંસદના અધિનિયમમાં શબ્દો ઉમેરીને વાંચવાનો અધિકાર નથી, જ્યાં સુધી તેના માટેનો સ્પષ્ટ આધાર અધિનિયમની પોતાની જ ચાર ભીંતોની અંદરથી ન મળે. (વિકર્સ સન્સ એન્ડ મેકિસમ લિ. વિ. એવન્સ, (૧૯૧૦) એ.સી. ૪૪૫ (એચ.એલ.) માં લોર્ડ લોરબર્ન એલ.સી. દ્વારા), જે જુમ્મા મસ્જિદ, મરકારા વિ. કોડિમણીઆન્દ્ર દેવૈયા એન્ડ અદર્સ (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૮૪૭) માં ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવ્યું છે.

૨૮.૪ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે, રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો માટે તેમજ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે બેઠકોના વહેંચણીમાં ૧૦% નો જોગવાઈ અનામત ન રાખવામાં આવેલ વર્ગોની શ્રેણીમાં ચુકિતસંગત વર્ગીકરણ છે, તેવા પોતાના તર્કના સમર્થનમાં, કેદાર નાથ બજોરિયા વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૦૪ માં અહેવાલિત સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા તથા ઉપર ઉલ્લેખિત વિષય સંબંધિત અન્ય અધિકૃત નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે. ઉપરોક્ત કેદાર નાથ બજોરિયાના કેસમાં (ઉપરોક્ત) વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે જે અધિકૃત નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે, તેના પર અમે ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. ઉક્ત કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ દ્વારા ખાતરી આપાયેલ કાયદાઓના સમાન સંરક્ષણનો અર્થ એવો નથી કે બધા કાયદાઓ સ્વભાવમાં સામાન્ય અને અમલમાં સર્વવ્યાપક જ હોવા જોઈએ અને રાજ્ય પાસે કાયદેસરની રચનાના હેતુઓ માટે વ્યક્તિઓ અથવા વસ્તુઓમાં ભેદ પાડવાની અને તેમનું વર્ગીકરણ કરવાની સત્તા હવે રહી નથી. વધુમાં એવું પણ ઠરાવાયું છે કે વિધાનકારી વર્ગીકરણ મનસ્વી ન હોવું જોઈએ, પરંતુ તે એવા બુદ્ધિગમ્ય સિદ્ધાંત પર આધારિત હોવું જોઈએ જે વિધાનમંડળ હાંસલ કરવા માગે છે તે હેતુ સાથે ચુકિતસંગત સંબંધ ધરાવતું હોય. આ ઉપરાંત એવું પણ ઠરાવાયું છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ ની આવશ્યકતા પૂર્ણ કરવા માટે વિધાનકારી વર્ગીકરણ વૈજ્ઞાનિક રીતે પરિપૂર્ણ અથવા તાર્કિક રીતે સંપૂર્ણ હોવું આવશ્યક નથી.

૨૮.૫ મહંમદ. હનીફ કુરેશી અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૭૩૧ માં અહેવાલિત, તે કેસના ચુકાદામાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:—

“૧૫. અમારી સંવિધાનમાં સમાન સંરક્ષણની જોગવાઈરૂપ ધારા ૧૪ નો અર્થ, વ્યાપ અને અસર આ અદાલતે ચરંજિતલાલ ચૌધરી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, ૧૯૫૦ એસ સી આર ૮૬૯ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ સી ૪૧) (સી) થી આરંભ પામતા અને તાજેતરના રામકૃષ્ણ

દાલમિયા વિ. જસ્ટિસ તેંડોલકર, સી એ નં. ૪૫૫ થી ૪૫૭ અને ૧૯૫૭ના ૬૫૬ થી ૬૫૮, ડી /-૨૮-૩-૧૯૫૮ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ સી ૫૩૮) (ડી) ઉપર સમાપ્ત થતા નિર્ણયો ની શ્રેણીમાં સમજાવેલ છે. હવે આ સુસ્થાપિત થઈ ચૂક્યું છે કે ધારા ૧૪ વર્ગવિશિષ્ટ કાયદેસર વ્યવસ્થા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, પરંતુ વિધાનના હેતુઓ માટે વાજબી વર્ગીકરણને પ્રતિબંધિત કરતી નથી અને અનુમત્ય વર્ગીકરણની કસોટી પાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, અર્થાત્, (૧) વર્ગીકરણ એવું બુદ્ધિગ્રાહ્ય ભિન્નત્વ આધારિત હોવું જોઈએ જે સાથે ગોઠવાયેલા વ્યક્તિઓ અથવા વસ્તુઓને જૂથની બહાર રાખવામાં આવેલ અન્ય લોકોથી અથવા વસ્તુઓથી અલગ પાડે અને (૨) આવું ભિન્નત્વ પ્રશ્નાસ્પદ કાયદા દ્વારા હાંસલ કરવાના ઉદ્દેશ સાથે ચુકિતપૂર્ણ સંબંધ ધરાવતું હોવું જોઈએ. એવો પણ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે વર્ગીકરણ વિવિધ આધારો પર આધારિત હોઈ શકે છે, અર્થાત્, ભૌગોલિક, અથવા વિષયવસ્તુઓ કે વ્યવસાયો અનુસાર અથવા તે સમાન અન્ય આધાર પર, અને આવશ્યક એ છે કે વર્ગીકરણના આધાર અને વિચારાધીન અધિનિયમના હેતુ વચ્ચે સંબંધસૂત્ર હોવું જ જોઈએ. આ અદાલતના ઉક્ત નિર્ણયોથી, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વધુમાં આ પણ સ્થાપિત થાય છે કે કોઈ અધિનિયમની સંવિધાનસંગતતાના પક્ષમાં હંમેશા એક અનુમાન રહેલું હોય છે અને તેના પર આક્રમણ કરનાર વ્યક્તિ ઉપર એ દર્શાવવાનો ભાર રહે છે કે સંવિધાનના સિદ્ધાંતોનું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન થયું છે. અદાલતો, એવી સ્વીકારાયેલ સ્થિતિ છે કે, એવો પૂર્વધાર રાખશે કે વિધાનમંડળ પોતાના લોકોની જરૂરિયાતોને સમજે છે અને તેમનું યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરે છે, કે તેના કાયદાઓ અનુભવથી સ્પષ્ટ થયેલી સમસ્યાઓને ઉદ્દેશીને બનાવવામાં આવ્યા છે અને કે તેમાં કરવામાં આવેલ ભેદભાવ પૂરતા આધાર પર આધારિત છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે વિધાનમંડળ હાનિના દરજ્જાઓને માન્ય ગણવામાં સ્વતંત્ર છે અને જ્યાં જરૂરિયાત સર્વાધિક સ્પષ્ટ માનવામાં આવે છે તેવા કેસોમાં જ પોતાની મર્યાદાઓ સીમિત રાખી શકે છે અને અંતે એ પણ કે સંવિધાનસંગતતાના અનુમાનને જાળવી રાખવા માટે અદાલત સામાન્ય જાણકારીની બાબતો, સામાન્ય અહેવાલોની બાબતો અને સમયપરિસ્થિતિનો ઇતિહાસ ધ્યાનમાં લઈ શકે

છે અને વિધાન બનતી વેળાએ અસ્તિત્વમાં હોવાનું કલ્પી શકાય તેવી દરેક હકીકતી સ્થિતિનું અનુમાન ધારણ કરી શકે છે. તેથી, આ અદાલતે આ રીતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં અમે વિવાદિત અધિનિયમોની તપાસ કરવા આગળ વધીએ છીએ.

૧૬. આક્ષેપિત અધિનિયમો, જેમનું સ્મરણ કરાવવું યોગ્ય છે, રાજ્યો દ્વારા તેમની ઉપર કલમ ૪૮ હેઠળ મૂકવામાં આવેલી બાધ્યતાઓનું પાલન કરતાં બનાવવામાં આવ્યા છે. નિર્દેશાત્મક તત્વોને અમલમાં મૂકવા માટે સંબંધિત વિધાનમંડળોએ સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ માંની પ્રવેશ ૧૫ સાથે વાંચવાની કલમ ૨૪૬ દ્વારા તેમને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને આક્ષેપિત અધિનિયમો બનાવ્યા હતા. તેથી, આક્ષેપિત અધિનિયમો દ્વારા પ્રાપ્ત કરવા માંગવામાં આવેલા હેતુઓ પશુધનની જાળવણી, રક્ષણ અને સુધારો છે તે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. ગાયો, સાંઢ, બળદો અને ગાયોના વાછરડા નિઃસંદેહ આ દેશની કૃષિ આધારિત અર્થવ્યવસ્થા માટે સૌથી મહત્વપૂર્ણ ઢોર છે. માદા ભેંસો મોટા પ્રમાણમાં દૂધ આપે છે અને તેથી તેમની સારી રીતે સંભાળ લેવામાં આવે છે અને તેઓને ઓછું દૂધ આપતી ગાયો જેટલા રક્ષણની જરૂર પડતી નથી. ભારવહન માટેના પશુ તરીકે નર ભેંસો બળદ જેટલા ઉપયોગી તો અડધા પણ નથી. ઘેટાં અને બકરાં ગાયો અને માદા ભેંસોની તુલનામાં ખૂબ ઓછું દૂધ આપે છે અને ભારવહન માટેના પશુ તરીકે તેમનું લગભગ કોઈ ઉપયોગિત્વ નથી. પ્રાણીઓની આ ભિન્ન શ્રેણીઓ સમાજ માટેની તેમની ઉપયોગિતાના આધારે જુદા જુદા સમૂહોમાં વર્ગીકૃત થઈ શકે તેવી હોવાથી, દરેક શ્રેણીના પ્રાણીઓનો વધ કરનાર કસાઈઓને પણ તેમની સંબંધિત રોજગાર પ્રવૃત્તિઓના પાલનથી સમાજ પર થતી અસરના આધારે અલગ અલગ વર્ગોમાં મૂકી શકાય. હકીકતમાં, અરજદારોના પોતાના પોતાની અરજીઓમાં કરાયેલા આક્ષેપો અનુસાર ઢોરનો વધ કરનાર કસાઈઓ તેમની વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિના આધારે સુસ્પષ્ટ વર્ગ બનાવે છે. આ વર્ગીકરણ બુદ્ધિગમ્ય ભિન્નતા પર આધારિત છે, જે તેમને એક સુસ્પષ્ટ વર્ગમાં મૂકે છે અને બકરાં તથા ઘેટાંનો વધ કરનારાઓથી અલગ પાડે છે, અને આ ભિન્નતાનો આક્ષેપિત અધિનિયમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવા માંગવામાં

આવેલા હેતુ, અર્થાત્ આપણા પશુધનની જાળવણી, રક્ષણ અને સુધારો, સાથે નજીકનો સંબંધ છે. આ હેતુઓની સિદ્ધિ માટે આવું જરૂરી બની શકે છે કે ઢોરના કતલ સાથે, માનીએ કે, બકરાં અને ઘેટાંના કતલ કરનારાઓની સરખામણીએ વધુ કડક રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવે. તેથી આક્ષેપિત અધિનિયમોએ મજબૂત અને બુદ્ધિગમ્ય આધાર પર વર્ગીકરણ અપનાવ્યું છે અને આ અદાલતના નિર્ણયો દ્વારા નિર્ધારિત કસોટી પર તે સ્પષ્ટ રીતે ઊતરી શકે છે. આક્ષેપિત અધિનિયમોની માન્યતા વિરુદ્ધ જે કોઈ વાંધાઓ હોઈ શકે, તેમાં કાયદાના સમાન રક્ષણના ઇનકારનો મુદ્દો પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ અમને તેમામાંથી એક જણાતો નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અદાલત દ્વારા આ હકીકતના સ્વીકારના આધાર પર કે વિધાનમંડળ પોતાના લોકોની જરૂરિયાતોને યોગ્ય રીતે મૂલવે છે, તમામ અધિનિયમોને લાગુ પડતી બંધારણીય માન્યતાની અનુમાનધારણા ધ્યાનમાં રાખતાં, આ નિષ્કર્ષથી બચવાનો કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી કે અરજદારોએ તેમના ઉપર રહેલો ભાર ઉતાર્યો નથી અને તેથી કલમ ૧૪ હેઠળનો પડકાર ટકી શકતો નથી.”

૨૮.૬ કુમારી ચિત્રા ઘોષ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઑફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, જેનો અહેવાલ ૧૯૬૯ (૨) એસ.સી.સી. ૨૨૮ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે કેસમાં, દિલ્લી યુનિવર્સિટી અધિનિયમ, ૧૯૨૨ હેઠળ વિદ્યાર્થીઓની નિશ્ચિત શ્રેણીઓ માટે બેઠકોના અનામત અંગેની જોગવાઈઓ પર વિચાર કરતાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જો સ્ત્રોતોનું યોગ્ય રીતે વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું હોય, ભલે તે પ્રાદેશિક, ભૌગોલિક અથવા અન્ય વાજબી આધારે હોય, તો તે વર્ગીકરણ કરવાની રીત અને પદ્ધતિમાં અદાલતો દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવાનું નથી.

૨૮.૭ ડી.એન. ચંચલા વિ. મૈસુર રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં, જે ૧૯૭૧ (૨) એસ.સી.સી. ૨૯૩ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે, યુનિવર્સિટીવાર બેઠકોનું વિતરણ ભેદભાવપૂર્ણ ગણાશે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૫ નો ભંગ કરનાર હશે, એવા પ્રશ્નના વિચાર દરમિયાન, એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે જ્યાં સુધી સરકાર દ્વારા સંચાલિત કોલેજો માટે લાગુ પડતા પસંદગીના નિયમોમાં કોઈપણ સંવિધાનિક અથવા કાનૂની ખામી ન હોય, ત્યાં સુધી તેઓને

પડકારવામાં આવી શકતા નથી, કારણ કે સરકાર પોતાની સંસ્થાઓમાં પ્રવેશનું નિયમન કરી શકે છે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિષદ-૪૩ માં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

૪૩. પ્રવેશ આપવાનો હોય તેવા વ્યક્તિઓના વર્ગો અથવા શ્રેણીઓ નિર્ધારિત કરવાની સત્તા એકવાર પ્રદાન કરવામાં આવે પછી, વિચારણા માટે માત્ર એટલો જ પ્રશ્ન બાકી રહે કે આવી વર્ગીકરણ માટે કોઈ સમજણપાત્ર માપદંડ છે કે નહીં અને પ્રવેશના નિયમો જે હેતુસર બનાવવામાં આવ્યા છે તેની સાથે તેનો વાજબી સંબંધ છે કે નહીં. દવા વિજ્ઞાન જેવા વિષયોમાં તાલીમ આપતી સંસ્થાઓની અલ્પતા હોવાને કારણે પ્રવેશ માંગતા દરેક ઉમેદવારની માંગણી પૂર્ણ કરી શકાય તેવી સ્થિતિ ન હોય ત્યાં સુધી, પ્રવેશ માટેના નિયમો અનિવાર્ય છે. 'રાજકીય પીડિત' ની વ્યાખ્યા વિગતવાર અને નિશ્ચિત શબ્દોમાં કરવામાં આવેલી હોવાથી, આવી રાજકીય પીડિત વ્યક્તિઓના સંતાનોને બાકીનાથી અલગ ઓળખવી સરળતાથી શક્ય બને છે, કારણ કે તેઓ વ્યાખ્યામાં નિર્ધારિત માપદંડ ધરાવે છે. પ્રવેશના નિયમોનો હેતુ સ્પષ્ટપણે એવો હોઈ શકે કે પ્રવેશ માંગતા અને યુનિવર્સિટી નિયમાવલિ હેઠળ પાત્ર એવા લોકો વચ્ચે બેઠકોનું ન્યાયસંગત અને સમાનતાપૂર્ણ વિતરણ સુનિશ્ચિત કરવું. આવું વિતરણ એ સિદ્ધાંત પર હોઈ શકે કે શ્રેષ્ઠ અને સર્વાધિક પ્રતિભાશાળી લોકોને પ્રવેશ ઉપલબ્ધ થવો જોઈએ. પરંતુ એટલો જ ન્યાયસંગત અને સમાનતાપૂર્ણ સિદ્ધાંત એવો પણ હોઈ શકે કે જે લોકો વંચિત સ્થિતિમાં છે અને જેઓને પ્રાધાન્યપૂર્ણ વ્યવહાર ન અપાય તો આવા વંચિત ન હોય અને તેથી ઉત્તમ સ્થિતિમાં હોય એવા લોકો સામે કોઈ તક જ ન રહે, તેમને યોગ્ય પ્રમાણમાં પ્રવેશ સુનિશ્ચિત કરે. અનુચ્છેદ ૧૫(૪) ના પાયા પર રહેલો સિદ્ધાંત એવો છે કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોને તેની જરૂર હોવાથી તેમને પ્રાધાન્યપૂર્ણ વ્યવહાર કાયદેસર રીતે આપી શકાય, જેથી સમય જતાં તેઓ સમાજના વધુ પ્રગતિશીલ વર્ગો સમકક્ષ સ્થિતિમાં આવી શકે. જો એ જ સિદ્ધાંતનો અમલ એવા વંચિત લોકો પર પણ કરવામાં આવે, જેઓ અનુચ્છેદ ૧૫(૪) હેઠળ

આવતાં નથી, તો તેમાં કોઈ રીતે અયોગ્યતા ગણાય નહીં. એવું જણાય છે કે રક્ષા દળોના કર્મચારીઓ અને ભૂતપૂર્વ રક્ષા દળોના કર્મચારીઓના સંતાનો માટેનું અનામત પણ આવા જ સિદ્ધાંત પર માન્ય ઠરાવવામાં આવ્યું છે. આવા અનામત માટેનો માપદંડ એવો છે કે રક્ષા દળોમાં સેવા બજાવતા અથવા આવી સેવા બજાવી ચૂકેલા લોકો પોતાના કર્તવ્યો બજાવતી વખતે એવી કઠિન જગ્યાઓએ રહેવા મજબૂર હતા અને છે, જ્યાં અન્યત્ર ઉપલબ્ધ સામાન્ય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ નહોતી અને નથી; તેથી તેઓ પોતાના સંતાનોને શિક્ષણ આપવામાં પ્રતિકૂળ સ્થિતિમાં હતા અને છે. અમારી દષ્ટિએ, આ જ સિદ્ધાંતને એવા રાજકીય પીડિતોના સંતાનો સુધી વિસ્તૃત કરવો અયોગ્ય ગણાય નહીં, જેઓ સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં પોતાની ભાગીદારીના પરિણામે જીવનમાં અસ્થિર બની ગયા; કેટલાક કિસ્સાઓમાં આર્થિક રીતે બરબાદ થયા; અને તેથી તેઓ પોતાના સંતાનોને તે પ્રકારનું શિક્ષણ ઉપલબ્ધ કરાવી શક્યા નહીં જે તેમને એવા લોકોના સંતાનો સાથે, જેઓને આવી પ્રતિકૂળતા ભોગવવી પડી નહોતી, ન્યાયસંગત સ્પર્ધામાં મૂકી શકે. જો એવું હોય, તો તેમાંથી અવશ્ય પરિણામે એવું અનુસરશે કે 'રાજકીય પીડિત' ની વ્યાખ્યા માત્ર આવા પીડિતોના સંતાનોને બાકીનાથી ભિન્ન ઓળખપાત્ર બનાવે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ આવું વર્ગીકરણ નિયમોના હેતુ સાથે પણ વાજબી સંબંધ ધરાવે છે, અને તે હેતુ બેઠકોનું ન્યાયસંગત અને યોગ્ય વિતરણ સિવાય બીજું કંઈ હોઈ શકે નહીં. અમારી દષ્ટિએ અરજદારના વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ બેમાંથી એકપણ દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી; પરિણામે, રિટ અરજિ નિષ્ફળ જાય છે અને નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨૮.૮ ઉપરોક્ત તમામ ચુકાદાઓ વર્ગો અને જૂથોમાં વર્ગીકરણ સાથે સંબંધિત છે. ઉપર દર્શાવાયેલા તમામ કેસોમાં વિચારણા માટે જે મુદ્દો ઉપસ્થિત થયો હતો તે એ હતો કે આવી વર્ગીકરણ પદ્ધતિ, યુનિવર્સિટીવાર અનામત, યુક્તિસંગત વર્ગીકરણની સીમામાં આવે છે કે કેમ અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ની આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ. આપણા બંધારણમાં સમાન સંરક્ષણની જોગવાઈરૂપ અનુચ્છેદ ૧૪ નો અર્થ, વ્યાપ અને અસર માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ણયોની શ્રેણીમાં સમજાવ્યા છે. હવે આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે

અનુચ્છેદ ૧૪ વર્ગવિશેષ કાયદેસર વ્યવસ્થા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, પરંતુ કાયદેસરની હેતુસર ચુકિતસંગત વર્ગીકરણ પર પ્રતિબંધ મૂકતો નથી, અને માન્ય વર્ગીકરણની કસોટી પસાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, એટલે કે, (૧) વર્ગીકરણ એવી સમજણસભર ભિન્નતા પર આધારિત હોવું જોઈએ કે જે સાથે ગોઠવવામાં આવેલા વ્યક્તિઓ અથવા વસ્તુઓને જૂથથી બહાર રાખવામાં આવેલા અન્યોથી અલગ પાડે અને (૨) એવી ભિન્નતાનો સંબંધ સંબંધિત કાયદા દ્વારા હાંસલ કરવા ઇચ્છિત હેતુ સાથે તર્કસંગત હોવો જોઈએ. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત લાગુ કરતાં, ઉપરોક્ત કેસોમાં આવા વર્ગીકરણ અને શ્રેણીકરણને ચુકિતસંગત ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. અનારક્ષિત વર્ગના નબળા વર્ગોને ૧૦% બેઠકો અલગથી ફાળવવી એ વર્ગીકરણ છે કે અનામત છે, તે મુદ્દાનો અમે અલગથી વિચાર કર્યો છે. વર્ગીકરણ અને અનામત વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવીને, અમે અગાઉથી જ ઠરાવ્યું છે કે પડકારિત ઓર્ડિનન્સ દ્વારા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તથા રાજ્યના આધિન સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોમાં ૧૦% બેઠકોનો અલગ ક્વોટો ફાળવવામાં આવ્યો છે, તે અનામત છે, વર્ગીકરણ નથી.

૨૮.૯ એસ.એસ. બેદી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં, જેનો અહેવાલ (૧૯૮૧) ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૬ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે, જેમાં સ્પેશિયલ બેરર બોન્ડ્સ (ઇમ્યુનિટીઝ એન્ડ એક્ઝેમ્પ્શન્સ) ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૮૧ ની બંધારણીય માન્યતા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી. ઉક્ત ઓર્ડિનન્સનું પરીક્ષણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની સમાનતાની જોગવાઈના કસોટીપથ પર કરવામાં આવ્યું હતું અને ચુકાદાના પરિષ્કે-૬ અને ૭ માં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૬. તે અમને રિટ અરજીઓમાં ઉદ્ભવતા મુખ્ય પ્રશ્ન તરફ લઈ જાય છે, તે એ છે કે, શું અધિનિયમની જોગવાઈઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી છે. અનુચ્છેદ ૧૪નો સાચો વ્યાપ અને પરિઘ આ અદાલતના અસંખ્ય નિર્ણયોમાં ચર્ચાનો વિષય રહ્યો છે અને તે અનુચ્છેદ હેઠળ ઉદ્ભવતા કેસોમાં લાગુ પડતા સિદ્ધાંતો છેલ્લા ત્રીસ વર્ષ દરમિયાન એટલી વાર પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યા છે કે હવે તેઓ સર્વવિદિત

નિવેદનો જેવા લાગવા માંડ્યા છે. બંધારણના અમલારંભ પછીથી “આ અદાલતને પૂર સમાન ભરમારીથી આવરી ગયેલા કેસોના ધોધ” માંથી ઉપસી આવેલ અનુચ્છેદ ૧૪ની લાગુપડતાને સંબંધિત સિદ્ધાંતોનું અધતન અને સર્વાંગી નિરૂપણ અમારામાંથી એકના (ચંદ્રચૂડ, જે., જેમ તેઓ ત્યારે હતા) ઇન રે ધ સ્પેશિયલ અદાલત્સ બિલ, ૧૯૭૮ માંના ચુકાદામાં મળે છે. તેમાં અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ ઉદ્ભવતા સિદ્ધાંતોનું માત્ર સ્પષ્ટ અને સુબોધ નિવેદન જ સમાવાયેલ નથી, પરંતુ આ અદાલતના સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા અપાયેલો નિર્ણય હોવાથી તે અમને બંધનકારક પણ છે. તે નિર્ણયમાં અનુચ્છેદ ૧૪નો સાચો વ્યાપ અને પરિઘ રેખાંકિત કરતા અનેક સિદ્ધાંતો દર્શાવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ તેમાંથી બધાં જ આપણા હેતુ માટે સંબંધિત નથી અને તેથી અમે ફક્ત તેઓનો જ ઉલ્લેખ કરીશું જેઓ અમારી સમક્ષ રહેલા પ્રશ્ન સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે. તેઓ સ્પષ્ટપણે સ્વીકારે છે કે વિધિનિર્માણના હેતુસર વર્ગીકરણ કરવામાં આવી શકે, પરંતુ સાથે જ તેઓ આ રીતે પ્રતિપાદિત કરે છે કે:

૧. વર્ગીકરણ મનસ્વી ન હોવું જોઈએ, પરંતુ યુક્તિસંગત હોવું જોઈએ; અર્થાત્, તે માત્ર એવા કેટલાક ગુણો અથવા લક્ષણો પર આધારિત ન હોવું જોઈએ કે જે સાથે ગોઠવવામાં આવેલા તમામ વ્યક્તિઓમાં જોવા મળે અને બહાર રાખવામાં આવેલા અન્ય લોકોમાં ન જોવા મળે, પરંતુ એવા ગુણો અથવા લક્ષણોનો કાયદાકીય વિધાનના હેતુ સાથે વાજબી સંબંધ પણ હોવો જોઈએ. આ કસોટી પાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, એટલે કે, (૧) વર્ગીકરણ એવો બુદ્ધિગમ્ય ભેદ પર આધારિત હોવું જોઈએ જે સાથે ગોઠવાયેલા લોકોને અન્ય લોકોથી અલગ પાડે અને (૨) એવો ભેદ અધિનિયમ દ્વારા સિદ્ધ કરવા માંગવામાં આવેલા હેતુ સાથે યુક્તિસંગત સંબંધ ધરાવતો હોવો જોઈએ.

૨. જે ભેદક તત્ત્વ વર્ગીકરણનો આધાર બને છે અને અધિનિયમનો ઉદ્દેશ, એ બન્ને ભિન્ન બાબતો છે અને આવશ્યક એ છે કે તેમની વચ્ચે સંબંધસૂત્ર હોવું જોઈએ. સંક્ષેપમાં, જ્યારે અનુચ્છેદ ૧૪ એવા વિશેષાધિકારો આપવાના અથવા એવી જવાબદારીઓ લાદવાના

સંદર્ભમાં, સમાન પરિસ્થિતિમાં આવેલા અન્ય અનેક વ્યક્તિઓમાંથી મનસ્વી રીતે પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ પર વિશેષાધિકારો પ્રદાન કરીને અથવા જવાબદારીઓ લાદીને વર્ગ આધારિત ભેદભાવને મનાઈ કરે છે, ત્યારે તે વિધાનના હેતુસર કરાયેલા વર્ગીકરણને મનાઈ કરતું નથી, શરતે કે આવું વર્ગીકરણ ઉપરોક્ત અર્થમાં મનસ્વી ન હોય.

આ સ્પષ્ટ છે કે વિધાનમંડળ દ્વારા નિશ્ચિત હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે વ્યક્તિઓ, વસ્તુઓ અને વ્યવહારોનું ચુકિતસંગત વર્ગીકરણ કરવું અનુચ્છેદ ૧૪ દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવેલ નથી. અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ સ્વીકાર્ય વર્ગીકરણની કસોટી પાર કરવા માટે આવશ્યક એ છે કે તે વર્ગીકરણ “મનસ્વી, કૃત્રિમ અથવા ટાળમટોળભર્યું” ન હોવું જોઈએ, પરંતુ તે કોઈ વાસ્તવિક અને મહત્વપૂર્ણ ભિન્નતા પર આધારિત હોવું જોઈએ, જે વિધાનમંડળ દ્વારા હાંસલ કરવાના હેતુ સાથે ન્યાયસંગત અને ચુકિતસંગત સંબંધ ધરાવતી હોય. તેથી, હવે જે પ્રશ્ન તરફ અમારે ધ્યાન આપવાનું છે તે એ છે કે વર્તમાન કેસમાં અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવેલ વર્ગીકરણ ઉપરોક્ત કસોટી સંતોષે છે કે નહીં, અથવા તે મનસ્વી અને અવિવેકપૂર્ણ છે અને પરિણામે અનુચ્છેદ ૧૪માં રહેલી સમાન સંરક્ષણની જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

૭. હવે, જ્યારે અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતું કહેવાતા કોઈ કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગે વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના પોતાના બંધારણીય કાર્યના નિર્વહમાં માર્ગદર્શનના નિયમો તરીકે અદાલતો દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ કેટલાક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખવા આવશ્યક છે. પ્રથમ નિયમ એ છે કે કાયદાની બંધારણીયતા અંગે હંમેશા અનુમાન તેના પક્ષમાં રહે છે અને જે વ્યક્તિ તેના પર આક્ષેપ કરે છે તેના ઉપર એ દર્શાવવાનો ભાર છે કે બંધારણીય સિદ્ધાંતોનો સ્પષ્ટ ભંગ થયો છે. આ નિયમ તે અનુમાન પર આધારિત છે કે, જેને ન્યાયિક રીતે માન્યતા આપવામાં આવી છે અને સ્વીકારવામાં આવ્યું છે, વિધાનમંડળ પોતાના લોકોની જરૂરિયાતોને સમજે છે અને તેનું યોગ્ય મૂલવણ કરે છે, તેના કાયદાઓ અનુભવથી સ્પષ્ટ થયેલી

સમસ્યાઓને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવવામાં આવે છે અને તેમાં કરવામાં આવેલ વર્ગીકરણ પૂરતા આધાર પર આધારિત હોય છે. બંધારણીયતાનું અનુમાન ખરેખર એટલું મજબૂત છે કે તેને ટકાવી રાખવા માટે અદાલત સામાન્ય જ્ઞાનની બાબતો, સામાન્ય અહેવાલની બાબતો, સમયના ઇતિહાસ તથા વિધાન બનાવવામાં આવ્યું તે સમયે અસ્તિત્વમાં હોવાનું કલ્પી શકાય તેવી દરેક હકીકતની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લઈ શકે છે.”

૨૮.૧૦ તેથી, મુદ્દા ક્રમાંક ૧ અંગે અમે એવું ઠરાવીએ છીએ કે પડકારાયેલ અધ્યાદેશમાં અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદો માટે બેઠકોના ૧૦% ફાળવણી અનામત જ છે, વર્ગીકરણ નથી.

૨૯. મુદ્દા ક્રમાંક ૨ અને ૪:

(૨) જો એવું ઠરાવવાનું હોય કે આવી ફાળવણી બેઠકોના ૧૦% અનામત સમકક્ષ છે, તો શું રાજ્ય માત્ર આર્થિક ધોરણના આધારે અનામત ન રાખેલી શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના પક્ષે અનામત આપવાનું ન્યાયસંગત છે? શું, રાજ્ય અનામત રહિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં ૧૦% અનામતની જોગવાઈ કરતી વિવાદિત

(૪) અધ્યાદેશ જાહેર કરવામાં ન્યાયસંગત ઠરે છે, અને ઉપલબ્ધ બેઠકોની ૫૦% ની ઉચ્ચતમ મર્યાદા વટાવી દીધી છે?

૨૯.૧ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અનામત તથા પદોની અનામતની સંકલ્પના અમારી સંવિધાનિક રચનામાં સ્વીકારાયેલ પરિઘટના છે. પરંતુ તે જ બાબત સંવિધાનમાં જ નિર્ધારિત કેટલીક મર્યાદાઓ, આવશ્યકતાઓ અને બંધનકારક જોગવાઈઓને આધીન છે. સંવિધાનિક યોજનામાં ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારો સંવિધાનના ભાગ ૩ માં સમાવાયેલા છે, જેમાં અનુચ્છેદ ૧૨ થી ૩૫ આવરી લેવાયા છે અને તેમાં અનુચ્છેદ ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ૧૬નો સમાવેશ થાય છે.

સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૧૩ મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત અથવા તેમના હનનરૂપ કાયદાઓ અંગે છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩(૨) મુજબ, રાજ્ય એવો કોઈ કાયદો બનાવશે નહીં કે જે ઉક્ત ભાગ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા અધિકારોને દૂર કરે અથવા તેમા કપાત લાવે, અને આ કલમના ઉલ્લંઘનમાં બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદો, ઉલ્લંઘનની હદ સુધી, શૂન્ય ગણાશે. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૧૪ નાગરિકોને ભારતના પ્રદેશની અંદર કાયદા સમક્ષ સમાનતા તથા કાયદાઓનું સમાન સંરક્ષણ સુનિશ્ચિત કરે છે. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૧૫ ધર્મ, વંશ, જાતિ, લિંગ અથવા જન્મસ્થળના આધારે ભેદભાવને પ્રતિબંધિત કરે છે. તેમ છતાં, સંવિધાન (પ્રથમ સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૧ દ્વારા અનુચ્છેદ ૧૫ માં ઉપખંડ (૪) ઉમેરવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા રાજ્યને નાગરિકોના સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ઉન્નતિ માટે અથવા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે કોઈ વિશેષ જોગવાઈ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી. વધુમાં, સંવિધાન (ત્રાણોત્તરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૫ દ્વારા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫ માં ઉપખંડ-૫ દાખલ કરવામાં આવ્યો, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ અનુચ્છેદમાં અથવા અનુચ્છેદ ૧૮ ના ખંડ (૧) ના ઉપખંડ (જી) માં આવેલ કોઈ બાબત રાજ્યને કાયદા દ્વારા નાગરિકોના સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોના ઉન્નતિ માટે અથવા અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે, જેટલું આવા વિશેષ ઉપખંધો તેમનાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ સાથે સંબંધિત હોય, તેમાં ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, ભલે તે રાજ્ય તરફથી સહાયપ્રાપ્ત હોય કે બિનસહાયપ્રાપ્ત, પરંતુ અનુચ્છેદ ૩૦ ના ખંડ (૧) માં ઉદ્દેખિત લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સિવાય, એવી કોઈ વિશેષ જોગવાઈ કરવાથી અટકાવશે નહીં. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૧૬ નિમણૂક સંબંધિત બાબતોમાં અવસરોની સમાનતા માટે જોગવાઈ કરે છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ, રાજ્યને નાગરિકોના એવા કોઈ પછાત વર્ગના હિતમાં નિમણૂકો અથવા પદોની અનામત માટે જોગવાઈ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જે રાજ્યના મત અનુસાર રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી.

૨૯.૨ જ્યારે પણ કાર્યપાલક આદેશ દ્વારા અથવા વિધાનસભાકીય આદેશથી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિયુક્તિઓ અને પદોમાં અનામતની જોગવાઈ કરતા આદેશો જારી કરવામાં આવ્યા હોય, ત્યારે અનેક વખત આવા આદેશો અથવા આદેશપત્રો વિવિધ વડી અદાલતો અને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યા હતા.

૨૯.૩ બંધારણની કલમ ૧૫ માં ઉપકલમ (૪) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો તે પ્રથમ બંધારણીય સુધારા પહેલાં, મદ્રાસ સરકારે તબીબી મહાવિદ્યાલયોમાં પ્રવેશ માટે રાજ્યની મહાવિદ્યાલયોમાં વિવિધ સમુદાયો માટે બેઠકોની નિશ્ચિત ટકાવારી નક્કી કરતો આદેશ બહાર પાડ્યો હતો, જે મદ્રાસ વડી અદાલત સમક્ષ પડકારનો વિષય બન્યો હતો, અને જે ચુકાદા સામે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિ. સ્મ્. ચંપકમ દોરાયરાજન અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસસી ૨૨૬, ના કેસમાં અપીલ કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૯(૨) અને કલમ ૪૬ ના વ્યાપને ધ્યાનમાં લેતાં, એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે ઉક્ત શાસકીય આદેશમાં કરાયેલ વર્ગીકરણ ધર્મ અને જાતિના આધારે થયેલ હોવાથી તે બંધારણના વિરુદ્ધ છે અને તે કલમ ૨૯(૨) હેઠળ નાગરિકને બાંહેધરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોનું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન બને છે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં વધુમાં એવો પણ નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યાં સુધી બંધારણના ભાગ ૩ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થતું ન હોય ત્યાં સુધી, બંધારણના વિવિધ ઉપબંધો હેઠળ રાજ્યને સોંપવામાં આવેલી વિધાનકારી અને કારોબારી સત્તાઓ તથા મર્યાદાઓને આધીન રહીને, ભાગ ૪ માં નિર્ધારિત રાજ્યના નીતિનિર્દેશક તત્વો અનુસાર રાજ્ય કાર્ય કરે તેમાં કોઈ વાંધો રહી શકતો નથી. ત્યારબાદ સુધારા દ્વારા કલમ ૧૫ ની ઉપકલમ (૪) બંધારણમાં સામેલ કરવામાં આવી, જે રાજ્યને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત નાગરિકવર્ગોના ઉન્નતિ માટે અથવા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના હિત માટે વિશેષ જોગવાઈ કરવા સશક્ત બનાવે છે. અનુગામી બંધારણીય સુધારાને પણ ધ્યાનમાં લેતાં, જેના દ્વારા બંધારણની કલમ ૧૬ માં ઉપકલમ (૪) સામેલ કરવામાં આવી, સ્પષ્ટ થાય છે કે બંધારણની કલમ ૧૫(૪) હેઠળ, ગુજરાતની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના સંદર્ભમાં, સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત

નાગરિકવર્ગોના ઉન્નતિ માટે વિશેષ જોગવાઈ કરીને અનામત અમલમાં મૂકવા રાજ્ય સશક્ત છે, અને બંધારણની કલમ ૧૬(૪) હેઠળ રાજ્યને એવા પછાત નાગરિકવર્ગના હિતમાં, જે રાજ્યના મત મુજબ રાજ્યની સેવાઓમાં પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રતિનિધિત્વ પામેલ નથી, નિયુક્તિઓ અથવા પદોમાં અનામત માટે જોગવાઈ કરવાની સત્તા છે. ઉપરોક્ત મુજબ બંધારણીય યોજનામાં રાજ્યને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ સિવાય, અન્ય કોઈ વર્ગના હિતમાં, વિશેષ કરીને અનામતવિહોણા વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં, અનામત અમલમાં મૂકવા રાજ્યને અન્ય કોઈ સત્તા સોંપવામાં આવી નથી. અનામતવિહોણા વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના ઉન્નતિ માટે વિશેષ જોગવાઈ કરવાની રાજ્યને સત્તા આપે તેવી કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈના અભાવે, વર્ગીકરણના બહાને, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે ઉપલબ્ધ બેઠકોમાંથી ૧૦% તથા રાજ્યની સેવાઓમાં નિયુક્તિઓ અને પદો માટે ૧૦% અમલમાં મૂકતો વટહુકમ સ્વરૂપે કોઈ આદેશ રાજ્ય માટે બહાર પાડવો ખુલ્લો નથી. અનામતવિહોણા વર્ગના ઉમેદવારોમાંથી આર્થિક રીતે પછાત વર્ગના હિતમાં અનામત કરવાની રાજ્યને સત્તા આપે તેવી આવી કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈના અભાવે, એવો વટહુકમ ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળ બાંહેધરી આપવામાં આવેલા સમાનતાના અધિકારનો ભંગ કરે છે. અનામતવિહોણો વર્ગ પોતે જ એક વર્ગ છે અને તે વર્ગનો કોઈ એક ભાગ આર્થિક રીતે નબળો છે એ કારણસર અનામત અમલમાં મૂકવા માટે રાજ્ય વિધાનકારી કાર્યવાહી દ્વારા હોય કે કારોબારી આદેશ દ્વારા, કોઈ આદેશ બહાર પાડી શકતું નથી. સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગને અનામતનો લાભ આપતાં અને કીમી લેયરને દૂર કરતાં આર્થિક માપદંડને પણ ધ્યાનમાં લઈ શકાય. પરંતુ માત્ર એટલા આધારે કે અનામતવિહોણા વર્ગના નાગરિકોના એક વિભાગના લોકો આર્થિક રીતે નબળા છે, તે કારણે રાજ્ય માટે અનામતવિહોણા વર્ગના નાગરિકોના એવા વિભાગ માટે કોઈ અનામત કરવું ખુલ્લું નથી. કારણ કે અનામતવિહોણા વર્ગમાં આવેલા આર્થિક રીતે નબળા વિભાગો અનામતના હેતુ માટે સમાન સ્વરૂપ ધરાવતો સમૂહ રચી શકતા નથી અને આવી અનામત ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળના ઢિગુણ પરીક્ષણની તપાસમાં ટકી શકશે નહીં. વધુમાં, આર્થિક માપદંડ સ્વભાવથી પરિવર્તનશીલ બાબત હોવાથી, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે હકારાત્મક પગલાંના હેતુસર અને રાજ્યની સેવાઓમાં પદો ભરતી કરતી વખતે, તેને કોઈ વર્ગીકરણના આધાર તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં. તેથી, એવો

વટહુકમ, જે પોતે જ આર્થિક માપદંડના આધારે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, અને જે બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળની સમાનતાની જોગવાઈનો ભંગ કરે છે, તેને બંધારણની કલમ ૧૩(૨) ની જોગવાઈના પરિપ્રેક્ષ્યમાં શૂન્ય જાહેર કરવો જરૂરી છે.

૨૯.૪ અરજદારોનો એવો કેસ હોવાથી કે પડકારિત અધ્યાદેશ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઇન્દ્રા સાહ્ની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત ૧૯૯૨ સપ્. (૩) એસસીસી ૨૧૭, ના ચુકાદામાં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતના વિરોધમાં જાય છે, અમે ભારતના બંધારણના કલમ ૧૫(૪) અને ૧૬(૪) હેઠળ પછાત વર્ગના નાગરિકો માટેના અનામત સંબંધિત વિષયક નઝીર કાયદાનો પણ ઉલ્લેખ કરીએ છીએ. ઇન્દ્રા સાહ્ની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત ૧૯૯૨ સપ્. (૩) એસસીસી ૨૧૭, ના કેસમાં થયેલા ચુકાદા પૂર્વે, બંધારણના કલમ ૧૫(૪) હેઠળની જોગવાઈની વ્યાપ્તિ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એમ.આર. બાલાજી અને અન્ય વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મૈસૂર અને અન્ય, અહેવાલિત એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૬૪૯(૧), ના કેસમાં વિચારણા માટે આવી હતી. ઉક્ત કેસમાં, મૈસૂર રાજ્ય દ્વારા પછાત વર્ગ માટે ટેકનિકલ સંસ્થાઓમાં બેઠકો અનામત રાખતા આદેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા. બંધારણના કલમ ૧૫(૧), ૧૫(૪), ૨૯(૨) અને ૩૪૦ હેઠળની બંધારણીય જોગવાઈની વ્યાપ્તિનું વિચારણા કરતી વખતે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ આપીને કે સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણું જાતિના આધાર પર નક્કી કરી શકાય નહીં, ઉક્ત આદેશ રદ કર્યો હતો.

૨૯.૫ જાનકી પ્રસાદ પરિમૂ અને અન્ય વિ. જે. અને કે. રાજ્યના પ્રકરણમાં, જેનો અહેવાલ એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૯૩૦(૧) માં નોંધાયેલ છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે બંધારણની કલમ ૧૬(૪) હેઠળ સામાજિક અને શૈક્ષણિક પછાતપણાના સંદર્ભમાં “નાગરિકોના પછાત વર્ગ” શબ્દ, અભિવ્યક્તિ અને તે શબ્દોના અર્થનું અર્થઘટન કર્યું હતું. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર શૈક્ષણિક પછાતપણું અથવા સામાજિક પછાતપણું, પોતાના બળે, નાગરિકોના કોઈ વર્ગને પછાત બનાવતું નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું

હતું કે એવા વર્ગનો સભ્ય ગણાવવા માટે વ્યક્તિ શૈક્ષણિક રીતે અને સામાજિક રીતે બંને રીતે પછાત હોવી આવશ્યક છે.

૨૯.૬ મુદ્દા ક્રમાંક ૨ અને ૪ સંબંધિત તેમની દલીલના સમર્થનમાં કે સમૂહની ઓળખ માટે આર્થિક માપદંડ માપદંડ બની શકે છે, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે કે.સી. વસંત કુમાર અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, અહેવાલિત ૧૯૮૫ (સપ્) એસ.સી.સી. ૭૧૪, ના કેસમાં આપેલા ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે બે પ્રશ્નો અંગે વ્યાપકપણે વિચારણા કરી હતી, એટલે કે, (૧) અનામતના હેતુસર પછાત વર્ગોની ઓળખ કેવી રીતે કરવી અને (૨) અનામતોની પરવાનગીપાત્ર મર્યાદા કેટલી હોવી જોઈએ. પ્રશ્ન ક્રમાંક ૧નો જવાબ આપતાં, વિવિધ અવલોકનો અને દિશાનિર્દેશો સિવાય, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનું મત એવું હતું કે આર્થિક માપદંડ જાતિ-આધારિત રચનાના નાશની દિશામાં એક મહત્વપૂર્ણ પગલું સમકાલીન રીતે બની શકે. અનામતની મર્યાદા અંગે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અનામત ૫૦%થી વધુ ન હોવી જોઈએ. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, મત ક્રમાંક ૨માં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

(૨) સાધન કસોટી, એટલે કે આર્થિક પછાતપણાની કસોટી, ઉપરોક્ત (૧) માં દર્શાવેલ અવધિ પછી અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે પણ લાગુ કરવી જોઈએ. તે આવશ્યક છે કે વંચિત સમાજના વિશેષાધિકૃત વર્ગને અનિશ્ચિત સમયગાળા સુધી પ્રાધાન્ય આધારિત લાભો પર એકાધિકાર જમાવવાની મંજૂરી આપવામાં ન આવે.

૨૯.૭ ઉક્ત અભિપ્રાય ક્રમાંક ૨ નો ઉલ્લેખ કરતાં, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અનામત વિનાની શ્રેણીઓના વર્ગમાં નબળા વર્ગોના સમૂહની ઓળખ કરવા માટે આર્થિક માપદંડ માપદંડ બની શકે છે.

૨૯.૮ ઇન્દ્રા સાહની અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં, જે ૧૯૯૨ (૩) એસ.સી.સી. ૨૧૭ માં અહેવાલિત છે અને જે લોકપ્રિય રીતે મંડલ કમિશન કેસ તરીકે ઓળખાય છે, તેમાં ૯ ન્યાયાધીશોની વિશેષ ખંડપીઠે

ભારતના સંવિધાનની કલમો ૧૪ અને ૩૨ હેઠળના સંવિધાનિક આદેશના સંદર્ભમાં સંવિધાનની કલમો ૧૫(૪) અને ૧૬(૪) હેઠળના આરક્ષણના વ્યાપ અંગે વિસ્તૃત રીતે વિચારણા કરી હતી. વિવિધ પ્રશ્નો વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયા હતા, જેના વિશે માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ બી.પી. જુવન રેડ્ડી દ્વારા લખાયેલ બહુમતીના ચુકાદામાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેમાંથી એક પ્રશ્ન, જે હાલના કેસના હેતુ માટે સંબંધિત હતો, પ્રશ્ન ક્રમાંક ૪(એ) હતો, જેનો સાર એવો હતો કે શું પછાત વર્ગોની ઓળખ માત્ર અને માત્ર આર્થિક માપદંડોના સંદર્ભથી જ કરી શકાય. પ્રશ્ન ક્રમાંક ૪(બી) એવો હતો કે શું જાતિને સંપૂર્ણપણે અવગણીને માત્ર વ્યવસાય-સહ-આવક જેવા માપદંડના આધારે પછાત વર્ગોની ઓળખ માટે કોઈ માપદંડ વિકસાવી શકાય. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રશ્ન ક્રમાંક ૪(એ) નો જવાબ આપતાં નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

“(એ) શું સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગોની ઓળખ માત્ર અને માત્ર આર્થિક માપદંડના સંદર્ભથી જ કરી શકાય ?

૭૯૯. પ્રશ્ન ક્રમાંક ૩ હેઠળ થયેલી ચર્ચામાંથી એવું અનુસરિત થાય છે કે પછાત વર્ગનું નિર્ધારણ માત્ર અને વિશિષ્ટ રીતે આર્થિક માપદંડના આધારે કરી શકાય નહીં. સામાજિક પછાતપણાં સાથે અને તેના ઉપરાંત તે એક વિચારણા અથવા આધાર બની શકે, પરંતુ તે ક્યારેય એકમાત્ર માપદંડ બની શકતું નથી. આ જ દૃષ્ટિકોણ આ અદાલતે સર્વત્ર સ્વીકાર્યો છે અને અમે સવિનય તે સાથે સંમત છીએ.”

૨૯.૯ ઉક્ત ચુકાદામાં, ૯ માનનીય ન્યાયાધીશો પૈકી ૮ માનનીય ન્યાયાધીશોનો અભિપ્રાય એકસરખો હતો અને એક માનનીય ન્યાયાધીશ દ્વારા ભિન્નમતિનો ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં આરક્ષણના ટકા-પ્રમાણની હદનો પ્રશ્ન પણ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) હેઠળના આરક્ષણના સંદર્ભમાં પ્રશ્ન ૬(એ) અને (બી) હેઠળ વિચારવામાં આવ્યો હતો અને તેનો ઉત્તર એવો આપવામાં આવ્યો હતો કે અનુચ્છેદ ૧૬ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ કલ્પાયેલ

આરક્ષણ ૫૦%થી વધુ ન હોવું જોઈએ. બહુમતીના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૮૦૯ અને ૮૧૦ નીચે મુજબ છે:

“૮૦૯. ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી જે અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ ઉપજે છે તે એ છે કે અનુચ્છેદ ૧૬ ની કલમ (જ) માં પરિકલ્પિત આરક્ષણ ૫૦% થી વધુ ન હોવું જોઈએ.

૮૧૦. જ્યારે ૫૦% નિયમ રહેશે, ત્યારે આ દેશ અને તેની પ્રજાની મહાન વૈવિધ્યતામાં અંતર્નિહિત કેટલીક અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને વિચારણાની બહાર ન મૂકી દેવું જરૂરી છે. એવું બની શકે છે કે દૂરદરાજ અને દૂરવર્તી વિસ્તારોમાં વસવાટ કરતી વસ્તીને, રાષ્ટ્રીય જીવનના મુખ્ય પ્રવાહથી બહાર હોવાના કારણે અને તેમને વિશિષ્ટ તથા લક્ષણાત્મક એવી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ભિન્ન રીતે વર્તવાની જરૂર પડે; આ કડક નિયમમાં કેટલીક છૂટછાટ આપવી અનિવાર્ય બની શકે. આમ કરતાં અત્યંત સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે અને તેના માટે વિશેષ પ્રકરણ સ્થાપિત થવું જોઈએ.”

આથી, સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત

અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સામાજિક પછાતપણું નક્કી કરવા માટે આર્થિક માપદંડ માપદંડ બની શકતું નથી. વધુમાં, અનામતના ટકાવારીના મર્યાદા સંબંધે પણ, ઉપરોક્ત ચુકાદાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અનામત ૫૦% થી વધુ થઈ શકતી નથી અને ૫૦% જ નિયમ રહેશે. ઉપરોક્ત પરિચ્છેદમાં ઉલ્લેખિત મુજબ, માત્ર કેટલીક અસાધારણ પરિસ્થિતિઓમાં જ થોડું શિથિલીકરણ કરીને કંઈક ભિન્નતા લાવવા માટે અપવાદ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. કારણ કે અમને અનામતને ૫૦% થી વિચલિત કરવા માટે તેવી કોઈ અસાધારણ પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી, તેથી અમે ઠરાવીએ છીએ કે પડકારાચેલ વટહુકમના બળે ૫૦% થી વધુ આપવામાં આવેલી અનામત પણ ટકી શકતી નથી.

૨૯.૧૦ તેમ છતાં, શ્રી ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે અમને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પરથી અવગત કરાવ્યા અને રજૂ કર્યું કે, ઉક્ત ચુકાદો ૩૧.૧૨.૧૯૮૦ના રોજ મંડલ કમિશનની અહેવાલની રજૂઆત સમયે પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો તરીકે કુલ ૩૭૪૩ જેટલી જાતિઓને માન્યતા આપવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂ કર્યું કે ત્યારપછી ૩૬ વર્ષનો વધુ સમય વીતી ગયો હોઈ, હવે નવી પ્રથા, પદ્ધતિઓ અને માપદંડો અપનાવવાનો સમય આવી ગયો છે અને રામ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત (૨૦૧૫) ૪ એસ.સી.સી. ૬૯૭ ના મામલામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જે રીતે નિરીક્ષણ કર્યું છે તે મુજબ પછાત વર્ગની જાતિ-કેન્દ્રિત વ્યાખ્યાથી દૂર જવું જરૂરી છે. રામ સિંહ (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, ભલે જાતિ કોઈ સામાજિક જૂથની પછાતપણાની સરળ નિર્ધારણ માટે અગત્યનો અને ભિન્નતાદર્શક પરિબળ હોઈ શકે, તેમ છતાં માત્ર જાતિના આધારે કોઈ જૂથને પછાત તરીકે ઓળખવામાં આવે તેને સર્વોચ્ચ અદાલતે નિયમિત રીતે નિરોત્સાહિત કર્યું છે. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે, જે સામાજિક જૂથો સર્વાધિક હકદાર ગણાવા યોગ્ય હોય, તે બાબત અનિવાર્ય રીતે સતત વિકાસનો વિષય હોવી જોઈએ. પછાતપણાની જાતિ-કેન્દ્રિત વ્યાખ્યાથી દૂર જઈ નવી પ્રથાઓ, પદ્ધતિઓ અને માપદંડો સતત વિકસાવવામાં આવવા જોઈએ. માત્ર આ જ રીતે સમાજમાં નવેસરથી ઉભરી આવતાં એવા જૂથોને માન્યતા આપી શકાશે કે જેઓ ઉપશમાત્મક નિર્ધારણની જરૂરિયાત ધરાવતા હોય. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા ઉપરોક્ત રીતે કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતના સંદર્ભમાં, અમારો એવો મત છે કે બંધારણના મૂળ દસ્તાવેજમાં કોઈ સુધારા ના હોય ત્યારે આવી રજૂઆતો સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા બંધનકારક સિદ્ધાંતના સ્વભાવને ધ્યાનમાં લેતા, આ બાબત સ્વીકારવા સિવાય અમારે અન્ય કોઈ વિકલ્પ નથી કે આર્થિક માપદંડ અનામત અમલમાં મૂકવાનો આધાર બની શકે નહીં. નોંધવા જેવું છે કે જ્યારે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ નાગરિકોના સામાજિક અને આર્થિક રીતે પછાત વર્ગના નિર્ધારણ માટે આર્થિક માપદંડ એકમાત્ર આધાર બની શકતો નથી, ત્યારે સમાન રીતે એવું પણ સ્વીકારી શકાય નહિ કે પ્રતિવાદી-રાજ્ય દ્વારા અપનાવાયેલો એવો માપદંડ અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને

શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને સેવાઓમાં ૧૦% અનામતના ફાળવણીના અમલ માટે છે. અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ લાભનો વિસ્તાર કરવા માટે જે બાબત માપદંડ તરીકે સ્વીકારી શકાય નહિ, તે જ તર્કની પૂરી શક્તિ સાથે સમાન રીતે એવી કોઈપણ બીજી શ્રેણી ઉપર પણ લાગુ પડે છે, જેના માટે અનામત અમલમાં મૂકવાની માંગ કરવામાં આવે છે.

૨૯.૧૧ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા વધુમાં કરાયેલ દલીલ એવી છે કે પ્રશ્નાધીન અધ્યાદેશ ભારતના સંવિધાનના કલમ ૩૮, ૩૯(બી) અને ૪૬ હેઠળ નિર્ધારિત રાજ્યની નીતિના નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોમાં પ્રતિપાદિત સાંવિધાનિક તત્વદર્શનને અમલમાં મૂકવા માટે જારી કરવામાં આવ્યો છે, જે અન્ય બાબતો ઉપરાંત રાજ્યને સમાજના નબળા વર્ગોના આર્થિક સશક્તિકરણ માટે પગલાં લેવા ફરજ પાડે છે. પરંતુ આ સંદર્ભે નોંધવું પ્રાસંગિક છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિ. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૩૨૬૨, ના કેસમાં, ૩૩% સંસ્થાગત અનામત સાથે વિષયવાર ૫૦% અનામત અને પર્સેન્ટાઈલ પદ્ધતિના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતાં તથા અનામત અને પ્રવેશના સ્ત્રોત વચ્ચે ભેદ દર્શાવતા, પરિષ્કેદ પર અને ૫૩ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“પર. ભારતના બંધારણની પ્રસ્તાવના, તેના એક હેતુ તરીકે, ‘અમે ભારતના લોકો’ માટે વ્યક્તિની ગૌરવતા તથા રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતાની ખાતરી આપતી બંધુતાને સુરક્ષિત કરે છે. અનામત, જો તે સ્થાપક પિતૃઓએ અમને આપેલા અને ભારતના લોકોએ સ્વીકારેલા બંધારણ દ્વારા જ સુરક્ષિત ન કરવામાં આવી હોય, તો તે બંધુતા, એકતા અને અખંડિતતા તથા વ્યક્તિની ગૌરવતાનો ઉપહાસરૂપ ભંગ છે. રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક તત્વો અંગે વિચાર કરતી વખતે, ઘણીવાર કલમ ૪૧ અને ૪૭ને અવગણીને કલમ ૪૬નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. કલમ ૪૧ રાજ્ય પર અન્ય બાબતો સાથે કામ કરવાનો અધિકાર અને શિક્ષણનો અધિકાર સુનિશ્ચિત કરવા માટે અસરકારક જોગવાઈ કરવાની ફરજ મૂકે છે. એકના હિતમાં આપવામાં આવતી કોઈપણ અનામત, અનામત જેટલી હદ

સુધી, અન્ય લોકોના કામ કરવાનો અને ભણવાનો અધિકાર પર અતિક્રમણ છે. કલમ ૪૭ જાહેર આરોગ્યના સુધારાને રાજ્યની પ્રાથમિક ફરજોમાંની એક તરીકે માન્યતા આપે છે. જાહેર આરોગ્યનો સુધારો શ્રેષ્ઠ ડોક્ટરો, નિષ્ણાતો અને અતિ-નિષ્ણાતો ઉપલબ્ધ થવાથી થઈ શકે છે. તબીબી વિજ્ઞાનમાં સ્નાતક-પૂર્વ સ્તર શિક્ષણનું પ્રાથમિક અથવા મૂળભૂત સ્તર છે, જ્યાં અનામતને સમાજના નબળા વર્ગો પ્રત્યે રાજ્યની સામાજિક ફરજના નિર્વહ તરીકે સમજી શકાય. આની આગળ, અનામત રાજ્યની પ્રાથમિક ફરજના નિર્વહથી પાછું વળવું અથવા ભટકવું બને છે. સૌથી નીચલા અથવા પ્રાથમિક પાયાના સ્તરે માન્ય અનામત, ઓછા અવસરો ધરાવતા લોકોને રક્ષણાત્મક પ્રોત્સાહન વિના અન્ય લોકોના સ્તર સુધી પહોંચી શકતા ન હોવાથી, તેમને ત્યાં સુધી લાવી સમાજની મુખ્ય પ્રવાહમાં સમાવી લેવા દિશામાં એક પગલું છે. એકવાર એવું થઈ જાય પછી, રક્ષિત વર્ગોના પોતાનાં હિતમાં તે રક્ષણ પાછું ખેંચવાની જરૂર રહે છે, જેથી તેઓ લાકડીઓનો ટેકો છોડીને પોતાના પગે ઊંચા પાયાના સ્તરો પર ચઢવાની શક્તિ વિકસાવે અને આત્મવિશ્વાસ અનુભવે. પ્રાથમિક સ્તરથી આગળ અનામતનું રક્ષણ ધકેલવું એ મોટા માનસોની એવી ઈચ્છાનો દ્રોહ છે કે અપંગોને સદાકાળ અપંગ જ રાખવામાં આવે. રબિન્દ્રનાથ ટાગોરની સ્વતંત્ર ભારતની કલ્પના ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ થઈ શકતી નથી જ્યાં સુધી “જ્ઞાન મુક્ત છે” અને “અવિરત પ્રયત્ન તેના હાથોને પરિપૂર્ણતા તરફ લંબાવે છે”. ભારતના લોકોએ પોતાને બંધારણ અર્પણ કર્યા પછી આશરે પાવ સદી બાદ, મૂળભૂત ફરજો વિષયક એક અધ્યાય બંધારણમાં સામેલ કરવામાં આવ્યો. કલમ ૫૧એ માં વ્યાખ્યાયિત મૂળભૂત ફરજો, જેમ મૂળભૂત અધિકારો અદાલતના લેખ દ્વારા અમલમાં મુકાવી શકાય છે તેમ અમલપાત્ર બનાવવામાં આવી નથી, પરંતુ આ વાત અવગણવી શક્ય નથી કે ભાગ ૪એ – કલમ ૫૧એ માં ‘ફરજો’ પહેલાં એ જ ‘મૂળભૂત’ શબ્દ છે, જે શબ્દ બંધારણના સ્થાપક પિતૃઓએ ભાગ ૩ માં ‘અધિકારો’ પહેલાં મૂક્યો હતો. ભારતનો દરેક નાગરિક વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિકોણ અને માનવતાવાદનો વિકાસ કરવા માટે મૂળભૂત રીતે બાધ્ય છે. તે વ્યક્તિગત અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિના તમામ ક્ષેત્રોમાં શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્નશીલ રહેવાની મૂળભૂત ફરજ હેઠળ બંધાયેલો છે, જેથી રાષ્ટ્ર સતત

પ્રયત્ન અને સિદ્ધિના ઊંચા સ્તરો સુધી ઉન્નત થતું રહે. રાજ્ય એટલે તમામ નાગરિકોનું સમૂહરૂપે સ્થાન પામેલું સ્વરૂપ, અને તેથી કલમ ૫૧એ રાજ્ય પર સ્પષ્ટ રીતે કોઈ મૂળભૂત ફરજ ન મૂકતી હોવા છતાં, હકીકત એ જ રહે છે કે ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ રાજ્યની સામૂહિક ફરજ છે. કોઈપણ અનામત, બંધારણીય કસોટી પર ટકાઉ હોવા ઉપરાંત, માન્ય થવા માટે વાજબી પણ હોવી જ જોઈએ. વાજબીપણું આંકતાં ધ્યાનમાં લેવાનાં પરિબલોમાંનું એક એ રહેશે કે અનામતનું સ્વરૂપ અને પરિમાણ રાષ્ટ્રને સતત વધુ ઊંચા સ્તરે ઉન્નત થવા સક્ષમ બનાવતાં શ્રેષ્ઠતાના પરમ લક્ષ્યની સિદ્ધિને અટકાવશે કે વેગ આપશે. વૈશ્વિકીકરણના યુગમાં, જ્યાં સમગ્ર રાષ્ટ્રને ટકી રહેવા માટે વિશ્વના અન્ય રાષ્ટ્રો સાથે સ્પર્ધા કરવી પડે છે, ત્યાં શ્રેષ્ઠતાને અવાજબી રીતે બાજુએ મૂકી શકાતી નથી અને નિશ્ચિતપણે તેને સંપૂર્ણપણે સમર્પિત પણ કરી શકાતી નથી. મૂળભૂત ફરજો ભલે અદાલતના લેખ દ્વારા અમલપાત્ર ન હોય, તેમ છતાં તેઓ બંધારણીય અને કાનૂની પ્રશ્નોની વ્યાખ્યામાં મૂલ્યવાન માર્ગદર્શન અને સહાય પૂરી પાડે છે. શંકા અથવા વિકલ્પની પરિસ્થિતિમાં, કલમ ૫૧ –એ દ્વારા વ્યક્ત થયેલી જનઈચ્છા માત્ર પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે જ નહીં પરંતુ અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવનાર રાહતની રચના અથવા ઘડતર માટે પણ માર્ગદર્શક બની શકે છે. મૂળભૂત ફરજોના બંધારણીય અધિનિયમનને જો કોઈ અર્થ આપવો હોય, તો અદાલતો દ્વારા તેનો ઉપયોગ બંધારણીય મૂલ્યોથી ભટકતી રાજ્યની કાર્યવાહીને અટકાવવા માટે, ભલે તે અપ્રિય નિયંત્રણરૂપ હોય, એક સાધન તરીકે થવો જોઈએ. નિષ્કર્ષ

૫૩. ઉપરોક્ત ચર્ચાનો સાર એ છે કે સંસ્થાગત અનામતને બંધારણ અથવા બંધારણીય સિદ્ધાંતોનો આધાર મળતો નથી. તે જ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓએ ત્યાં જ વધુ અભ્યાસ કરવો હોય ત્યારે સુવિધા, યોગ્યતા અને શૈક્ષણિક વાતાવરણની પરિચિતતા જેવા આધારો પર કોઈક હદ સુધી પ્રાધાન્ય આપવું અનુમેય છે. આપું પ્રાધાન્ય વાજબી હોવું જોઈએ અને અતિશય ન હોવું જોઈએ. આ પ્રાધાન્ય પ્રતિભા અને સમાનતાના નિયમથી અતિશય અથવા મહત્વપૂર્ણ વિમુખતા કર્યા વિના નિર્ધારિત થવું જોઈએ. તેને મર્યાદામાં જ રાખવું જોઈએ. લઘુત્તમ ધોરણોને એટલા શિથિલ કરી

શકાય નહિ કે તે વ્યવહારમાં લગભગ અસ્તિત્વહીન બની જાય. અનુસ્નાતક સ્તરે આવું સીમિત સંસ્થાગત પ્રાધાન્ય સહનશીલ ગણાય, પરંતુ તેનાથી પણ ઊંચા સ્તરે, જેમ કે અતિ-વિશિષ્ટતા સ્તરે, તે અસહ્ય બની જાય છે. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. જેવી રાષ્ટ્રીય મહત્વની સંસ્થાઓના પ્રસંગે પ્રતિભાને નષ્ટ કરનાર કોઈપણ પ્રકારની અનામત અથવા પ્રાધાન્યને પ્રોત્સાહન આપવાના વિરોધમાં વધારાના વિચારણાત્મક પરિબળો પણ પ્રાસંગિક બને છે. તબીબી શિક્ષણના પ્રારંભિક તબક્કે, એટલે કે સંસ્થામાં પ્રવેશ મેળવવા માટેના સ્નાતક સ્તરે, વાજબી અનામત અથવા પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે તે સમજણ બહારનું નથી. એ ભૂલવામાં ન આવવું જોઈએ કે એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ના તબીબી સ્નાતકો ‘સ્થાનિક ભૂમિના પુત્રો’ નથી. તેઓ સમગ્ર દેશમાંથી આવે છે. તેમનું દિલ્હી સાથે કોઈ મૂળભૂત સ્થાનિક જોડાણ નથી. કોઈપણ ધોરણે — સામાજિક, આર્થિક, પ્રાદેશિક અથવા શારીરિક — તેઓ સમાજના પછાત કે નબળા વર્ગોમાં આવતા નથી. તેઓને સંસ્થામાં પ્રવેશ તે કારણે મળ્યો કે તેમણે સર્વભારતીય સ્તરની સ્પર્ધામાં, જેમાં હજારો ઉમેદવારો ભાગ લે છે પરંતુ તેમાંના માત્ર આશરે ૪૦ જેટલા જ પસંદ થાય છે, ઉત્તમતા દર્શાવી અને સાબિત કરી હતી. સર્વભારતીય પ્રતિભાના આધારે રાષ્ટ્રીય મહત્વની અગ્રણી સંસ્થામાં તેમને પ્રવેશ મળ્યો છે, તેનાથી તેમના મનમાં આત્મસંતોષની ગાઢ ભાવના જન્મવી જોઈએ નહીં. તેમને વધુ ઊંચી કક્ષાની ઉત્તમતા હાંસલ કરવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. અન્યથા, એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. જેવી અગ્રણી સંસ્થામાં તેમના સતત અસ્તિત્વ માટે કોઈ ચુકિત નહીં રહે. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.માં, જ્યાં શ્રેષ્ઠ શિક્ષકો, શ્રેષ્ઠ તબીબી સેવાઓ, આધુનિકતા, સંશોધન સુવિધાઓ અને માળખાગત સગવડો સાથે અભ્યાસ માટેની શ્રેષ્ઠ સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ છે, ત્યાં દેશના ખૂણેખાંચેરેથી પસંદ થયેલા શ્રેષ્ઠ પ્રવેશાર્થીઓ સર્વભારતીય સ્તરે સર્વોત્તમ સ્નાતકો તરીકે બહાર આવવા જોઈએ. અમને સમજાતું નથી કે સંસ્થાના દ્વાર પર પ્રવેશ સમયે દેશના શ્રેષ્ઠ ગણાયેલા લોકો, સંસ્થામાં થોડાં વર્ષો વિતાવ્યા પછી, કેમ એવી નીચી કક્ષાએ પહોંચી જાય છે કે તેઓ સ્પષ્ટપણે શ્રેષ્ઠ રહેતા નથી, સારા પણ રહેતા નથી. તેઓ બંધારણીય રીતે અનામત વર્ગોમાં

આવતા ઉમેદવારો કરતાં પણ પાછળ રહી જાય છે અને છતાં પણ પોતાની તરફેણમાં રચાયેલ કૌશલ્યસભર અનામતના કારણે તેઓ ઉપરચડિયાતો લાભ મેળવી ઈચ્છનીય વિષયક્ષેત્રોનો દાવો કરે છે. અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીમાંથી તર્કસંગત રીતે એક જ કારણ બહાર આવે છે કે તે જ સંસ્થામાં અનુસ્નાતક બેઠકો મળશે તેવી ખાતરી હોવાને કારણે ઉત્તમતા જાળવવાનો ઉમંગ ખોવાઈ જાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં અભ્યાસલાલસા ઓછી થઈ જાય છે. શિક્ષણ આપનારાઓને પણ એવું લાગે છે કે તેમની ગેરગંભીરતા તેમના ભણાવવામાં આવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે કોઈ ફરક પેદા નહીં કરે. જો આવું હોય, તો સ્નાતક અભ્યાસ પૂર્ણ કરીને અનુસ્નાતક અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ મેળવવાના તબક્કે તેઓએ પોતાના કરતાં વધુ યોગ્ય, અને ઘણાં વધુ યોગ્ય, ઉમેદવારો માટે જગ્યા છોડવી જોઈએ તે માટે કોઈ કારણ કેમ ન હોય? એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. અનુસ્નાતક પ્રવેશ માટે એક સામાન્ય પ્રવેશ પરીક્ષા લે છે અને યોજે છે, જેમાં એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ના સ્નાતકો અને સમગ્ર દેશના સ્નાતકો ભાગ લે છે અને સર્વ માટે સમાન ધોરણોથી તેમની કસોટી થાય છે. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ના વિદ્યાર્થીઓ આ હરીફાઈમાં પાછળ રહી જાય છે, છતાં પોતાની તરફેણમાં ગોઠવાયેલ કુશળ અનામતના કારણે તેઓને વિજેતા જાહેર કરવામાં આવે છે. જે કોઈ અનામતનું સમર્થન કરે, તેણે અનામત, તેની વ્યાપ્તિ અને પાત્રતા-પરિમાણોને ટકાવી શકે તે માટે ન્યાયતંત્રની તાલીમ પામેલા નિષ્પક્ષ મનને સંતોષી શકે તેટલી પૂરતી સામગ્રી અભિલેખ પર મૂકવી જ જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં એવી કોઈ સામગ્રી સંસ્થા દ્વારા કે એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન દ્વારા અભિલેખ પર મૂકવામાં આવી નથી. દિલ્હી વડી અદાલતે નોંધેલા તથ્યો, જેને દિલ્હી વડી અદાલતની ખંડપીઠ માટે બોલતા માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ સુવ્યવસ્થિત રીતે વ્યક્ત કર્યા છે, તે આવા અનામતની મનસ્વીતા અને તેથી તેની અસહ્યતાને સ્પષ્ટ દર્શાવે છે. આ નિર્ણય મનન, તર્ક અને નિષ્પક્ષતા વિના, આંદોલનજન્ય દબાણનું પરિણામ હતો. અભિલેખ પર એવી કોઈ સામગ્રી મૂકવામાં આવી નથી કે જે બતાવે કે જો સંસ્થાના સ્નાતકોને અનુસ્નાતક બેઠકો મેળવવા સર્વભારતીય સ્પર્ધાનો સામનો કરવો પડે, તો તેમને એકેય બેઠક નહીં મળે અથવા અન્ય

વિશ્વવિદ્યાલયોની નીતિઓને કારણે તેમને અત્યંત મર્યાદિત તકો મળશે. એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ની સંસ્થાગત અનામત નીતિએ જેમ પ્રતિભાને બલિયદાવી છે, તેનાથી એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ના પાયામાં રહેલી ઊંચી આશાઓ ખોટી સાબિત થાય છે. કોઈ સુસ્થ અને સમજદાર મન એ સ્વીકારી શકે નહીં કે ૧૫-૨૦% ગુણ મેળવનારાઓને પાસ જાહેર કરવામાં આવે, તેઓ કતાર પાર કરીને ૬૦-૭૦% ગુણ મેળવનારાઓથી ઉપર સ્થાને બેસાડવામાં આવે, અને તે પણ એવા અભ્યાસક્રમમાં, જ્યાંથી તેઓ માનવજીવનને ઘેરી રહેલા ભયંકર અને જટિલ જોખમો સામે લડવા યોગ્ય જાહેર થશે. શું ઓછા કાર્યક્ષમ અનુસ્નાતક અથવા વિશેષજ્ઞ તબીબ સમાજ માટે આશીર્વાદરૂપ થશે? જ્યારે પ્રતિભાશાળી ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે માનવજીવન શું એટલું સસ્તુ છે કે તેને મધ્યમક્ષમ લોકોના હવાલે સોંપી દેવું? જો તેનો જવાબ હા હોય, તો અમે રાષ્ટ્રના આરોગ્યની જડો કાપી રહ્યા છીએ અને સમાનતાના અધિકારને તેના અર્થથી વંચિત કરી રહ્યા છીએ. અમને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કોઈ સંકોચ નથી, અને તે રીતે વડી અદાલતની ખંડપીઠ સાથે સહમત છીએ, કે સંસ્થાગત ઉમેદવારો માટે ૩૩% બેઠકો અનામત રાખવી એ હકીકતમાં વિષયોના સંદર્ભે ૧૦૦% અનામત હતી. વિશેષતા-વહેંચણીમાં કુલ ૩૩% થી વધુ ન જતી ૫૦% અનામત સાથે, ૬૫ પર્સેન્ટાઈલ સાથે સંકલિત આ પદ્ધતિ — એક જટિલ રીત, જેના વાસ્તવિક અમલનું પ્રદર્શન સુનાવણી વખતે પક્ષકારોના માનનીય પરિષ્ઠ વડીલોએ પણ સ્પષ્ટપણે અમારી સમક્ષ કરી બતાવવામાં પોતાની અસમર્થતા સ્વીકારી હતી — આત્મમગ્ન ચાલાકી અને પ્રતિભામાં નબળા પરંતુ સંખ્યાબળમાં શક્તિશાળી વિદ્યાર્થીઓને લાડ લડાવવાની પ્રગાઢ રાજનીતિ છે. તેના ન્યાયીકરણ માટે કોઈ સંબંધિત પુરાવા વિનાની સંસ્થાગત સતતતા આધારિત આવી અનામત અસંવિધાનિક છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે, અને તેથી તેને રદ કરવી જ પડશે. પ્રતિભા-વિરોધી આ વિવાદિત અનામત અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળની ક્લિંગુણી કસોટી પૂર્ણ કરતી નથી. સામાન્ય પ્રવેશ પરીક્ષા આપી લીધા પછી એવી કોઈ બુદ્ધિગ્રાહ્ય ભિન્નતા રહેતી નથી જે સંસ્થાગત ઉમેદવારોને અન્યથી જુદા પાડે; અને આવી અનામત દ્વારા એ.આઈ.આઈ.એમ.એસ.ના હેતુઓ સાથે પ્રાપ્ત થનાર કોઈ ચુક્તિસંગત

સંબંધ પણ નથી. શું અદાલત આવી અનામતને ટકાવી શકે અને માન્ય રાખી શકે? ‘ન્યાય એ દરેક મનુષ્યને તેનું યોગ્ય આપવાની નિષ્ઠાવાન અને અવિરત ઈચ્છા છે. કાનૂનના ઉપદેશો આ છે: સન્માનપૂર્વક જીવન જીવવું, અન્ય કોઈ મનુષ્યને ઈજા ન પહોંચાડવી, અને દરેક મનુષ્યને તેનું યોગ્ય આપવું’ — એમ જસ્ટિનિયનએ કહ્યું હતું. દરેકને તેનું યોગ્ય આપવું, જે ન્યાયના મૂળ તત્વોમાંનું એક છે, તે સમાનતાના અધિકારમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. પ્રતિભાવાદ ઉપર મધ્યમતાવાદને સ્થાન આપવું ન્યાયના મૂળ પર ઘા કરે છે અને સમાનતાના અધિકારને આહત કરે છે. અનામત અથવા વર્ગીકરણના રૂપમાં આપાતો રક્ષણાત્મક આધાર અથવા ટેકો અનુચ્છેદ ૧૪ની કસોટી પર ખરો ઉતરવો જ જોઈએ. લાભાર્થીઓના કોઈ વર્ગ પ્રત્યેનો અતિઉદાર અભિગમ, જો તેનો પરિણામ બીજા વ્યક્તિના શિક્ષણના અધિકારના વિનાશરૂપ બને, વિશેષ કરીને પ્રતિભાશાળીને ધકેલી મધ્યમક્ષમને ઉપર લાવવાથી, તો તે આપણા સ્થાપક પિતાઓએ બંધારણના આ મહાન દસ્તાવેજની રચના કરતી વખતે રાખેલી આશાને ખોટી ઠરાવે છે અને તેથી તેને ધરાશાયી થવું જ પડે. પ્રતિભાશાળી મનુષ્યને તેના યોગ્ય હકથી, ભલે અલ્પ પ્રમાણમાં પણ, વંચિત કરનાર કોઈ નિયમ બંધારણની મદદ સિવાય ટકી શકે નહીં; એવી પરિસ્થિતિઓમાંની એક એ છે કે જ્યાં આવી વંચિતતા પોતે જ સમાનતા સિદ્ધ કરે, અને તે પણ તર્ક, વાજબીપણું અને વંચિતતાના આધારભૂત હેતુ સાથેના યુક્તિસંગત સંબંધની કસોટીઓ પૂર્ણ કરવાની શરતે.”

૨૯.૧૨ ઈન્દ્રા સાહનેય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં આપેલ અને (૨૦૦૦) ૧ એસ.સી.સી. ૧૬૮ માં અહેવાલિત ચુકાદામાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ફકરા ૬૪ અને ૬૫ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૬૪. ભારતના સંવિધાનની પ્રસ્તાવના સમાનતાના સિદ્ધાંતને આપણા સંવિધાન માટેના મૂળભૂત તત્ત્વ તરીકે ભારપૂર્વક રજૂ કરે છે. કેશવાનંદ ભારતી વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા (૧૯૭૩) ૪ એસ.સી.સી. ૨૨૫ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૧૪૬૧) માં એવો નિર્ણય કરવામાં

આવ્યો હતો કે સંવિધાનમાં થયેલા તેવા સુધારાઓ પણ, જે સંવિધાનના મૂળભૂત માળખાને આઘાત પહોંચાડે, તેઓ મૂળભૂત માળખાની દૃષ્ટિએ અધિકારાતીત ગણાશે. સિકરી, સી.જે. એ સંવિધાનની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત મૂળભૂત લક્ષણો પર ભાર મૂક્યો અને જણાવ્યું કે સંવિધાનિક યોજનામાંથી અનુમાનિત કરી શકાય તેવા અન્ય મૂળભૂત લક્ષણો પણ હતા (એસ.સી.સી. નો પરિષેદ ૫૦૬-એ) : (એ.આઈ.આર. નો પરિષેદ ૫૨૩). સમાનતા આપણા સંવિધાનની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત મૂળભૂત લક્ષણોમાંનું એક હતું. શેલટ અને ગ્રોવર, જે.જે. એ પણ પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત મૂળભૂત અધિકારોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તેમણે ખાસ કરીને સમાનતાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો (એસ.સી.સી. ના પરિષેદો ૫૨૦ અને ૫૩૫-એ) : (એ.આઈ.આર. ના પરિષેદો ૫૩૭ અને ૫૫૨). હેગડે અને શેલટ, જે.જે. એ પણ પ્રસ્તાવનાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો (પરિષેદો ૬૪૮, ૬૫૨) : (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. ના પરિષેદો ૬૬૪, ૬૬૮). રે, જે. (જેમ તેઓ તે સમયે હતા) એ પણ એવું જ કર્યું હતું (પરિષેદ ૮૮૬) (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. નો પરિષેદ ૮૦૨). જગનમોહન રેડ્ડી, જે. એ પણ પ્રસ્તાવના અને સમાનતાના સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો (પરિષેદ ૧૧૫૯) (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. નો પરિષેદ ૧૧૭૧). ખન્ના, જે. એ આ સ્થિતિ સ્વીકારી હતી (પરિષેદ ૧૪૭૧) (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. નો પરિષેદ ૧૪૮૨). મેથ્યુ, જે. એ સમાનતાને મૂળભૂત લક્ષણ તરીકે ઉલ્લેખિત કરી હતી (પરિષેદ ૧૬૨૧) (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. નો પરિષેદ ૧૬૩૪). દ્વિવેદી, જે. (પરિષેદો ૧૮૮૨, ૧૮૮૩) (એસ.સી.સી. માં) : (એ.આઈ.આર. ના પરિષેદો ૧૮૯૫, ૧૮૯૬) અને ચંદ્રયૂડ, જે. (જેમ તેઓ તે સમયે હતા) (પરિષેદ ૨૦૮૬ જુઓ) એ આ સ્થિતિ સ્વીકારી હતી.

૬૫. અમારો અર્થ એ છે કે આ દેશમાં સંસદ અને વિધાનમંડળો બંધારણના મૂળભૂત લક્ષણનું, અર્થાત્ કલમ ૧૪માં અવતરીત સમાનતાના સિદ્ધાંતનું, જેના કલમ ૧૬(૧) એક પાસું છે, ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. ક્રીમી લેયરને બાકાત ન રાખવામાં આવે અથવા પછાત

વર્ગોની ચાદીમાં અગ્રવર્ગોને સામેલ કરવામાં આવે, તો સ્થિતિ એકસરખી જ રહેશે, અર્થાત્ તે માત્ર કલમ ૧૪નો જ નહીં પરંતુ બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો પણ ભંગ થશે. તેથી, કીમી લેયરને બાકાત ન રાખવું અથવા પછાત વર્ગોની ચાદીમાં અગ્રવર્ગોને સામેલ કરવું સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર રહેશે. ભારતના બંધારણના મૂળ પર આઘાત કરતી આવી ગેરકાયદેસરતા બંધારણીય સુધારા દ્વારા પણ ચાલુ રાખવા દેવામાં આવી શકતી નથી. તેથી, કેરળ વિધાનમંડળ આવી ગેરકાયદેસર ભેદભાવને ચાલુ રાખવા માટે કતર્થ સક્ષમ નથી. જે કાર્ય સંસદ પણ કરી શકતી નથી, તે કેરળ વિધાનમંડળ સિદ્ધ કરી શકતું નથી.”

૨૯.૧૩ યુનિવર્સિટીઓમાં અનામતના મુદ્દા અંગે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અન્ય નિર્ણયો પર વિધાવંત એડવોકેટ જનરલે અવલંબન મૂક્યું હોવા છતાં, એ.આઈ.આઈ.ઁ.એસ. સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન વિ. એ.આઈ.આઈ.ઁ.એસ. અને અન્ય, જેનો અહેવાલ એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૩૨૬૨ માં નોંધાયેલ છે, તે મામલામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા ભેદ અનુસાર, તેને અનામત તરીકે નહીં પરંતુ સ્ત્રોત તરીકે જ માનવું જોઈએ. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતાં, અમારો એવો મત છે કે તે પ્રતિવાદીઓને તેમના કેસના સમર્થનમાં કોઈ સહાય પહોંચાડશે નહીં.

૨૯.૧૪ ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ ઉપરાંત, અમે વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા નીચે મુજબ આધારરૂપ ગણાવવામાં આવેલા ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવો ઇચ્છીએ છીએ:

૨૯.૧૫ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે પણ અશોકા કુમાર ઠાકુર વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૪૦૩ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા પર નિર્ભરતા મૂકી છે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, ઇન્દ્રા સહૃદ્દની (મંડલ કેસ)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્દેશ અનુસાર કીમી લેયરની ઓળખ અને બાકાત કરવાની કસોટીઓ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી. ઉપરોક્ત કેસમાં, તા. ૮.૯.૯૩ના કાર્યાલય

સ્મૃતિપત્ર મુજબ ક્રીમી લેયરની ઓળખ માટે અપનાવેલ આર્થિક કસોટીઓને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. પરંતુ નોંધવા યોગ્ય છે કે આવી ક્રીમી લેયરની ઓળખ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળની જોગવાઈને ધ્યાને લેતાં અનામતની મંજૂર વર્ગશ્રેણીના સમૂહની અંદર આવે છે.

૨૯.૧૬ દુરૈસામી અને અન્ય વિ. ટી.એન. રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં, જે (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૫૩૮ માં અહેવાલિત છે, ડિપ્લોમા અને ડિગ્રી અભ્યાસક્રમોમાં પ્રવેશ માટે સેવારત ઉમેદવારો માટે ૫૦% બેઠકોના અનામતનો પ્રશ્ન માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યો હતો અને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સેવારત ઉમેદવારોને, ગુણક્રમના આધારે, બિન-સેવારત ઉમેદવારો માટે નિર્ધારિત બેઠકો સામે વિચારણા કરી શકાઈ નહીં. હેતુલક્ષી અર્થઘટનના સિદ્ધાંતનો પ્રયોગ કરીને, તબીબી મહાવિદ્યાલયોમાં સેવારત અને બિન-સેવારત ઉમેદવારો વચ્ચે ભેદ રેખાંકિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૨૯.૧૭ વિવાદિત ઓર્ડિનન્સ હેઠળ ફાળવવામાં આવેલ ૧૦% ક્વોટા ૫૦% ની ઉચ્ચ મર્યાદા વટાવ્યા વિના ઇન્દ્રા સાવહેરના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદાનું ઉલ્લંઘન ગણાવી શકાય નહીં, તે દલીલના સમર્થનમાં વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. નેશનલ ફેડરેશન ઓફ ધ બ્લાઈન્ડ એન્ડ અર્સ, જે (૨૦૧૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૭૨ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પર્સન્સ વિથ ડિસએબિલિટીઝ (ઈક્વલ ઓપર્ચ્યુનિટીઝ, પ્રોટેક્શન ઓફ રાઈટ્સ એન્ડ ફુલ પાર્ટિસિપેશન) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ હેઠળ આવશ્યક શારીરિક રીતે વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના ૩% અનામત અંગે વિચાર કર્યો હતો. ઉક્ત ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે ઇન્દ્રા સાહેબનેય કેસમાં નિર્ધારિત ૫૦% અનામતની ઉચ્ચ મર્યાદા માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ અન્ય પછાત વર્ગોના હિતમાં આપવામાં આવતી અનામતને જ લાગુ પડે છે, જ્યારે દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓના હિતમાં અનામત આડવી સ્વરૂપની છે અને તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬(૧) હેઠળ આવે છે. આથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે

એવું ઠરાવ્યું છે કે ઇન્દ્રા સાવલ્લેય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અદર્સ, ઇત્યાદિ, જે (૧૯૯૨) સપ્ત. ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૭ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં નિર્ધારિત ૫૦% ની ઉચ્ચ મર્યાદાનું તે ઉલ્લંઘન ગણાશે નહીં.

૨૯.૧૮ ઉપરોક્ત ચુકાદામાં વિચારણા માટે આવેલ અનામતના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતા, અમારો અભિપ્રાય છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં પ્રતિપાદિત એવો સિદ્ધાંત પ્રતિવાદીઓના સહાયે આવી શકશે નહીં.

૨૯.૧૯ માનનીય એડવોકેટ જનરલે નેશનલ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અદર્સ, જે (૨૦૧૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૩૮ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર પણ આધાર મૂક્યો છે, જેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ટ્રાન્સજેન્ડરોના અધિકારો પર વિચારણા કરી હતી અને કેન્દ્ર સરકાર તથા રાજ્ય સરકારોને સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગ/અન્ય પછાત વર્ગોને ઉપલબ્ધ તમામ લાભો વિસ્તૃત કરવા માટે દિશાનિર્દેશો જારી કર્યા હતા.

૨૯.૨૦ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય વિ. રફીક મસીહ (વ્હાઈટ વોશર) અને અન્યના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદામાં, જે નીચે મુજબ અહેવાલિત છે

(૨૦૧૫) ૪ એસીસી ૩૩૪, પર શીખેલા એડવોકેટ જનરલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે સંવિધાનના ભાગ ૪ માં સમાવિષ્ટ, રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક તત્વો સાથે સંબંધિત અનુચ્છેદ ૩૮, ૩૯, ૩૯-અ, ૪૩ અને ૪૬ માં સમાનતાના સિદ્ધાંતના અવતરણનો વિચાર કર્યો છે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ-૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૯. સમાનતાનો સિદ્ધાંત ગતિશીલ અને ક્રમશઃ વિકસતો એવો બહુઆયામી તત્વ છે. સમાનતાના સિદ્ધાંતનું પ્રતિબિંબ ભારતના બંધારણના ભાગ ૩ માં સમાવિષ્ટ “મૂળભૂત અધિકારો” સંબંધિત અનુચ્છેદ ૧૪ થી ૧૮ માં

જોવા મળે છે. બંધારણના આ અનુચ્છેદો કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને કાયદાઓના સમાન રક્ષણની ખાતરી આપવાના ઉપરાંત, રોજગાર સંબંધિત બાબતોમાં સમાનતા હાંસલ કરવાના હેતુસર ભેદભાવને પણ નિષિદ્ધ કરે છે; સમાજમાંથી બહિષ્કૃત વર્ગની સામાજિક સ્થિતિ ઉન્નત થાય તે હેતુથી અસ્પૃશ્યતાનો ઉચ્છેદ કરે છે; અને આવા ઉપાર્ધિઓ દ્વારા સમાજના એક વર્ગ ને પ્રાપ્ત સ્થિતિને ઘટાડવા માટે ઉપાધિઓનો અંત લાવે છે. સમાનતાના સિદ્ધાંતનું પ્રતિબિંબ ભારતના બંધારણના ભાગ ૪ માં સમાવિષ્ટ “રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક તત્વો” સંબંધિત અનુચ્છેદ ૩૮, ૩૯, ૩૯-એ, ૪૩ અને ૪૬ માં પણ જોવા મળે છે. ભારતના બંધારણના આ અનુચ્છેદોમાં રાજ્ય માટે એવો આદેશ સમાયેલો છે કે તે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આર્થિક અસમાનતાઓને ઓછું કરીને, જીવનનિર્વાહ માટે પૂરતા સાધનોના અધિકારને સુનિશ્ચિત કરીને, અને જીવનનો યોગ્ય ધોરણ સુનિશ્ચિત થાય તે માટે પૂરતા વેતનની વ્યવસ્થા કરીને, તેમજ નિર્બળ વર્ગોના આર્થિક હિતોને પ્રોત્સાહન આપી, સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ન્યાય પ્રદાન કરતું સામાજિક વ્યવસ્થિત ક્રમ સુનિશ્ચિત કરે.

૨૯.૨૧ માનનીય એડવોકેટ જનરલે રાજીવ કુમાર ગુપ્તા અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જે ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એસ.સી. ૬૫૧ માં અહેવાલિત છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે તાજેતરમાં એવું ઠરાવ્યું છે કે ઇન્દ્રા સાવહી કેસમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે રાજ્ય, રાજ્ય હેઠળની નોકરીના પ્રશ્નમાં, પાછળના વર્ગ તરીકે ઓળખાયેલા નાગરિકોના કેટલાક વર્ગોને પ્રાધાન્યપૂર્ણ વર્તન આપવાનું ઇચ્છે. પરંતુ બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૬(૪) રાજ્યને અનુચ્છેદ ૧૬(૧) હેઠળ નાગરિકોના અન્ય વર્ગોને ભિન્ન વર્તન પ્રદાન કરવામાં અસમર્થ બનાવતો નથી, જો તેઓ અન્યથા આવા વર્તનને પાત્ર હોય. ઉપરોક્ત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૯૯૫ના વિકલાંગ વ્યક્તિઓ (સમાન અવસરો, હકોનું સંરક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી) અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે બેઠકોના અનામતના દાવા પર વિચારણા કરી રહી હતી.

૨૯.૨૨ ઉપર ઉલ્લેખિત અને વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા આધારરૂપ દર્શાવવામાં આવેલા બધા અધિકરણો સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ પછાત વર્ગ માટેના અનામત અથવા પર્સન્સ વિથ ડિસએબિલિટીઝ (ઈક્વલ ઓપોર્ચુનિટીઝ, પ્રોટેક્શન ઓફ રાઈટ્સ એન્ડ ફુલ પાર્ટિસિપેશન) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ના અર્થમાં દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ સંબંધિત અનામતને લગતા છે. તેથી, અમારું મત એવું છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ પ્રતિવાદીઓના મામલાને કોઈ મદદરૂપ થતા નથી, કારણ કે અમે ઠરાવ્યું છે કે અનારક્ષિત શ્રેણીમાં આવેલા જૂથના ૧૦% ભાગને સમાનધર્મી જૂથ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે જે મૂળ જૂથ છે તે આર્થિક માપદંડના આધારે ઓળખવામાં આવ્યું છે, અને જે બાબતને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઈન્દ્રા સાહવને (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૬(૪) હેઠળ પછાત વર્ગો માટે અનામત અમલમાં મૂકવાના હેતુસર અસમર્થન આપ્યું છે, અમે વિચારપૂર્વક આ મત પર પહોંચ્યા છીએ કે ઉક્ત અનુપાત અનારક્ષિત શ્રેણીના વર્ગની અંદરના ૧૦% જૂથની ઓળખ કરવા માટે પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે.

૨૯.૨૩ અરજદારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શેલતે આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિ. બિંદુ નિરંજન ડૉક્ટર અને અન્યના મામલામાં, લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૬૯૮ ઓફ ૧૯૯૪માં, તા. ૨૯મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૪ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા ઉપર પણ આધાર મૂક્યો હતો. ઉપરોક્ત મામલામાં, ગુજરાત રાજ્યની મેડિકલ કોલેજોમાં ગરીબી રેખા નીચે જીવતા અને જેમની કુલ વાર્ષિક આવક રૂ. ૧૧૦૦૦/- થી વધુ ન હોય એવા, તથા જે અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, એનટી ડીએનટી અને એસઈબીસી શ્રેણીમાં આવતાં ન હોય એવા આર્થિક રીતે પછાત વર્ગો માટે ૨% બેઠકોના આરક્ષણને પડકારવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત ૨% બેઠકોનું આરક્ષણ એસઈબીસી માટે આરક્ષિત ૨૭% બેઠકો ઉપરાંત હતું. જ્યારે તે આ આધાર પર પડકારવામાં આવ્યું કે ઉક્ત આરક્ષણ મંડલ કેસમાં, અર્થાત્ ઈન્દ્રા સાહી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, જે ૧૯૯૩ એસસી ૪૭૭માં અહેવાલિત છે, તેમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાને વિરુદ્ધ હતું, ત્યારે આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે આર્થિક માપદંડના આધારે આપવામાં આવેલા આરક્ષણને ધ્યાનમાં લઈને તેને ગેરકાયદેસર ઠેરવ્યું હતું. આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે

અપનાવેલો દષ્ટિકોણ પણ અરજીઓના આ સમૂહમાં અરજદારોના પક્ષને સમર્થન આપે છે.

૨૯.૨૪ ઉપરોક્ત કારણોસર અને અમે ઉપર ઉલ્લેખિત માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના પ્રામાણિક નિર્ણયોનું ધ્યાનમાં રાખીને, અમે એવો ઉત્તર આપીએ છીએ કે આર્થિક માપદંડના આધારે ૧૦% બેઠકોનું અનામત ૫૦% ની મર્યાદા વટાવીને રાખવું ગેરકાયદેસર છે અને ઇન્ફ્રા સાહની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત (૧૯૯૨) સપ્લિ. ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૭ ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતના વિરુદ્ધ છે.

૩૦. મુદ્દા ક્રમાંક ૩:

શું, રાજ્ય અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના હિતમાં પ્રવેશ અને સેવાઓમાં નિમણૂકો માટે ઉપલબ્ધ બેઠકોના ૧૦% અનામતની જોગવાઈ કરતો વિવાદિત અધ્યાદેશ, નિષ્ણાતો દ્વારા કોઈ વિગતવાર વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ હાથ ધર્યા વિના અને પરિમાણયોગ્ય તથા પ્રાયોગિક માહિતી એકત્ર કર્યા વિના, બહાર પાડવામાં વાજબી ઠરે છે?

૩૦.૧ ઉપરોક્ત મુદ્દાને સંદર્ભે, અરજદારોનો વિશિષ્ટ મામલો એવો છે કે આક્ષેપિત અધ્યાદેશ નિષ્ણાતો દ્વારા વિગતવાર વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી અસર-મૂલ્યાંકન અભ્યાસ કરાવ્યા વિના તથા પરિમાણપાત્ર અને પ્રાયોગિક માહિતી એકત્ર કર્યા વિના, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ બેઠકોમાંથી ૧૦% અનામત અને રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં જગ્યાઓ ભરવા માટે જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ જવાબી સોગંદનામામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અંદાજે ૨૨૫ પ્રતિનિધિત્વોના આધારે, ૫ માનનીય મંત્રીઓથી બનેલી ઉચ્ચ સત્તા સમિતિએ અનારક્ષિત વર્ગમાં નબળા વર્ગોને ૧૦% અનામતની ભલામણ કરી હતી. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલની એવી પણ દલીલ છે કે આવી અનામત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ હેઠળની જોગવાઈઓ સાથે અનુસરતી નથી, તેથી નિષ્ણાતો દ્વારા આવા કોઈ તકનીકી અસર-મૂલ્યાંકન

અભ્યાસ અને પરિમાણપાત્ર તથા પ્રાયોગિક માહિતીની આવશ્યકતા નથી. આ સંદર્ભે, આ બાબત નોંધપાત્ર છે કે અનારક્ષિત વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો માટે વિશિષ્ટ રીતે અનામત અંગે એવો કાયદો બનાવવાનો અધિકાર પ્રતિવાદી-રાજ્યને બંધારણીય યોજનાના અંતર્ગત નથી, તે હકીકત ઉપરાંત, અમારી દૃષ્ટિએ પણ આવી અનામત આવશ્યક છે એવા નિષ્કર્ષે પહોંચતા પહેલાં કોઈ તકનીકી અસર-મૂલ્યાંકન અભ્યાસ તથા પરિમાણપાત્ર અને પ્રાયોગિક માહિતી ઉપલબ્ધ નથી. જ્યારે અનુચ્છેદ ૧૪ની યોજનાના હેઠળ સમાનતા કાનૂનનો નિયમ છે, ત્યારે અનામત આપવાના હેતુસર કોઈ વર્ગ રચવા માટે, જ્યાં સુધી વિગતવાર વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી અભ્યાસ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી આવી કોઈ અનામત મંજૂર કરી શકાય નહીં. ઉચ્ચ સત્તા સમિતિએ જે પ્રતિનિધિત્વોના આધારે અનામતની ભલામણ કરી છે તેનો ઉલ્લેખ કરવા સિવાય, અનામત અંગે ભલામણો કરવા માટે સમિતિએ અન્ય કોઈ વૈજ્ઞાનિક માહિતી એકત્ર કરી નથી. આ સંદર્ભે, સર્વોચ્ચ અદાલતના અત્યંત પિછરા બર્ગ છાત્ર સંઘ અને અન્ય વિ. ઝારખંડ સ્ટેટ વૈશ્ય ફેડરેશન અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૮ માં અહેવાલિત, મામલાના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અને ૧૬(૪) હેઠળના હકારાત્મક પગલાં અંગે વિચાર કરતાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૨૨ અને ૨૩ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:-

“૨૨. રાજ્ય એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયું છે કે કોઈ નવી પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હતી, સિવાય માત્ર આવા નિર્વસ્ત્ર નિવેદનના કે તે જ બાબત પર સર્વોચ્ચ નીતિ-નિર્ધારક મંડળ, અર્થાત્ મંત્રિમંડળ, દ્વારા સાવધાનીપૂર્વક મનન-વિચાર અને યોગ્ય ચર્ચા-વિચારણા કર્યા પછી નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. એવું સૂચવવા માટે કોઈ સામગ્રી અથવા અનુભવનિષ્ઠ આંકડાકીય માહિતી ઉપલબ્ધ નથી કે પરિસ્થિતિઓમાં કોઈ ફેરફાર થયો હતો અને રાજ્યએ કોઈ અભ્યાસ, સંશોધન અથવા કાર્ય હાથ ધર્યું નથી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં માત્ર એટલું સૂચવવું કે મંત્રિમંડળે પોતાના મનનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને નિર્ણય પર પહોંચ્યું હતું, તે મનસ્વી અને અયોગ્ય છે.

૨૩. મંડલ કમિશન કેસમાં વિશિષ્ટ રીતે નોંધવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય દ્વારા પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત વર્ગ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં કોઈ બંધારણીય પ્રતિબંધ નથી. ઝારખંડ રાજ્યે પોતાની કાર્યવાહી દ્વારા, બિહાર અધિનિયમને વિચારપૂર્વક સ્વીકાર્યા પછી અનામતના લાભો અપાયેલા સમુદાયોને સશક્તિહીન બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જી.ઓ. નં. ૫૮૦૦ દ્વારા અતિ પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને એક સમૂહમાં જોડીને જે કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, તે અસમાનને સમાન ગણવા સમાન છે અને તેથી તાત્વિક સમાનતાની ધારણા તથા ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે, જેના પરિણામે તે અદાલત દ્વારા ન્યાયિક પુનર્વિચારના ક્ષેત્રમાં આવે છે.”

ઉપરોક્ત ચુકાદાથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ વિષય અંગે પ્રયોગાધારિત અભ્યાસ ન હોય ત્યાં સુધી, અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા સમાનતાના નિયમના વિરુદ્ધ હકારાત્મક કાર્યવાહી માટે જૂથને અલગ પાડવા સંબંધિત બાબતમાં કોઈ સહજ અભિગમ અપનાવી શકાય નહીં

બંધારણ. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદામાં કરેલ ઉપરોક્ત અવલોકનો અરજદારોના પક્ષને વધુ મજબૂત બનાવે છે. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે મુદ્દા ક્રમાંક ૩ નો જવાબ અરજદારોના પક્ષમાં આપીએ છીએ અને એવો નિષ્કર્ષ ધરીએ છીએ કે પડકારાયેલ અધ્યાદેશ ઉચ્ચ સત્તાસંપન્ન સમિતિની ભલામણોના આધારે બનાવવામાં આવ્યો છે, જેણે કોઈ વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ કર્યું નથી તેમજ અનામત ન રાખવામાં આવેલી શ્રેણીના નબળા વર્ગોને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોમાં ૧૦% સુધીનું અનામત પ્રદાન કરવા માટે કોઈ અનુભવો આધારિત અભ્યાસ પણ કર્યો નથી.

૩૧. મુદ્દા ક્રમાંક ૫: શું, અનામત વિનાની શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓને નાણાકીય સહાય મંજૂર કરતાં તા. ૭.૧૦.૨૦૧૫ અને ૫.૪.૨૦૧૬ ના શાસકીય ઠરાવો અમલમાં અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, અને તે પણ ઠરાવો હેઠળ આપવામાં આવેલા આવા લાભોના પરિણામની રાહ જોયા વિના, રાજ્ય તા. ૧.૫.૨૦૧૬ ના રોજ આક્ષેપિત અધ્યાદેશ બહાર પાડવામાં ન્યાયસંગત છે?

૩૧.૧ ઉપરોક્ત મુદ્દાના સંદર્ભે, અરજદારોનો મામલો એવો છે કે સરકારે તારીખ ૫.૪.૨૦૧૬ અને ૭.૫.૨૦૧૬ ના ઠરાવો બહાર પાડી અનામત વિના વર્ગના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને સંબંધિત વિદ્યાર્થીઓને આર્થિક સહાય મંજૂર કરી છે, પરંતુ આવા સરકારી ઠરાવોથી પ્રાપ્ત લાભોનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે કોઈ અવધિ રાહ જોયા વિના, પડકારાયેલ ઓર્ડિનન્સ ઉતાવળમાં જારી કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ મુદ્દા ક્રમાંક ૧ થી ૪ અંગે અમારી નોંધાયેલ નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમે એવા અભિપ્રાયે છીએ કે ઉક્ત મુદ્દા પર વધુ વિચારણાત્મક નિર્ણય કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી અને તે દલીલના ગુણદોષમાં ગયા વિના, તેમજ અન્ય મુદ્દાઓ પર નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમે એવા અભિપ્રાયે છીએ કે આ મુદ્દા પર કોઈ વધુ નિષ્કર્ષ નોંધવાની જરૂરિયાત નથી.

૩૨. ઉપરોક્ત ચર્ચા અને ઉપર નોંધાયેલા કારણોને ધ્યાનમાં લેતા, અમારો એવો મત છે કે આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ રદ કરવા યોગ્ય છે. તે મુજબ, આ અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ અને “ગુજરાત બિનઅનામત આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો (રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં બેઠકોના અનામત તથા રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં નિમણૂકો અને પદોના અનામત) ઓર્ડિનન્સ, ૨૦૧૬” તરીકે શીર્ષક ધરાવતું આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ નં. ૧/૨૦૧૬, ભારતના બંધારણની કલમો ૧૩(૨), ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ હેઠળ અરજદારોને સુનિશ્ચિત કરાયેલા મૂળભૂત અધિકારોના વિરુદ્ધ અને અસંવિધાનિક હોવાનું જાહેર કરીને, આથી રદ કરવામાં આવે છે. પરિણામે, અમે દિશા નિર્દેશ આપીએ છીએ કે જો આક્ષેપિત ઓર્ડિનન્સ હેઠળ બિનઅનામત શ્રેણીના નબળા વર્ગ માટે ૧૦% બેઠકોની જાહેરાત કરીને કોઈ પ્રવેશો પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવે, તો તે બેઠકોને અનામત ગણવામાં આવશે નહીં અને એવો કોટો બિનઅનામત શ્રેણીનો માનીને પ્રવેશ આપવામાં આવશે.

(આર. સુભાષ રેડ્ડી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ)

વિષય:-ગુજરાત અધ્યાદેશ ક્રમાંક ૧ સન ૨૦૧૬ દ્વારા બિનઅનામત શ્રેણીના આર્થિક રીતે નબળા વર્ગો (EWS) માટે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને સરકારી સેવાઓમાં ૧૦% અનામત આપવાની જોગવાઈની બંધારણીય માન્યતાને પડકારતી રિટ અરજીઓ અંગેનો આ ચુકાદો છે. આ કેસ મુખ્યત્વે માત્ર આર્થિક માપદંડના આધારે કરવામાં આવેલા વર્ગીકરણની કાયદેસરતા અને અનામતની મહત્તમ ૫૦% મર્યાદાના ઉલ્લંઘન જેવા બંધારણીય પ્રશ્નો સાથે સંબંધિત છે.

The translation of this judgement has been provided by M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

~~અસ્વીકરણ:~~ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.